

OD VIZIJE DO AKCIJE:

IMPLEMENTACIJA PROGRAMA ZA ADOLESCENTKINJE KAO TEMELJ ZA PROMJENE

IMPLEMENTACIJSKO ISTRAŽIVANJE PROGRAMA ZA ADOLESCENTKINJE / ZAVRŠNI IZVJEŠTAJ

Univerzitet u Sarajevu
University of Sarajevo

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
UNIVERSITY OF BANJA LUKA

Sadržaj

Abstrakt	5
Izvršni sažetak	7
Uvod	9
Pozadina i ciljevi	9
Metodologija	11
Cilj istraživanja	11
Dizajn istraživanja	11
Izrada alata	14
Kvalitativno istraživanje	14
Kvantitativno istraživanje	16
Distribucija online upitnika i strategija angažovanja učesnika	16
Prikupljanje podataka	17
Analiza podataka	18
Analiza kvantitativnih podataka	18
Analiza kvalitativnih podataka	18
Izveštavanje i preporuke	18
Izazovi, ograničenja i mjere za smanjenje rizika	18
Desk istraživanje	20
Analiza konteksta: Bosna i Hercegovina – Kontekstualni faktori	20
Politički kontekst	20
Pravni i strateški okviri	23
Finansiranje i ulaganja u omladinske politike i programe	24
Norme i uvjerenja	25
Obrazovanje	28
Siromaštvo i socio-ekonomski status	30
Analiza projekata koji nisu u okviru UNICEF-a	31
Budi Muško klubovi	31
Projekat “Vršnjačko i rodno zasnovano nasilje u osnovnim školama u BiH”	31
Program Y (i Program E za učenike osnovnih škola)	31
Program podrške osnaživanju, zapošljavanju i samozapošljavanju mladih – YES centar Sarajevo	31
Projekat BeWell Digital	32
Prijateljski centar za zdravlje mladih	32
Prevenција rodno zasnovanog nasilja u adolescentskim vezama i promocija vrijednosti ravnopravnosti spolova među adolescentima	32
Podrška osobama s problemima mentalnog zdravlja	32
Analiza UNICEF projekata	33
Rezultati	38
Geografski obuhvat UNICEF-ovih inicijativa	38
Geografska rasprostranjenost: jednaka dostupnost za sve?	39
Izazovi: Stvarna prepreka ili prilika za razvoj?	41

Pristup uslugama mentalnog zdravlja za adolescente: Izazovi ruralnih zajednica i multisektorske saradnje.....	44
Dizajn i realizacija.....	48
Uključenost adolescenata u dizajn UNICEF-ovih inicijativa.....	48
Uključenost adolescenata u realizaciju UNICEF-ovih inicijativa: ključni elementi i pristupi.....	52
Participativni pristup: Adolescenti u središtu oblikovanja inicijativa.....	55
Vršnjačka edukacija i vršnjačko umrežavanje u okviru UNICEF-ovih inicijativa.....	56
Spolne razlike u uključenosti u dizajn inicijativa.....	58
Prepreke i izazovi za uključenost adolescenata u UNICEF-ove inicijative.....	59
Uticaj kulturnih i rodni normi na uključivanje adolescentkinja u projektne aktivnosti.....	61
Adolescentkinje: Snaga koja donosi promjene.....	62
Uticaj društvenih normi na motivaciju adolescentkinja i adolescenata i značaj zajedničkih projekata.....	64
Fidelitet (dosljednost) i izazovi dosljednosti.....	66
Provođenje inicijativa prema originalnom dizajnu.....	66
Uvijek nedostaje još jedan papir – administrativna prepreka u realizaciji aktivnosti.....	67
Strani plaćenici ili graditelji nove, stabilnije budućnosti?.....	68
Oksimoroni stvarnosti – škole kao katalizatori pasivnosti.....	69
Nastavnik/ca (ni)je svemoguć/a?!.....	69
Kuda idemo? Tranzit u tranzitu.....	71
Učinkovitost pod pritiskom: Kako resursi oblikuju provedbu programa.....	72
Učinkovitost saradnje između sektora u okviru programa.....	74
Od strategije do uspjeha: Poboljšanje konzistentnosti i kvalitete.....	79
Širenje obima inicijativa i održivost.....	84
Saradnja UNICEF-ovih inicijativa sa državnim institucijama Bosne i Hercegovine.....	84
Glavni akteri saradnje u implementaciji inicijativa: Identifikacija ključnih partnera.....	86
Mogućnosti institucionalne podrške u integraciji inicijativa.....	87
Izgradnja lokalnih kapaciteta: korak u pravom smjeru?.....	89
Proširenje uspješnih inicijativa: Pristup za rješavanje kompleksnih izazova.....	91
Prepreke na nižim nivoima.....	91
Nedostaci kapaciteta lokalnih zajednica: Koja su rješenja?.....	92
Svijest javnosti i nedovoljna podrška zajednice: Koja je uloga medija?.....	92
Preporuke za politike i zagovaranje.....	94
Aneksi.....	98
Aneks I: Istraživački tim.....	98
Aneks II: Detaljan opis datuma prikupljanja kvantitativnih podataka i broja ispitanika.....	98
Aneks III: Detaljan opis datuma prikupljanja kvalitativnih podataka i broja ispitanika.....	99
Aneks IV: Literatura i izvori za desk istraživanje.....	101

Abstrakt

Ovo implementacijsko istraživanje, inicirano od strane UNICEF-a u BiH, predstavlja rezultat saradnje između Univerziteta u Banjoj Luci i Univerziteta u Sarajevu, pod vodstvom glavne istraživačice Ivone Čelebičić. Ova inicijativa potvrđuje značaj zajedničkog djelovanja akademske zajednice, istraživača i međunarodnih organizacija u unapređenju prava i položaja adolescentkinja i adolescenata, posebno onih iz ranjivih grupa. Ovo istraživanje je rezultat interdisciplinarne saradnje, u kojoj su naročito došli do izražaja izuzetni kapaciteti mladih istraživača/ica i mentorica, dok su akademske institucije kroz svoje znanje i stručnost pružile značajnu podršku cjelokupnom procesu. Posebno bismo istakli značaj partnerstva sa Univerzitetom u Banjoj Luci i Univerzitetom u Sarajevu, koje je ne samo osnažilo istraživački proces, već i omogućilo daljnji razvoj mladih istraživača/ica u oblastima od ključne važnosti za društvo.

Istraživački tim sastojao se od vođe tima, četiri mentorice i deset studentkinja i studenata sa Univerziteta u Sarajevu i Univerziteta u Banjoj Luci. Tim je predvodila mr.sc. Ivona Čelebičić, dok su mentorice sa Univerziteta u Sarajevu bile dr.sc. Dženana Husremović i Emina Sinanović MA, a sa Univerziteta u Banjoj Luci Milana Damjanić MA i Bojana Vukojević MA.

U studentski tim su bili uključeni Jelena Bačić, Iva Patricia Davidoski, Miloš Grbić, Sunčica Čejčić i Dragana Babić sa Univerziteta u Banjoj Luci, te Ilma Džanko, Verda Dolarević, Mustafa Bešića, Đorđije Radulović i Teo Žigić sa Univerziteta u Sarajevu

Svi članovi tima prošli su intenzivnu obuku o etici u istraživanju, uključujući edukacije o prevenciji seksualne eksploatacije i zlostavljanja (PSEA) te standardima etike i integriteta, koje je pružio UNICEF BiH u saradnji sa UNICEF Innocenti i Sexual Violence Research Initiative (SVRI). Ove edukacije omogućile su primjenu najviših etičkih standarda tokom provođenja istraživanja, čime je osigurano profesionalno i odgovorno izvođenje zadataka.

Ovaj uvod ima za cilj da predoči vrijednost i zajednički doprinos svih uključenih aktera, čineći istraživački proces primjerom interdisciplinarne saradnje, inovativnosti i posvećenosti rodnoj ravnopravnosti i pravima adolescentkinja i adolescenata. Ovo implementacijsko istraživanje, kroz sveobuhvatan pristup i prilagođene metodologije, pruža osnovu za repliciranje uspješnih modela i daljnje unapređenje multisektorskih intervencija u Bosni i Hercegovini.

Skraćenice

Skraćenica	Puni naziv
BiH	Bosna i Hercegovina
EC	Evropska komisija
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
RS	Republika Srpska
BDBiH	Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine
CoE	Vijeće Evrope
SES	Socioekonomski status
UN	Ujedinjene nacije
UNFPA	Populacioni fond Ujedinjenih nacija
UN Women	Agencija Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena
IICRD	Međunarodni institut za dječija prava i razvoj
UNIGEM	Univerzitet i rodna ravnopravnost
UNDP	Razvojni program Ujedinjenih nacija
ESCS	Ekonomski, socijalni i kulturni status
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
PISA	Program za međunarodno ocjenjivanje učenika
SOC	Sarajevski otvoreni centar
FES	Fondacija Friedrich Ebert
NVO	Nevladina organizacija
CARE International	Cooperative for Assistance and Relief Everywhere/Kooperacija za pomoć i olakšanje svuda
ADA	Austrijska razvojna agencija
IPD	Institut za populaciju i razvoj
UNHCR	Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice
IOM	Međunarodna organizacija za migracije
DRC	Danski savjet za izbjeglice
MDM	Ljekari svijeta (Médecins du Monde)
TPO Foundation	Transkulturalna psihosocijalna obrazovna fondacija
BHIDAPA	Bosanskohercegovačko udruženje za integrativnu dječiju i adolescentnu psihoterapiju
PSEA	Prevenција seksualne eksploatacije i zlostavljanja
TRC	Tranzitni izbjeglički centar
STEM	Nauka, tehnologija, inženjerstvo, umjetnost i matematika
IKT	Informacione i komunikacione tehnologije
GRTM	Rodno osjetljiva metodologija poučavanja
MHPSS	Mentalna i psihosocijalna podrška
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova

Izvršni sažetak

Ovo implementacijsko istraživanje pruža sveobuhvatnu procjenu multisektorskih intervencija usmjerenih na osnaživanje adolescentkinja u Bosni i Hercegovini. Istraživanje se primarno fokusira na ključne izazove poput mentalnog zdravlja, psihosocijalne podrške, prevencije nasilja i dječijih brakova, s posebnim naglaskom na najranjivije grupe, uključujući romske djevojčice, djevojčice s invaliditetom i djevojčice u pokretu. Ove intervencije usklađene su s globalnom Strategijom programa za adolescentkinje UNICEF-a (2022–2025).

Adolescentkinje u Bosni i Hercegovini i dalje se suočavaju sa značajnim preprekama u pristupu osnovnim uslugama i prilikama za lični razvoj, obrazovanje i socijalno uključivanje. Nejednaka geografska raspodjela resursa ostaje trajni izazov, ostavljajući ruralne zajednice i marginalizirane populacije nedovoljno opskrbljenim. Iako postojeće inicijative poboljšavaju pristup mentalnom zdravlju i psihosocijalnoj podršci, ruralne oblasti i socio-ekonomski ugrožene grupe i dalje su u nepovoljnijem položaju. Kulturalne i rodne norme dodatno ograničavaju učešće adolescentkinja u intervencijama osmišljenim za njihovu podršku i razvoj.

Ohrabrujući rezultati ovog istraživanja pokazuju da su adolescentkinje koje su imale pristup specifičnim intervencijama izvijestile o povećanom osjećaju pripadnosti i sigurnosti u svojim zajednicama. Nadalje, multidisciplinarni pristupi, uključujući saradnju između obrazovnih institucija, zdravstvenih ustanova i nevladinih organizacija, pokazali su se ključnim za unaprjeđenje kvaliteta usluga. Jedan od nalaza ističe da su programi koji integrišu vršnjačku edukaciju i direktno uključuju mlade u donošenje odluka značajno poboljšali participaciju adolescentkinja u programima poboljšanja mentalnog zdravlja.

Analiza rodne ravnopravnosti ukazala je na neophodnost ekspanzije programskih intervencija koje adresiraju specifične izazove s kojima se suočavaju adolescentkinje i adolescenti. Takođe, rezultati pokazuju da su inicijative koje uključuju obrazovanje roditelja o rodnom normama doprinijele povećanju prihvatanja i podrške djevojčicama u njihovim zajednicama. Kroz jačanje kapaciteta lokalnih stručnjaka, identificirani su značajni pomaci u pružanju usluga na lokalnom nivou. Ipak, još uvijek postoje izazovi u održavanju kontinuiteta i kvaliteta ovih intervencija, najčešće zbog nedostatka infrastrukturnih resursa i straha od stigmatizacije u konzervativnim sredinama.

Održavanje konzistentnog nivoa kvaliteta programskih intervencija predstavlja kompleksan izazov. Dok su određene zajednice pokazale pozitivne rezultate u implementaciji programa, problemi poput fluktuacije osoblja, promjenjivih upravljačkih struktura, administrativnih barijera i ograničenih resursa negativno su uticali na održavanje kvaliteta intervencija. Ovi izazovi ukazuju na potrebu za uvođenjem standardizovanih protokola i unaprijed uspostavljenih smjernica za saradnju s kantonalnim i entitetskim ministarstvima, što bi olakšalo implementaciju programa u školama.

Nalaz o širenju obima programa ukazuje na važnost ciljanih strategija. Dok su inicijative uspješno dopirale do određenih grupa, poput školske populacije, izostala je integracija programa u zajednice koje nisu direktno povezane s obrazovnim institucijama. Korištenje mobilnih jedinica, partnerstva s lokalnim organizacijama i prilagodba programa za teško dostupna područja identificirani su kao ključni koraci za širenje obima intervencija.

Aktivno uključivanje adolescentkinja i adolescentata u dizajn i implementaciju programa pokazalo se ključnim za bolje adresiranje njihovih specifičnih potreba. Kada su mladi uključeni u procese donošenja odluka, programi su bolje prilagođeni njihovoj stvarnosti, čime

se razvija osjećaj uključenosti, vlasništva i odgovornosti. Međutim, ograničeni resursi, administrativne prepreke i neujednačenost u provođenju programa i dalje predstavljaju izazove. Integracija ovih intervencija s vladinim uslugama i jačanje kapaciteta lokalnih institucija nužni su za osiguranje dugoročnog utjecaja i mogućnost širenja.

Kako bi se nedostaci u uslugama mentalnog zdravlja i prevencije nasilja adresirali, preporučuje se jačanje multisektorske saradnje i olakšavanje protoka informacija između svih nivoa vlasti i nevladinih organizacija. Razvijanje rodno osjetljivih pristupa koji proaktivno adresiraju kulturne barijere i promovišu inkluzivno učešće adolescentkinja i adolescenata, posebno djevojčica, od izuzetne je važnosti. Preporučuje se i ulaganje u obuku lokalnih stručnjaka i stručnjakinja u sektorima obrazovanja, zdravstva i socijalnog rada kako bi se poboljšala kvaliteta pružanja usluga i osigurali održivi učinci, ali i proširenje trenutno preopterećenih kapaciteta stručnih timova u navedenim sektorima. Nadalje, uspješne inicijative treba prepoznati i replicirati u različitim kontekstima kako bi se proširili njihov domet i efikasnost.

Integracija inovativnih digitalnih rješenja predstavlja potencijalni katalizator za unapređenje pristupačnosti usluga, posebno u geografski izoliranim područjima. Mobilne aplikacije i online platforme prilagođene potrebama adolescentkinja i adolescenata mogu pružiti resurse i podršku. Fundamentalni aspekt uspjeha predstavlja sistematsko angažiranje zajednica kroz strateški koncipirane kampanje i inicijative koje inkorporiraju participaciju roditelja, edukativnog osoblja i lokalnih autoriteta. Konačno, neophodno je uspostaviti efektivne mehanizme za praćenje i evaluaciju

kako bi se kontinuirano procjenjivala učinkovitost programa i integrisale naučene lekcije za unapređenje.

Preporuke iz istraživanja organizirane su u nekoliko ključnih oblasti koje pružaju smjernice za unapređenje usluga i podrške adolescentkinjama i adolescentima u Bosni i Hercegovini. Fokus je stavljen na institucionalne promjene kroz zagovaranje politika, jačanje kapaciteta obrazovnih i zdravstvenih institucija, promociju rodne ravnopravnosti, unapređenje mehanizama mentalnog zdravlja, prevazilaženje geografskih i logističkih prepreka, te inkluziju mladih u dizajn i provođenje inicijativa. Ove preporuke naglašavaju važnost multisektorske saradnje, korištenja digitalnih alata i participativnih pristupa kako bi se osigurala dugoročna održivost, jednak pristup i značajan uticaj svih programa na kvalitet života mladih, posebno u ruralnim i marginalizovanim zajednicama.

Rezultati ovog implementacijskog istraživanja pokazuju da su multisektorska saradnja, aktivno učešće adolescentkinja i adolescenata te rodno osjetljivo programiranje ključni elementi za prevazilaženje sistemskih barijera i promociju održivog osnaživanja mladih. Kroz implementaciju predloženih preporuka, UNICEF BiH ima jedinstvenu priliku za razvoj transformativnih intervencija koje će dugoročno unaprijediti živote adolescentkinja i adolescenata u Bosni i Hercegovini. Sistematska primjena naučenih lekcija i kontinuirano unapređenje postojećih programa predstavljaju ključne korake ka izgradnji inkluzivnog društva koje pruža jednake prilike svim mladim ljudima. Ovaj sveobuhvatni pristup postavlja temelje za rezilijentnu budućnost u kojoj će svaka mlada osoba imati priliku za ostvarenje svojih punih potencijala.

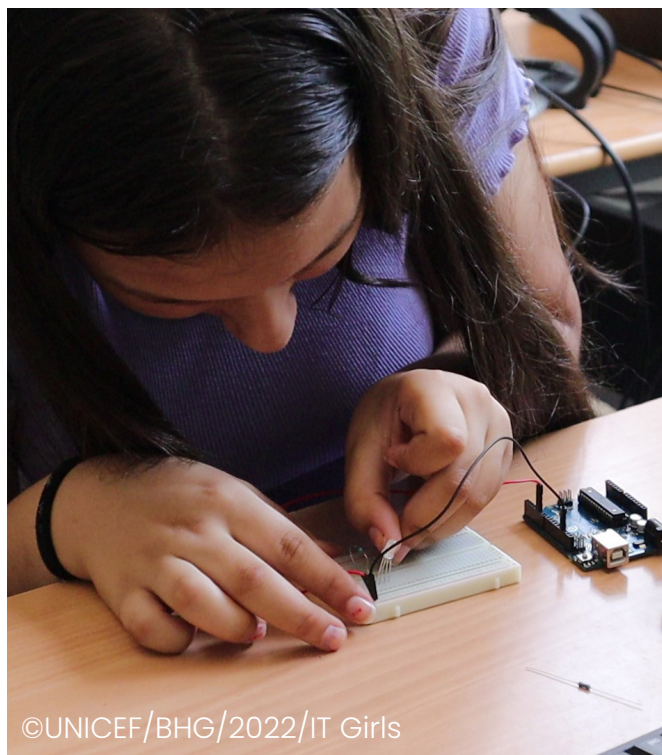

Uvod

Pozadina i ciljevi

Program za adolescentkinje rezultat je dugogodišnje posvećenosti UNICEF-a rodnoj ravnopravnosti i osnaživanju žena. Tokom protekle decenije, UNICEF je istakao važnost unapređenja prava adolescentica kroz ciljane akcije i ulaganja, a prethodni Plan akcije za rodnu ravnopravnost (2018–2021) doveo je do značajnih rezultata u sektorima obrazovanja i zaštite pokazujući efektivnost fokusiranog programiranja. Cilj Globalne strategije UNICEF-a je pružanje podrške programima usmjerenim na djevojke u najmanje 30 zemalja, a programima je obuhvaćeno 20 miliona adolescentica. Na temelju iskustava iz prethodnih inicijativa, UNICEF Bosna i Hercegovina (BiH) je dobro pozicioniran u kreiranju transformativnih prilika za adolescentkinje, posebno za one koje pripadaju ranjivim skupinama, pružajući im prilike da steknu znanja i vještine neophodne za napredak i uspjeh unutar zajednice.

Program za adolescentkinje UNICEF-a BiH je ključna inicijativa čiji je cilj poboljšanje života adolescentica na području BiH. Ovaj program je usmjeren na podizanje svijesti o dostupnim uslugama i pravima adolescenata, a poseban naglasak se stavlja na oblasti mentalnog zdravlja i psihosocijalne podrške (MHPSS), te zaštite od nasilja. Nadalje, u saradnji s školskim osobljem i organizacijama kao što su Projekat Genesis i Društvo psihologa Republike Srpske, UNICEF BiH je razvio obrazovne materijale zasnovane na povratnim informacijama adolescenata. Kroz ovaj program, UNICEF BiH dodatno unaprjeđuje uslugu telefonske linije za pomoć s ciljem poboljšanja upućivanja na zdravstvene i socijalne sisteme. Također, osigurana je stručna obuka za osoblje u centrima za mentalno zdravlje i socijalnu zaštitu što doprinosi jačanju kapaciteta za pružanje kvalitetne podrške. S ciljem rješavanja problema mentalnog zdravlja među adolescentima, UNICEF BiH podržava projekat

„Plavi telefon“ koji je implementiran od strane udruženja Nova generacija. Dodatno, UNICEF BiH sarađuje s organizacijama koje vode mladi s ciljem promovisanja prava djevojaka na obrazovanje i zaštitu od nasilja što uključuje i dodjelu malih grantova za inovativna rješenja. Ova strategija se oslanja na inicijativu „IT girls“ koja promoviše rodnu ravnopravnost i osnažuje djevojke u IT oblastima.

Implementacijsko istraživanje koje realizira UNICEF BiH je važno iz nekoliko razloga:

- **Kontinuirano unaprjeđenje:** Identifikacijom manjkavosti, propusta ili područja koja zahtijevaju prilagodbu, implementacijsko istraživanje osigurava da intervencije ostanu relevantne i da odgovaraju na potrebe adolescenata, posebno ranjivih djevojaka.
- **Razumijevanje efektivnosti višesektor-skih intervencija:** Kroz ispitivanje konteksta, relevantnih aktera i uključenih procesa, implementacijsko istraživanje će pomoći u objašnjavanju zašto i kako intervencije funkcioniraju. Ovo razumijevanje je važno za identifikaciju faktora koji doprinose us-

pješnim ishodima ili koji sprječavaju napredak.

- **Širenje i replikacija:** Uvidi stečeni kroz implementacijsko istraživanje omogućit će širenje programa s ciljem obuhvatanja većeg broja adolescenata u različitim kontekstima. Ti uvidi će pružiti smjernice za repliciranje uspješnih modela ili njihovu prilagodbu različitim kulturnim, društvenim i ekonomskim kontekstima.
- **Uvidi za buduće programiranje:** Nalazi ovog istraživanja pomoći će da se identificiraju praznine u procesu implementacije, a pružit će i vrijedne uvide za buduće programiranje. Također, identificirat će se mogućnosti za kolaborativne inicijative s drugim agencijama UN-a poput UNFPA

i UN Women kako bi se unaprijedilo programiranje u oblasti rodne ravnopravnosti u BiH.

- **Zagovaranje i mobilizacija resursa:** Rezultati istraživanja će ojačati zagovaračke napore demonstrirajući utjecaj programa i njegovu važnost u promoviranju rodne ravnopravnosti i osnaživanju adolescentica.

U konačnici, ovo implementacijsko istraživanje predstavlja važan alat za razumijevanje i rješavanje složenih izazova s kojima se suočavaju adolescenti, a posebno djevojke koje pripadaju ranjivim skupinama. Na taj način, ovo istraživanje doprinosi efektivnijem i održivijem programiranju koje promoviše njihova prava i osnaživanje.

Metodologija

Cilj istraživanja

Glavni cilj ovog implementacijskog istraživanja bio je utvrditi kako se multisektorske intervencije mogu efikasno osmisliti, implementirati i održati kako bi se odgovorilo na ranjivosti s kojima se suočavaju adolescentkinje i adolescenti u Bosni i Hercegovini, s posebnim fokusom na mentalno zdravlje, psihosocijalnu podršku, prevenciju nasilja i dječije brakove

Dizajn istraživanja

Ovo istraživanje koristilo je pristup kombinovanih metoda, spajajući kvalitativne i kvantitativne metode kako bi se osigurala sveobuhvatna analiza multisektorskih intervencija i faktora koji su doprinijeli njihovoj efikasnosti i održivosti.

Istraživanje je sprovedeno kroz sljedeće ključne korake:

©UNICEF/BHG/2023/IT Girls

Pregled dokumentacije i desk istraživanje

Studija je istražila kontekstualne faktore koji oblikuju okruženje adolescenata, uključujući društvene norme, uvjerenja, te socio-ekonomske i političke dinamike. Posebna pažnja posvećena je procjeni pristupa i dosega UNICEF-ovih intervencija i njihove osjetljivosti na jedinstvene potrebe adolescenata, kao i uključenosti adolescenata u dizajn i provedbu programa.

Prva faza istraživanja uključivala je detaljan pregled dostupne dokumentacije o kontekstualnim faktorima u Bosni i Hercegovini. Ova faza obuhvatila je temeljitu analizu relevantnih dokumenata, uključujući izvještaje i evaluacije projekata sličnih onima koje provodi UNICEF. Fokus je bio na projektima koji se odnose na mentalno zdravlje, psihosocijalnu podršku, prevenciju nasilja i dječije brakove.

Istraživačka pitanja

1. *Koje su prevladavajuće društvene norme i uvjerenja koja utiču na ponašanje adolescenata u Bosni i Hercegovini?*
2. *Kako socio-ekonomski uslovi oblikuju ranjivosti s kojima se adolescenti suočavaju u različitim regijama zemlje?*
3. *Koje političke dinamike utiču na implementaciju intervencija usmjerenih na mentalno zdravlje adolescenata i prevenciju nasilja?*
4. *Kako kulturni faktori utiču na pristup adolescenata psihosocijalnoj podršci i uslugama mentalnog zdravlja?*
5. *Koju ulogu igraju vrijednosti zajednice u oblikovanju stavova prema prevenciji nasilja?*

Analiza projekata/inicijativa koje nisu dio UNICEF-a

Kao dio desk istraživanja, izvršena je analiza projekata širom Bosne i Hercegovine koji su pokrivali oblasti relevantne za ovu studiju, ali nisu bili dio UNICEF-ovih inicijativa. Fokus je bio na tome kako su druge organizacije implementirale programe, koje regije BiH su obuhvaćene i kako su adolescenti uključeni u njihove aktivnosti, posebno u oblastima mentalnog zdravlja, psihosocijalne podrške, prevencije nasilja, rodne ravnopravnosti, rodno zasnovanog nasilja i dječijih brakova. Ova analiza koristila je dostupne informacije sa ciljem identifikacije ključnih inicijativa, organizacija koje ih vode, geografskog obuhvata njihovih aktivnosti, kao i uloge i uključenosti mladih. Posebna pažnja posvećena je inicijativama koje promovišu rodnu ravnopravnost i osnaživanje mladih, posebno onih koje su vođene ili u koje su aktivno uključeni adolescenti

Istraživačka pitanja

1. *Koji su glavni ciljevi i aktivnosti inicijativa?*
2. *Koje organizacije i partneri su uključeni u ove inicijative?*
3. *Koji je geografski obuhvat inicijative?*
4. *Koji su rezultati/uspjesi inicijative?*
5. *Kako inicijativa osnažuje adolescente?*
6. *Koji su primjeri uspješnih projekata ili aktivnosti koje su sproveli adolescenti?*

Analiza UNICEF-ovih projekata/inicijativa

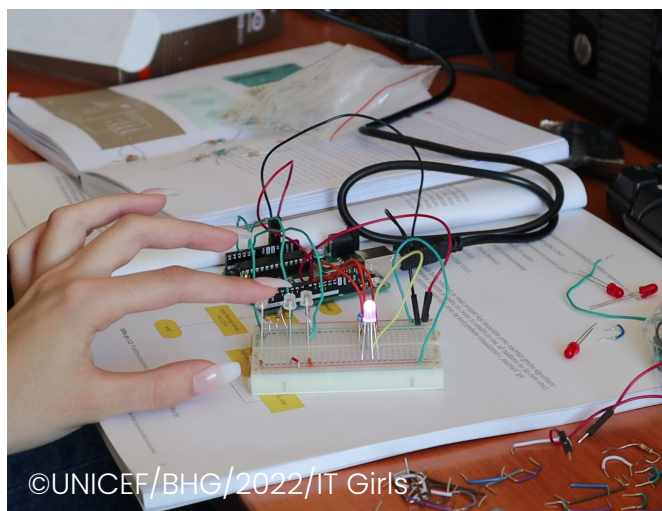
Nakon početne analize, sprovedena je detaljna evaluacija dokumentacije koja se odnosi na UNICEF-ove inicijative. Ova analiza obuhvatila je nekoliko ključnih aspekata:

- a) **Pristup i doseg:** Procjena geografske rasprostranjenosti UNICEF-ovih intervencija i njihove prilagođenosti jedinstvenim potrebama adolescenata, sa posebnim naglaskom na marginalizirane grupe.
- b) **Dizajn i implementacija:** Istraživanje stepena uključenosti adolescenata u dizajn i sprovođenje UNICEF-ovih projekata, sa fokusom na prevazilaženje rodni razlika.
- c) **Dosljednost:** Evaluacija kapaciteta ključnih aktera za implementaciju intervencija onako kako je planirano, uz osiguranje pridržavanja ciljeva programa.
- d) **Potencijal za širenje i održivost:** Ispitivanje integracije UNICEF-ovih intervencija sa uslugama vlade i identifikacija faktora koji doprinose njihovom širenju i dugoročnoj održivosti.

Istraživačka pitanja

1. *Koje regije u Bosni i Hercegovini imaju najveći/najmanji pristup UNICEF-ovim intervencijama?*
2. *Koliko je vidljiva multisektorska saradnja u projektu? Koje institucije su uključene?*
3. *U kojoj mjeri su intervencije prilagođene specifičnim potrebama različitih grupa adolescenata, kao što su djevojke iz ruralnih područja, djevojke iz romske populacije ili djevojke s invaliditetom?*
4. *U kojoj mjeri su adolescentkinje i adolescenti uključeni u proces dizajniranja UNICEF-ovih inicijativa?*
5. *Kako se aspekti roda razmatraju u plan-*

iranju i implementaciji programa, i kako su UNICEF-ove intervencije povezane sa vladinim uslugama u svrhu identifikovanja faktora koji doprinose njihovom širenju i dugoročnoj održivosti?

©UNICEF/BHG/2022/IT Girls

Uključenost adolescenata

U ovom istraživanju posebna pažnja posvećena je procjeni nivoa uključenosti adolescenata u dizajn i implementaciju UNICEF-ovih projekata. Studija je analizirala načine na koje su adolescenti bili uključeni u procese donošenja odluka i kako su njihove specifične potrebe, uključujući rodno specifična pitanja, bile uzete u obzir. Dodatno, istraživanje je procijenilo da li postoje razlike u rezultatima projekata između onih koji su uključivali doprinos adolescenata u kreiranju intervencija i onih koji to nisu činili.

Istraživačka pitanja

1. *U kojoj mjeri su adolescentkinje i adolescenti uključeni u procese donošenja odluka prilikom dizajniranja i implementacije UNICEF-ovih projekata?*
2. *Koliko su efikasno rodno specifične potrebe adolescentkinja integrisane u dizajn i sprovođenje UNICEF-ovih intervencija?*
3. *Koji mehanizmi postoje kako bi se osigurala značajna participacija adolescentkinja i adolescenata u oblikovanju ciljeva i rezultata UNICEF-ovih projekata?*

Izrada alata

Nakon sveobuhvatnog pregleda relevantne dokumentacije, uključujući projekte UNICEF-a i one koji to nisu, razvijeni su prilagođeni alati za svakog relevantnog aktera uključenog u istraživanje. Ovi alati su osmišljeni da obuhvate kvalitativne i kvantitativne podatke, kako bi se osigurala temeljita i sveobuhvatna procjena iskustava aktera i rezultata projekata. Kvalitativni alati uključivali su polustrukturirane vodiče za intervjuje i protokole za fokus grupe, kako bi se prikupili dubinski uvidi od ključnih aktera. Kvantitativni instrumenti su se sastojali od strukturiranih upitnika i anketa usmjerenih na mjerenje specifičnih rezultata i kapaciteta. Svaki alat je bio prilagođen jedinstvenoj ulozi i perspektivi odgovarajućih aktera, uključujući predstavnike vlade, partnerskih organizacija, lidera zajednice i adolescenata, kako bi istraživanje adekvatno odrazilo složenu dinamiku implementacije i utjecaja projekata. Ovaj integrirani pristup omogućio je cjelovito razumijevanje intervencija, ističući i uspješne aspekte i moguće nedostatke ili izazove u realizaciji.

Kvalitativno istraživanje

Kao dio sveobuhvatnog kvalitativnog pristupa, ovo istraživanje koristilo je fokus grupe, grupne diskusije i polustrukturirane intervju sa ključnim akterima, uključujući predstavnike relevantnih državnih institucija, nevladinih organizacija (implementacionih partnera), zajednica i adolescenata. Pored pružanja bogatih kvalitativnih podataka, ove metode su ponudile uvide u:

- Percepcije i stavove aktera o efikasnosti intervencija;
- Kapacitete i izazove u sprovođenju multi-sektorskih intervencija;
- Društvene norme i dinamike koje su uticale na implementaciju projekata...

Posebna pažnja posvećena je procjeni kapaciteta ključnih aktera, kao što su predstavnici lokalnih vlasti i implementacionih partnera, da provedu intervencije u skladu sa uspostavljenim planovima. Ovo je uključivalo temeljitu analizu institucionalnih kapaciteta i prepreka koje su ometale postizanje željenih rezultata.

Istraživačka pitanja

Pristup i dosež

1. Koji je geografski obuhvat UNICEF-ovih intervencija širom Bosne i Hercegovine?
2. Koliko su efikasni UNICEF-ovi programi u dostizanju marginaliziranih ili nedovoljno uslužениh populacija adolescenata?
3. Koji izazovi postoje u osiguravanju ravnopravnog pristupa uslugama mentalnog zdravlja i psihosocijalne podrške za adolescente?

Dizajn i implementacija

1. U kojoj mjeri su adolescenti, posebno djevojke, uključeni u dizajn UNICEF-ovih inicijativa?

2. *Kako kulturne i rodne norme utiču na uključenost adolescentkinja u projektne aktivnosti?*

Dosljednost u sprovođenju

1. *U kojoj mjeri su akteri sposobni da implementiraju intervencije onako kako su predviđene u programskim planovima?*
2. *Koji su ključni izazovi sa kojima se akteri suočavaju u održavanju dosljednosti sa izvornim ciljevima programa?*
3. *Kako ograničenja resursa (npr. finansiranje, kadrovski kapaciteti) utiču na dosljednost isporuke intervencija?*
4. *Koje strategije mogu poboljšati dosljednost i kvalitetu implementacije programa u različitim regijama i među različitim akterima?*

Mogućnost proširivanja i održivost

1. *Koliko su UNICEF-ove intervencije integrisane sa uslugama državnih institucija u Bosni i Hercegovini?*
2. *Koji faktori doprinose dugoročnoj održivosti multisektorskih intervencija nakon završetka donatorskog finansiranja?*
3. *Koje su ključne prepreke u proširivanju uspjeha intervencija i kako se mogu prevazići u budućem planiranju programa?*

Napomena: Istraživački alati razvijeni i korišteni u okviru ovog istraživanja mogu se dobiti na zahtjev od UNICEF-a BiH.

Pristup prikupljanju kvalitativnih podataka

UNICEF je poslao zvaničnu obavijest svim organizacijama uključenim u ovo istraživanje, u kojoj je iznio plan prikupljanja podataka. Te organizacije, kao implementacijski partneri, bile su odgovorne za obezbjeđivanje učesnika u skladu s unaprijed definisanim ciljnim grupama koje su identifikovane kao najrelevantnije za prikupljanje ključnih informacija. Ciljne grupe su pažljivo odabrane kako bi se osiguralo sveobuhvatno razumijevanje intervencija. Metode za prikupljanje kvalitativnih podataka uključujući fokus grupe, grupne diskusije i polustrukturirane intervjue određene su u saradnji s implementacijskim partnerima, uzimajući u obzir njihove operativne kapacitete i dostupnost učesnika. Ovisno o specifičnim okolnostima, prikupljanje podataka provedeno je fleksibilno, pri čemu su neki intervjui i diskusije održani online, dok su drugi održani uživo, u skladu s preferencijama učesnika i izvodljivošću.

Kvantitativno Istraživanje

Cilj kvantitativnog istraživanja bio je da se stekne uvid u učestalost određenih stavova, nivo znanja i doseg intervencija, dok je cilj kvalitativnog istraživanja bio da se ispituju kontekstualni faktori, implementacija, održivost i zastupljenost intervencija. Kvantitativni podaci prikupljeni su putem online anketa sa korisnicima projekata (adolescentima i odraslima/profesionalcima/nastavnicima) kako bi se kvantifikovali specifični aspekti intervencija u pogledu vještina i podrške ciljanim grupama, kao što su doseg i uticaj na mentalno zdravlje i prevenciju nasilja.

Istraživačka pitanja

Adolescenti:

1. *Koliki je nivo svijesti među adolescentima o mentalnom zdravlju i prevenciji nasilja kao rezultat provedenih intervencija?*
2. *Koliko su adolescenti zadovoljni podrškom i resursima koji su im dostupni kroz intervencije?*
3. *U kojoj mjeri adolescenti osjećaju da su intervencije poboljšale njihovo mentalno zdravlje i sposobnost prevencije nasilja?*

Odrasli:

1. *Kako profesionalci koji rade s adolescentima percipiraju doseg intervencija?*
2. *Kako stručnjaci procjenjuju uticaj intervencija na mentalno zdravlje adolescenta i njihove vještine u prevenciji nasilja?*
3. *U kojoj mjeri stručnjaci smatraju da su intervencije pružile adekvatnu podršku ciljanim grupama (npr. marginaliziranim adolescentima)?*

Distribucija online upitnika i strategija angažovanja učesnika

Kako bismo osigurali široko učešće i reprezentativnost našeg uzorka, blisko smo sarađivali s partnerskim organizacijama koje su implementirale odgovarajuće inicijative ili projekte. Te organizacije su podržale distribuciju online upitnika učesnicima koji su bili uključeni u njihove projekte, pomažući u olakšavanju i motivaciji korisnika da popune anketu. Upitnik je distribuiran putem e-maila direktno na adrese koje su učesnici prethodno dostavili, čime je osigurana jednostavna dostupnost. Također, omogućen je pristup anketi putem linka, kako bi učesnici mogli popuniti upitnik putem svojih mobilnih uređaja. Prije distribucije, adolescentni učesnici mlađi od 18 godina morali su dostaviti saglasnost roditelja ili staratelja. Obrazac za saglasnost bio je poslan na njihov e-mail, a pristup anketi im je omogućen tek nakon što su vratili potpisani obrazac. Partnerske organizacije su igrale ključnu ulogu u motivaciji korisnika da učestvuju, naglašavajući važnost njihovog doprinosa i pružajući potrebne smjernice tokom cijelog procesa. Svi učesnici su dobili jasne instrukcije, a proces anketiranja u potpunosti je bio usklađen s etičkim smjernicama UNICEF-ovog etičkog komiteta. Za efikasno praćenje uticaja naših strategija motivacije, pratili smo stope popunjavanja ankete u realnom vremenu putem online platforme, što nam je omogućilo da vidimo koliko je učesnika reagovalo nakon što su dobili link putem e-maila ili mobitela. Također smo održavali kontinuiranu komunikaciju s partnerskim organizacijama kako bismo ocijenili njihova nastojanja u motivaciji učesnika, prikupljali povratne informacije o strategijama kao što su podsjetnici, podsticaji i lične preporuke. Dodatno, automatski e-mail podsjetnici su slani učesnicima koji nisu završili upitnik, a analizirali smo njihov uticaj na stope popunjenosti, prilagođavajući pristup u saradnji s partnerima kako bismo povećali učešće.

Napomena: Tabela s datumima prikupljanja kvantitativnih podataka i brojem ispitanika nalazi se u Aneksu II.

Prikupljanje podataka

Za potrebe implementacijskog istraživanja, od ukupno 11 organizacija koje su dobile podršku od UNICEF-a i 14 projekata koje su te organizacije realizovale, odabrano je 7 projekata koje su sprovele 6 organizacija za detaljnu analizu:

- **Bosanskohercegovačko udruženje za integrativnu dječiju i adolescentnu psihoterapiju (BHIDAPA):** Uklanjanje barijera: Transformacija usluga za osnaženu budućnost svih adolescentkinja, kroz osnaživanje stručnjaka u zdravstvu, socijalnom radu i obrazovanju za pružanje podrške adolescentima preživjelim nasilje¹
- **Humanitarna organizacija "Genesis Project"**
 - Projekat UPSHIFT BiH: 3amandman: UPSHIFT radionice u BiH, 9. državna eUPSHIFT radionica i 2. i 3. zajednička UPSHIFT radionica između BiH i Srbije
 - "Pitamo Vas: šta želite da znate..." – Jačanje usluga podrške i podizanje svijesti adolescentkinja i adolescenata o dječijim pravima, rodnoj ravnopravnosti, nasilju, štetnim društvenim normama i pristupu uslugama u osnovnim i srednjim školama FBiH

- **Udruženje psihologa Republike Srpske:** "Ako pitate nas, imamo šta da kažemo." – Jačanje usluga podrške i podizanje svijesti adolescentkinja i adolescenata o dječijim pravima, rodnoj ravnopravnosti, nasilju i štetnim društvenim normama
- **Nova generacija/New generation:** Plavi telefon – Glas djevojaka i dječaka o mentalnom zdravlju u Bosni i Hercegovini – Jačanje online podrške i zaštite djece i porodica
- **Art & Science Association „Laboratorium“:** IT Girls dolaze u tvoju školu / IT Girls klubovi
- **World vision:** Osiguravanje zaštite i pristupa osnovnim socijalnim uslugama za djecu i mlade u pokretu¹ u TRC Ušivak – Sarajevo i TRC Borići – Bihać (Djevojke u pokretu)

Napomena: Tabela s datumima i vremenom prikupljanja kvalitativnih podataka za svaku organizaciju i brojem ispitanika nalazi se u Aneksu III.

¹ Pojam "djeca i mladi u pokretu" koristi se za opis djece i mladih (do 24 godine) koji se nalaze u migraciji, izbjeglištvu ili raseljenu – bilo unutar granica države ili preko njih – bez obzira na pravni status, razlog kretanja ili da li su u pratnji roditelja/skrbnika. Uključuje izbjeglice, tražioce azila, interno raseljene osobe, migrante (dokumentovane i nedokumentovane), žrtve trgovine ljudima, djecu odvojenu od porodice i one pogođene klimatski uzrokovanom migracijom.

Analiza podataka

Analiza podataka za ovo implementacijsko istraživanje pratila je strukturirani pristup, integrirajući i kvalitativne i kvantitativne metodologije kako bi se osiguralo sveobuhvatno razumijevanje multisektorskih intervencija. Analiza je provedena u nekoliko faza, pri čemu se svaka fokusirala na specifične izvore podataka i istraživačke ciljeve.

Analiza kvalitativnih podataka

Kvalitativni podaci iz fokus grupa, intervjua i grupnih diskusija s ključnim akterima analizirani su putem tematske analize. Transkripti intervjua i grupnih diskusija kodirani su kako bi se identifikovale ključne teme vezane za efikasnost, održivost i kontekstualne izazove intervencija. Proces kodiranja uključivao je deduktivne (na osnovu unaprijed definisanih istraživačkih tema kao što su mentalno zdravlje i rodna ravnopravnost) i induktivne pristupe (omogućavajući pojavu novih tema iz podataka). Poseban fokus stavljen je na to kako društvene norme, uvjerenja i socio-ekonomski faktori oblikuju implementaciju intervencija. Ova analiza pružila je uvide u prepreke i olakšavajuće faktore unutar okruženja adolescenata koji podržavaju ili ometaju uspjeh intervencija. Kapaciteti lokalnih vlasti, nastavnika i implementacijskih partnera da sprovedu i održe intervencije procijenjeni su putem podataka iz intervjua i diskusija. Ovi nalazi istakli su snage i slabosti institucionalnih kapaciteta.

Pristup kombinovanih metoda omogućio je integraciju i kvantitativnih i kvalitativnih podataka. Identifikovane su tačke preklapanja između nalaza iz kvantitativnih anketa i kvalitativnih podataka, čime je dodatno ojačana validnost zaključaka istraživanja.

Analiza kvantitativnih podataka

Kvantitativni podaci prikupljeni su prvenstveno putem online anketa koje su distribuirane adolescentima, profesionalcima i nastavnicima. Analiza je bila strukturirana kako bi se

procijenili konkretni ishodi vezani za doseg, efikasnost i uticaj intervencija.

Podaci su analizirani korištenjem deskriptivne statistike (npr. srednje vrijednosti, procenti i frekvencijske distribucije) s ciljem kvantifikovanja odgovora učesnika u vezi sa njihovim znanjem, stavovima i percepcijom intervencija. Posebna pažnja posvećena je geografskoj raspodjeli intervencija i njihovom dosegu među marginaliziranim grupama, kao što su djevojke iz ruralnih područja ili etničkih manjina.

Izveštavanje i preporuke

Završna faza analize podataka uključivala je sintezu svih nalaza u sveobuhvatan izvještaj: Izvještaj je predstavio ključne nalaze iz kvantitativne i kvalitativne analize, s fokusom na doseg, efikasnost i održivost multisektorskih intervencija. Poseban naglasak stavljen je na to koliko su intervencije odgovorile na jedinstvene potrebe adolescenata, uključujući djevojke iz marginaliziranih grupa. Također su identifikovane najbolje prakse i naučene lekcije iz UNICEF-ovih i ne-UNICEF-ovih inicijativa, uz naglašavanje mogućnosti za širenje uspješnih pristupa.

Na osnovu nalaza istraživanja, date su preporuke za kreiranje politika s ciljem poboljšanja dizajna, implementacije i održivosti multisektorskih intervencija, s posebnim fokusom na uključenost adolescenata, rodnu ravnopravnost i mogućnost proširenja.

Izazovi, ograničenja i mjere za smanjenje rizika

Kako je prethodno navedeno, implementacija multisektorskih intervencija suočava se s brojnim izazovima, uključujući koordinaciju među različitim akterima, neravnomjernu raspodjelu resursa između ruralnih i urbanih sredina, tehnološke prepreke i osjetljivost istraživačkih tema. U našem istraživanju, ovi izazovi su bili očit, ali su uspješno riješeni prilagođenim pristupima i strateškim planiranjem.

Jedan od početnih izazova bilo je prikupljanje

je podataka putem upitnika od nastavnika uključenih u projekat „IT Girls“, koji provodi Udruženje za umjetnost i nauku „Laboratorijum“. Iako je bilo određenih poteškoća u prikupljanju podataka od pojedinih nastavnika, većinu upitnika ispunili su mentori-nastavnici koji su učestvovali u obukama. S obzirom na to da su isti ti nastavnici učestvovali i u kvalitativnom dijelu istraživanja, prikupljeni rezultati smatraju se vjerodostojnim i pouzdanim.

Osiguranje anonimnosti i povjerljivosti učesnika, posebno adolescenata, bio je ključni prioritet i u potpunosti je ostvaren. Proces prikupljanja informiranih saglasnosti (konsent formi) proveden je u skladu s etičkim standardima, osiguravajući da svi učesnici i njihovi zakonski staratelji u potpunosti razumiju svrhu i postupke istraživanja. Uprkos kratkim rokovima, svi planirani učesnici su uključeni u istraživanje, što smatramo značajnim uspjehom.

Radi prevazilaženja geografskih i tehnoloških izazova, većina podataka prikupljena je online tehnikama, što je omogućilo učešće osoba iz različitih dijelova Bosne i Hercegovine. Posebna pažnja posvećena je osiguravanju

pristupačnosti za učesnike, što je zahtijevalo prilagodbu metoda i resursa. Ovakav pristup omogućio je efikasno prikupljanje podataka uz minimiziranje logističkih prepreka.

Jedina aktivnost koju smo odlučili da izostavimo bilo je prikupljanje podataka kroz fokus grupe s nastavnicima uključenim u projekat „Ako pitate nas, imamo šta da kažemo“, koji implementira Udruženje psihologa Republike Srpske. Razlog za ovu odluku bila je istekla dozvola koju je implementator prethodno pribavio od relevantnih obrazovnih institucija. Zbog administrativnih prepreka, partneri nisu mogli uključiti nastavnike u ovo istraživanje. Smatramo da je odluka o odustajanju od ove aktivnosti bila opravdana, jer nije bilo moguće obnoviti dozvolu u okviru vremenskih ograničenja istraživanja.

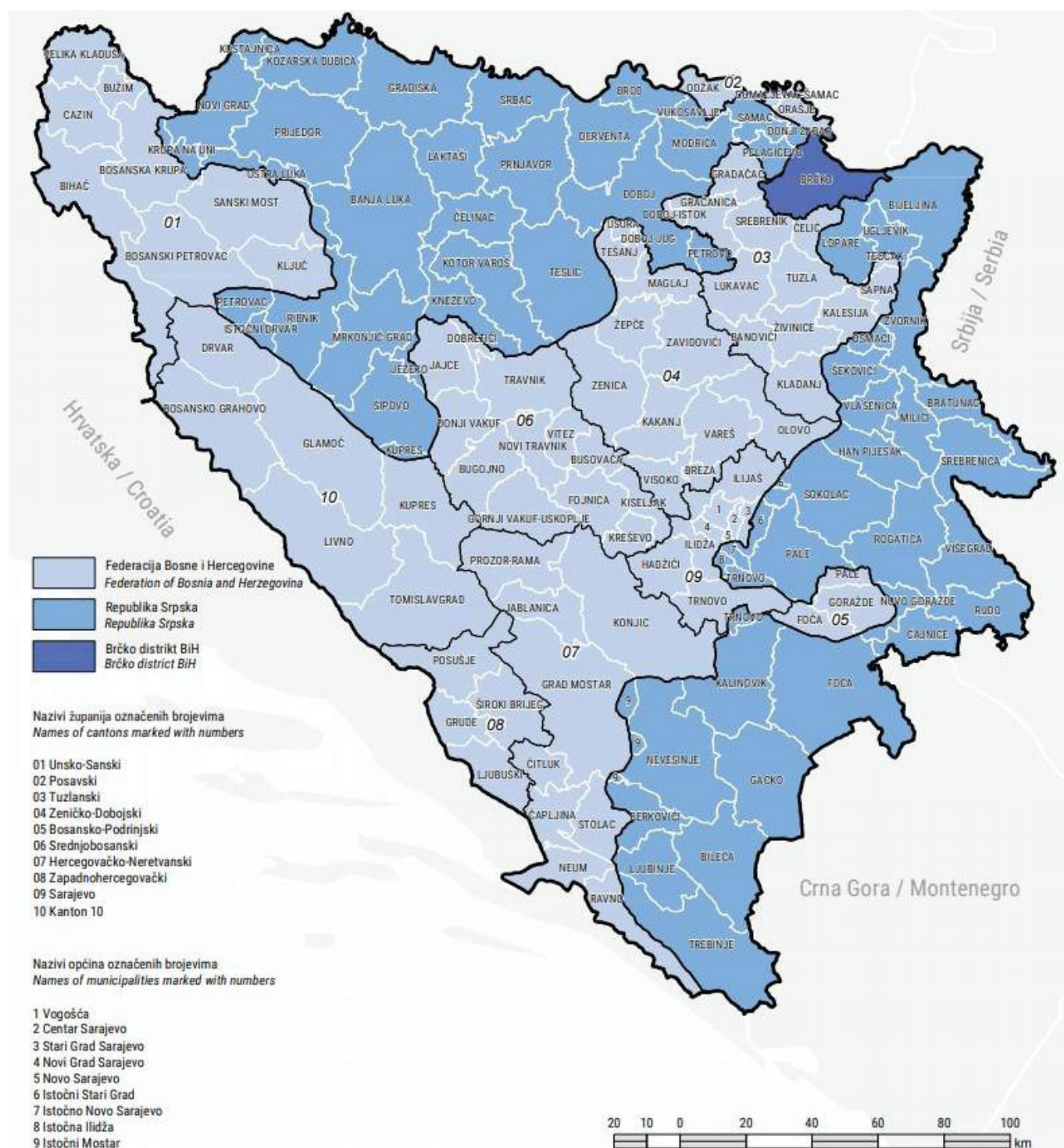
Na kraju, iako su izazovi postojali, sprovođenje istraživanja je pokazalo da se uz odgovarajuću koordinaciju i fleksibilnost ti rizici mogu uspješno ublažiti. Nalazi istraživanja pružaju pouzdanu osnovu za daljnje aktivnosti i donošenje odluka, naglašavajući važnost sistemskog i adaptivnog pristupa složenim istraživačkim projektima.

Desk istraživanje

Analiza konteksta: Bosna i Hercegovina – Kontekstualni faktori

Politički kontekst

Slika 1. Administrativna mapa Bosne i Hercegovine

Političke institucije Bosne i Hercegovine proistekle su iz Aneksa IV Dejtonskog mirovnog sporazuma (DMS), potpisanog 1995. godine, kojim je okončan rat 1992–1995. godine. Prema ovom aneksu, koji predstavlja ustavni okvir zemlje, Bosna i Hercegovina se sastoji od dva entiteta – Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republike Srpske (RS) – te Brčko distrikta (BD). Republika Srpska ima 61 općinu, dok je Federacija BiH podijeljena na 10 kantona sa ukupno 79 općina. Aneks IV DMS-a definiše nadležnosti svakog nivoa vlasti, koje su dalje razrađene u ustavima entiteta i kantona. Ukupno, politički sistem Bosne i Hercegovine obuhvata pet predsjednika, 13 premijera i isto toliko vlada, više od 180 ministarstava i preko 700 parlamentaraca u zemlji koja broji oko 3,5 miliona stanovnika.

Politička nestabilnost u Bosni i Hercegovini proizlazi iz njenog složenog sistema upravljanja i značajne autonomije entiteta. Etničke podjele među Bošnjacima, Hrvatima i Srbima često dovode do političkih zastoja, jer podjela vlasti zahtijeva konsenzus svih triju naroda.

Zakonodavni okvir koji podržava prava adolescenata, posebno adolescentkinjama, ključan je za uspješnu provedbu programa. Zakoni koji garantuju pravo na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i zaštitu od nasilja stvaraju povoljno okruženje za realizaciju tih programa. UN Women (2023) ističe važnost zakona koji zabranjuju dječije brakove i jačaju pristup obrazovanju za djevojke, što je od suštinske važnosti za njihovo osnaživanje. U Bosni i Hercegovini, prava mladih regulisana su kroz tri zakona: Zakon o mladima Federacije Bosne i Hercegovine, Zakon o omladinskom organizovanju Republike Srpske i Zakon o mladima Brčko distrikta BiH. Pored toga, ravnopravnost spolova je zagarantovana Zakonom o ravnopravnosti spolova BiH (2003, izmijenjen 2009. godine) i drugim važnim pravnim aktima, kao što su Zakon o zabrani diskriminacije BiH i Izborni zakon BiH (izmijenjen 2016). Pravni okvir za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja uključuje zakone o zaštiti od nasilja u porodici u Republici Srpskoj, Brčko distriktu i kantonima Federacije BiH, kao i odredbe u krivičnim zakonima ovih administrativnih jedinica i na državnom nivou. BiH je ratifikovala više međunarodnih konvencija, uključujući Konvenciju UN o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad

ženama (CEDAW) i Istanbulsku konvenciju. U cilju usklađivanja sa ovim standardima, BiH je usvojila Okvirnu strategiju za implementaciju Istanbulske konvencije (2015–2018), te treći i četvrti Akcioni plan za ravnopravnost spolova (2018–2022 i 2023–2027). Također, Porodični zakon i Zakon o socijalnoj zaštiti dodatno doprinose stvaranju zaštitnog okruženja za adolescente, posebno djevojke, kroz regulaciju pitanja nasilja, porodičnih odnosa i socijalne zaštite.

Također, postojanje omladinskih strategija predstavlja određenu osnovu koja olakšava implementaciju programa usmjerenih na adolescente. Strategija prema mladima Federacije BiH 2024–2027 je nacrt koji ima za cilj poboljšanje položaja mladih, uključujući adolescente, kroz niz mjera i programa. Ova strategija obuhvata oblasti kao što su obrazovanje, zapošljavanje, zdravlje, socijalna inkluzija i učešće mladih u društvenim procesima, s ciljem stvaranja okruženja koje omogućava mladima da ostvare svoj puni potencijal i aktivno učestvuju u društvu. Omladinska politika Republike Srpske 2023–2027 ima slične ciljeve, ali je prilagođena specifičnostima i potrebama ovog entiteta. Fokus je na stvaranju prilika za razvoj vještina, kvalitetno obrazovanje i sigurno zapošljavanje mladih.

Politička stabilnost je ključna za dugoročni uspjeh programa osnaživanja adolescenata, jer omogućava kontinuitet strategija i stabilno finansiranje. Zemlje sa stabilnim političkim okruženjem obično bilježe niže stope nezaposlenosti mladih, kao i bolje rezultate u oblasti reproduktivnog zdravlja, zahvaljujući većoj podršci roditelja i vršnjaka (Mwakali-la, 2022; Darfour-Oduro & Grigsby-Toussaint, 2022). Političko liderstvo igra ključnu ulogu, jer posvećeni lideri mogu mobilizirati resurse za ove programe. Istraživanja pokazuju da žensko liderstvo pozitivno utiče na aspiracije djevojaka i njihovo obrazovanje, jer su žene liderke sklonije ulaganju u infrastrukturu koja koristi ženama (Beaman et al., 2012; Chattopadhyay & Duflo, 2004). Izloženost uzorima iz stvarnog

života također oblikuje karijerne izbore adolescentkinja (Olsson & Martiny, 2018).

Politička nestabilnost u BiH i promjene u prioritetima vlada mogu značajno uticati na implementaciju programa za adolescente. Na primjer, politička nestabilnost je jedan od glavnih uzroka emigracije mladih iz BiH (SOC, 2020). Promjene u vladinim prioritetima mogu negativno uticati na kontinuitet i kvalitet programa namijenjenih adolescentima, što može dovesti do nedostatka adekvatnog finansiranja, preusmjeravanja resursa na druge prioritete ili čak do potpunog ukidanja programa. Jaz između političkih institucija i mladih također može uticati na provedbu programa usmjerenih ka adolescentima. Prema Studiji o mladima (FES, 2019), povjerenje mladih u državne institucije – uključujući Predsjedništvo BiH, Parlamentarnu skupštinu, vladu i političke stranke – izuzetno je nisko. Političke odluke se donose netransparentno i bez učešća mladih, što dovodi do njihove nemogućnosti da izraze svoja mišljenja, zabrinutosti ili da aktivno učestvuju u društvenim procesima.

Pravni i strateški okviri

Konvencija o pravima djeteta, koju su Ujedinjene nacije usvojile 1989. godine, predstavlja najvažniji i najopsežniji dokument koji priznaje i garantuje prava djeteta u svim oblastima njegovog/njenog života – građanskim, političkim, ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (Mitrović, 2014). Konvencija se zasniva na nekoliko općih principa: princip univerzalnosti, princip sveobuhvatnosti, princip nediskriminacije, princip najboljeg interesa djeteta i holistički pristup. Kao takva, ona predstavlja osnovu međunarodne pravne zaštite prava djeteta i važnu smjernicu za zakonodavstvo država (Društvo psihologa Republike Srpske, 2019). Ova konvencija postala je jedan od najprihvaćenijih i najratifikovanijih međunarodnih dokumenata, a za države potpisnice ima obavezujući pravni karakter. Tako je BiH ratifikacijom ove Konvencije preuzela obavezu njenog poštivanja i uvrstila je u Aneks I Ustava BiH, čime ima snagu ustavne odredbe (Mitrović, 2014). U okviru Ustava BiH, u Aneksu „Instrumenti za zaštitu ljudskih prava koji imaju snagu ustavnih odredbi“, definisano je da prava djeteta propisana Konvencijom imaju rang ustavnih odredbi unutar zakonodavstva FBiH. U Republici Srpskoj, implementacija Konvencije ostvaruje se kroz odredbe posvećene djeci u Ustavu Republike Srpske (Društvo psihologa Republike Srpske, 2019). Također, većina zakona u BiH usklađena je sa Konvencijom o pravima djeteta (UNICEF, 2020). Iako je državni sistem BiH decentralizovan, pri čemu zakoni variraju među entitetima i Brčko Distriktom, jedan od rijetkih izuzetaka je Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, koji je usklađen na državnom nivou (Društvo psihologa Republike Srpske, 2019).

Spisak pravnih okvira koji osiguravaju prava djece i adolescenata u BiH²

Državni nivo	Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH; Zakon o zabrani diskriminacije; Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju; Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju; Izborni zakon; Krivični zakon; Konvencija UN o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama; Istanbulska konvencija; Okvirna strategija za implementaciju Istanbulske konvencije u BiH za period 2015–2018; Treći Akcioni plan za ravnopravnost spolova u BiH 2018–2022; Četvrti Akcioni plan za ravnopravnost spolova u BiH 2023–2027; Konvencija UN o pravima djeteta; Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda
FBiH	Porodični zakon; Zakon o zaštiti od nasilja u porodici; Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica s djecom; Zakon o mladima; Zakon o hraniteljstvu; Zakon o materijalnoj podršci porodicama s djecom; Krivični zakon
RS	Porodični zakon; Zakon o zaštiti od nasilja u porodici; Zakon o socijalnoj zaštiti; Zakon o zaštiti djece; Zakon o obrazovanju mladih; Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju; Zakon o osnovnom obrazovanju; Zakon o srednjem obrazovanju; Krivični zakon
BD	Porodični zakon; Zakon o zaštiti od nasilja u porodici; Zakon o socijalnoj zaštiti; Zakon o zaštiti djece; Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju; Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama; Krivični zakon

Iako su prava djece ustavno i zakonski regulisana, ona se u praksi često krše. Kada je riječ o djeci koja dolaze u kontakt sa zakonom, neka od prepreka s kojima se suočavaju u traženju pravde uključuju nepoštivanje hitnosti postupaka koji se odnose na maloljetnike, propuste u informisanju djece o toku postupka, nepoštivanje najboljeg interesa djeteta, te kulturološka percepcija mjesta koje djeca zauzimaju u porodici i društvu (UNICEF, 2015; Društvo psihologa Republike Srpske, 2019; UNICEF, 2020). Prepreke u pristupu pravdi još su izraženije kod djece koja žive u siromaštvu i socijalnoj isključenosti (UNICEF, 2015; UNICEF, 2020). Nejednakosti u ostvarivanju prava, usporavanje inicijativa za poboljšanje pristupa pravdi, te neujednačena primjena i sprovođenje zakona, dodatno su otežani zbog neusklađenosti zakona između Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta BiH. Stoga bi usvajanje sveobuhvatnog zakona o pravima djece

ta, koji u potpunosti poštuje principe i odredbe Konvencije o pravima djeteta, doprinijelo jedinstvenoj i neposrednoj primjeni pravde na nivou cijele zemlje. Istovremeno, potrebno je nastaviti s implementacijom inicijativa i reformi koje se odnose na usklađivanje zakona između administrativnih jedinica u BiH, unapređenje koordinacije između svih nivoa javne uprave i dosljednu primjenu zakona (UNICEF, 2020).

Finansiranje i ulaganja u omladinske politike i programe

Finansiranje omladinskih politika, projekata i intervencija za mlade planira se na nivou entiteta, Brčko distrikta, kantona i općina u BiH. Na entitetskom nivou, sredstva se osiguravaju putem transfera i grantova relevantnim ministarstvima koja se bave pitanjima mladih. U većini slučajeva, grantovi se dodjeljuju putem javnih poziva omladinskim organizacijama, direktnim grantovima omladinskim nevladinim organizacijama (NVO) ili putem posebnih budžetskih izdvajanja na nivou vladinih institucija ili lokalne samouprave. Ipak, ne postoji posebna budžetska linija za provođenje omladinske politike i projekata koji se odnose na pitanja mladih. Jedino finansiranje na državnom nivou koje se odnosi na mlade dolazi od Komisije za koordinaciju pitanja mladih Bosne i Hercegovine.

U Federaciji BiH, Ministarstvo kulture i sporta ima trogodišnji plan rada za period 2022–2024, u kojem postoji poseban budžet namijenjen omladinskoj politici. Planirano je da se izdvoji oko 200.000 eura za finansiranje projekata i podršku radu tijela koja predstavljaju mlade u ovoj oblasti. Glavni cilj ovih intervencija je razvoj akcionog plana za provođenje Strategije prema mladima FBiH, koja se fokusira na analizu potreba mladih. Zakonodavstvo Republike Srpske predviđa da svaki nivo vlasti izdvaja dio budžeta za praćenje i implementaciju programa utvrđenih Omladinskom politikom RS. Za provođenje te politike, ministarstva Republike Srpske izdvajaju sredstva za posebne projekte, studentsku i omladinsku populaciju i nevla-

dine organizacije, poput Omladinskog savjeta RS. Prema Zakonu o mladima Brčko distrikta BiH, Brčko distrikt BiH je obavezan obezbijediti finansijska sredstva za planiranje i provođenje omladinskih projekata i intervencija. U budžetu za 2024. godinu, Brčko distrikt planira investirati oko 250.000 eura za izgradnju omladinskog centra u Grčici, dok je u 2023. godini izdvojeno 100.000 eura za omladinske projekte.

Ministarstvo kulture i sporta FBiH svake godine izdvaja sredstva za finansiranje projekata i programa vezanih za mlade. Prema podacima za 2022. godinu, ukupan budžet iznosio je 200.000 eura. Kantoni Sarajevo, Zeničko-dobojski, Unsko-sanski, Bosansko-podrinjski, Posavski i Srednjobosanski predvidjeli su grantove za omladinske organizacije u svojim budžetima, dok Hercegovačko-neretvanski kanton i Kanton 10 nisu specificirali budžetska sredstva za omladinske organizacije. Također, na nivou svakog kantona postoje javni pozivi za grantove nevladinim organizacijama, u okviru kojih se potencijalno mogu provoditi inicijative za poboljšanje položaja mladih.

Od 2006. godine, Ministarstvo porodice, omladine i sporta koristi Omladinsku politiku Republike Srpske za finansiranje omladinskih organizacija i programa putem redovnih godišnjih javnih poziva. Cilj ovih poziva je podrška, finansiranje i sufinansiranje projekata omla-

©UNICEF/BHG/2024/Djemidzic

dinskih organizacija. Kada je riječ o finansiranju projekata za mlade, ključni problemi su nedostatak budžetskih izdvajanja i česta finansijska preklapanja na nivou lokalnih zajednica. Entitetska ministarstva rijetko sarađuju, a Ministarstvo civilnih poslova BiH finansira samo projekte iz svoje nadležnosti. Ministarstva FBiH i RS rijetko finansiraju zajedničke aktivnosti, dok budžeti na entitetskom i kantonalnom nivou nisu usklađeni s višegodišnjim planovima.

Nedosljednosti u planiranju i provedbi, nedostatak analiza potreba mladih i njihovo ograničeno učešće u projektima dodatno otežavaju realizaciju. Većina finansijskih izvještaja nije ažurirana niti dostupna javnosti, što otežava analizu utrošenih sredstava i listi korisnika grantova. Ipak, dostupni podaci pokazuju da je Vlada Republike Srpske u 2022. godini izdvojila ukupno 1.181.851 eura za razne projekte, od čega je 100.000 eura bilo namijenjeno projektima za mlade, što predstavlja 8,65% ukupnog budžeta. S druge strane, Vlada Federacije BiH je u 2022. godini, kroz budžet Ministarstva kulture i sporta, izdvojila 204.516 eura (3,11%) iz ukupnog budžeta od 6.581.217 eura putem posebne budžetske linije "Transfer za mlade", koja se fokusira na planiranje i realizaciju projekata za mlade. Isti podaci su zabilježeni i za 2023. i 2024. godinu. U Brčko distriktu BiH, u okviru planiranog budžeta Odjeljenja za privredni razvoj, sport i kulturu za 2024. godinu, planirano je ukupno 3.700.499 eura, od čega je 93.055 eura namijenjeno za realizaciju omladinskih projekata. Dodatno, među projektima fokusiranim na mlade i rodnu ravnopravnost, posebno se ističe inicijativa Young Men Initiative, koju vodi Institut za razvoj mladih KULT pod nadzorom organizacije CARE Balkans. Ova inicijativa primarno promoviše zdravije stilove života među mladima u BiH, suzbijajući rodne stereotipe, promovišući rodnu ravnopravnost i prevenciju rodno zasnovanog nasilja na Balkanu. Također, Međunarodna organizacija za migracije (IOM) provodila je brojne projekte koji su rodno odgovorni. Tokom perioda finansiranja posljednjeg projekta (2021–2023), uloženo je gotovo 300.000 eura.

Norme i uvjerenja

Od najranije dobi, okruženje i društvo na različite načine utiču na oblikovanje kolektivnog i ličnog identiteta. Tokom ranog razvoja, najjači uticaj na djecu dolazi od roditelja, odgajatelja i bliskih osoba, dok u periodu srednjoškolskog uzrasta vodeću ulogu preuzimaju vršnjaci, mediji i druge referentne grupe. Naše ponašanje, kao i poruke koje direktno ili indirektno šaljemo djeci – a koje proizlaze iz naših stavova, uvjerenja i normi – utiču na formiranje identiteta. Te poruke mogu biti diskriminatorne po osnovu religije, kulture, rase, spola, seksualnosti i slično. Formiranje rodnog identiteta počinje oko treće godine života, kada većina djece uočava razlike između spolova i počinje se identifikirati s jednim od njih, što dovodi do razlika u ponašanju, kao što je izbor igračaka ili aktivnosti. Ovaj proces je složen jer uključuje individualna i društvena iskustva, odvija se kroz socijalne interakcije i zavisi od okruženja u kojem dijete odrasta. Rodne uloge predstavljaju proizvod društvenih normi i očekivanja, pri čemu djeca usvajaju ponašanja koja se smatraju "prikladnim" za određeni spol (IPDBiH, 2022).

Rodne norme temelje se na društvenim shvatanjima roda. One obuhvataju, ali se ne ograničavaju na lična uvjerenja o očekivanom ponašanju u određenim situacijama i percepcije o tome šta je društveno prihvatljivo ili neprihvatljivo ponašanje. Rodne norme često se koriste kao osnova za analizu i adresiranje rodne neravnopravnosti (Currie et al., 2021). Mehmedanović i Cvjetanović (2016) naglašavaju da stručna i opća javnost u BiH nije dovoljno upoznata s odnosom između društvenih normi i demografskog razvoja. U kontekstu rodni pitanja, taj odnos se najčešće razmatra samo kroz brojčani status muškaraca i žena u vojsci, zdravstvu, politici i sličnim sektorima. Žiga i dr. (2015) u svojoj studiji o mladima u BiH zaključuju da se od žena prvenstveno očekuje da budu uključene u porodični život i brigu o djeci, što potvrđuju i medijske reprezentacije žena kao domaćica, majki i žrtava (Džinić, 2021).

Nasilje u Bosni i Hercegovini je normalizovano i prisutno među adolescentima, što potvrđuju relevantni podaci. Studija koju su sprovele Child Protection Hub, Terre des hommes i Međunarodni institut za prava djeteta i razvoj (IICRD) u Albaniji, BiH, Bugarskoj, Hrvatskoj, Kosovo, Moldaviji, Rumuniji i Srbiji, identifikovala je visoku učestalost fizičkog, emocionalnog i psi-

hološkog nasilja nad djecom. U BiH se dječaci tri puta češće prijavljene kao počinioci nasilja; 62% žrtava vršnjačkog nasilja su dječaci, a 35% su djevojčice. U školama, najčešći oblici nasilja su: fizičko nasilje – 83%, emocionalno nasilje – 74% i jedan prijavljen slučaj seksualnog nasilja (Ombudsman za djecu Republike Srpske, 2010; prema Currie et al., 2021). Podsjećamo da Konvencija o pravima djeteta (član 19) definiše različite oblike nasilja nad djecom, uključujući fizičko i mentalno nasilje, povrede i zlostavljanje, zanemarivanje ili napuštanje, zlostavljanje i eksploataciju te seksualno zlostavljanje (Currie et al., 2021).

Currie i saradnici (2021) navode da su mjere javnog zdravstva koje su uvedene kao odgovor na pandemiju COVID-19 dovele do povećanja nasilja u porodici, cyber nasilja i nasilja među vršnjacima putem interneta. Prema pomenutoj studiji, najčešći oblici nasilja među mladima su psihološko nasilje i vršnjačko nasilje, a utvrđeno je i da rod igra važnu ulogu u načinu na koji se nasilje nad djecom percipira, doživljava i tretira naročito u kombinaciji s prihodima i siromaštvom. Istraživanje je u BiH provedeno u dva grada Banjoj Luci i Mostaru a rezultati pokazuju da se većina djece koja su učestvovala u istraživanju osjeća "obilježeno" u svojim školama na osnovu socio-ekonomskog statusa njihovih roditelja. Važno je napomenuti da u školama nastavnici često nisu adekvatno uključeni niti osposobljeni za prevenciju nasilja te često ne reaguju, vjerujući da je to isključiva odgovornost roditelja. Kao posljedica toga, marginalizovana djeca i djeca iz porodica u kojima se dešava nasilje ne prijavljuju nasilje nastavnom osoblju. Kada je riječ o rodno zasnovanom nasilju, djeca i mladi često slijede obrasce prisutne u zajednici, gdje se žrtve, naročito žene, krive za nasilje. To može ukazivati na prisutnost seksizma i podršku različitim zabudama (Rollero i Cartaglia, 2019; prema Trbus i dr., 2023). U društvu vlada stav da je seksualnost kod muškaraca prihvatljiva i pozitivna, dok je kod žena neprikladna i negativna. Kao rezultat toga, djevojke osjećaju da su ograničene u istraživanju vlastitog identiteta. Rodno zas-

novano nasilje takođe je prisutno u intimnim partnerskim odnosima, a djevojke čiji roditelji praktikuju autoritarni stil roditeljstva češće prijavljuju ovakve oblike nasilja. Rodno zasnovano nasilje uključuje i okrivljavanje žrtava i podržavanje zabluda o tome kako bi se žrtva trebala ponašati da bi izbjegla nasilje (Trbus i dr., 2023).

U skladu s navedenim, posebnu pažnju treba posvetiti društvenoj stigmi povezanoj s mentalnim zdravljem i prijavljivanjem nasilja. Mehmedović i Cvjetanović (2016) ističu da nasilje u školi može imati dugoročne i ozbiljne posljedice, poput izolacije usljed straha, gubitka socijalnih kontakata, depresije, gubitka pažnje i motivacije za učenje, sklonosti ka rizičnim ponašanjima konzumaciji alkohola, psihoaktivnih supstanci, duhana te gubitka samopouzdanja. Seksualno nasilje, pored emocionalnih i fizičkih posljedica, može dovesti i do prenosa polno prenosivih infekcija i neželjenih trudnoća. Meheljić (2010; prema Fondaciji CURE, 2023) ističe da su djeca i mladi upoznati s definicijama i vrstama nasilja, ali da ne prepoznaju jasno karakteristike različitih oblika nasilja. Takođe, djeca i mladi često ne prijavljuju nasilje iz straha i izbjegavaju tražiti pomoć i podršku od roditelja ili nastavnika, koji ističu da se osjećaju nespremno da se adekvatno nose s nasiljem što dovodi do kruga nepovjerenja i šutnje. Iako se u BiH već više od 25 godina implementiraju različiti programi i obuke za nastavnike u cilju prevencije vršnjačkog nasilja u školama, ne postoje jasni pokazatelji o tome da li se situacija poboljšala. Stoga je potrebno uspostaviti bolje sistematsko praćenje i prikupljanje podataka o tome koje strategije prevencije i odgovora na nasilje su efikasne. Iako se veliki broj nevladinih organizacija u BiH bavi problemom nasilja nad ženama, očigledno je da je potrebno kontinuirano istraživanje koje uključuje djecu i mlade. Dodatno, niti jedno ministarstvo obrazovanja na entitetskom ili kantonalnom nivou nije razvilo programe za prevenciju rodno zasnovanog nasilja u adolescentskim vezama.

©UNICEF/BHG/2023/IT Girls

Obrazovanje

Obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini odražava decentraliziranu strukturu, pri čemu su nadležnosti za obrazovanje podijeljene između različitih administrativnih jedinica: Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko distrikta. Ova decentralizacija dovodi do neujednačene prakse u pristupu ključnim temama kao što su mentalno zdravlje, nasilje (uključujući rodno zasnovano nasilje) i rodne norme ili ravnopravnost na svim nivoima obrazovanja – osnovnom, srednjem i visokom.

U osnovnom obrazovanju, pojedine inicijative uključuju integraciju tema o mentalnom zdravlju u nastavne planove. Na primjer, škole u FBiH imaju predmet „Zdravi stilovi života“, koji obrađuje mentalno zdravlje zajedno s temama poput zdrave ishrane, fizičke aktivnosti, prevencije nasilja i seksualnog i reproduktivnog zdravlja (FMON, 2023). Nakon pandemije COVID-19, Ministarstvo za obrazovanje Kantona Sarajevo uvelo je priručnik za organizaciju nastave, koji naglašava saradnju sa centrima za mentalno zdravlje i porodično savjetovanje. Ova inicijativa uključuje predavanja i promotivne materijale o mentalnom i fizičkom zdravlju za učenike, nastavnike i roditelje na početku školske 2021/2022. godine (Ministarstvo za obrazovanje KS, 2021).

Iako je sistemska dokumentacija ograničena, srednje škole u BiH obrađuju teme mentalnog zdravlja povremeno kroz nastavu i saradnju s nevladinim i međunarodnim organizacijama. Ministarstvo za obrazovanje KS, na primjer, ističe saradnju s profesionalcima iz oblasti mentalnog zdravlja kroz distribuciju materijala za obrazovne aktivnosti usmjerene na mentalno zdravlje i prevenciju nasilja (Fondacija lokalne demokratije, 2022). Dodatno, UNICEF podržava ove napore inicijativama poput „Plavog telefona“, koji učenicima nudi anonimne savjetodavne usluge. Ovi programi naglašavaju važnost partnerstva s vanjskim akterima u promociji svijesti o mentalnom zdravlju i pružanju podrške na srednjoškolskom nivou. Na visokoškolskom nivou, inicijative o mentalnom zdravlju nisu u velikoj mjeri integrisane u nastavne planove, ali se sve više prepoznaju kroz vanjske resurse. Saradnja s NVO i specijaliziranim organizacijama pomaže u prevazilaženju institucionalnih praznina. Na primjer, Projekat mentalnog zdravlja u BiH, koji podržava Vlada Švicarske, a implementira Udruženje XY, fokusira se na poboljšanje usluga mentalnog zdravlja za djecu i adolescente, uključujući rad s porodicama. Ovaj projekat obuhvata obrazovne programe za psihologe i socijalne radnike, s ciljem unapređenja kvaliteta usluga (Medicinski fakultet, Univerzitet u Zenici, 2019).

Kada je riječ o adresiranju nasilja, uključujući rodno zasnovano nasilje (RZN), pristupi u obrazovanju u BiH znatno se razlikuju. U osnovnim školama, teme vezane za nasilje često su uključene u šire predmete poput „Zdravih stilova života“, koji podstiču rano razvijanje svijesti o prevenciji nasilja i poštivanju različitosti. U srednjim školama se više oslanja na regionalne inicijative i podršku NVO-a nego na formalne nastavne planove. Značajna inicijativa je odobrenje video materijala od strane Ministarstva obrazovanja Kantona Sarajevo, usmjerenih na prevenciju psihološkog, seksualnog i cyber nasilja među mladima. Ovi materijali nastali su kroz projekat „Za živ-

ot bez nasilja u Kantonu Sarajevo – Faza II” u saradnji s Fondacijom lokalne demokratije i Medicus Mundi Mediterranea. Distribuirani su svim osnovnim i srednjim školama u kantonu i dostupni su na zvaničnoj stranici Ministarstva u sekciji „Sigurnost i zaštita učenika“. Služe kao praktični alati za obrazovne aktivnosti usmjerene na prevenciju nasilja, pružajući strukturiran pristup rješavanju ovih ključnih pitanja na svim nivoima obrazovanja (Fondacija lokalne demokratije, 2022).

Na visokoškolskom nivou, rodno zasnovano nasilje postaje sve značajniji fokus institucionalnih reformi i saradničkih inicijativa. Jedan od ključnih primjera je projekat UNIGEM (University and Gender Mainstreaming), koji implementira Fondacija TPO u saradnji s univerzitetima širom BiH, Srbije, Hrvatske i Crne Gore. Pokrenut 2021. godine, projekat ima za cilj jačanje kapaciteta univerziteta u borbi protiv rodno zasnovanog nasilja i seksualnog uznemiravanja, uspostavljanje tijela za rodnu ravnopravnost i integraciju rodno odgovornih politika i nastavnih planova. Na Univerzitetu u Sarajevu, osnivanje Vijeća za ravnopravnost spolova predstavlja institucionalni napor za borbu protiv diskriminacije, uznemiravanja i nasilja unutar akademske zajednice. Napori za adresiranje rodni normi i promociju rodne ravnopravnosti prisutni su na svim nivoima obrazovanja u BiH, ali se njihov opseg i primjena razlikuju. U osnovnom obrazovanju, teme roda povremeno se obrađuju kroz nastavne sadržaje koji promovišu raznolikost i jednakost, ali sistemski integracija ostaje ograničena. Programi poput IT Girls inicijative, koju podržavaju UNICEF, UNDP i UN Women, nude dodatne aktivnosti koje podstiču djevojčice na uključivanje u STEM oblasti. Slični izazovi postoje i u srednjem obrazovanju, gdje se rodna ravnopravnost uglavnom obrađuje kroz radionice ili vanškolske programe. IT Girls ljetni kampovi nude prilike za sticanje iskustva u IKT poljima kroz praktičan rad s programiranjem, robotikom i virtuelnom stvarnošću. Takođe, inicijative poput Akademije za mlade

preduzetnike_ce, koju podržava UNDP, podstiču razvoj liderskih i preduzetničkih vještina kod mladih žena i njihovo uključivanje u sektore u kojima dominiraju muškarci. Ovi napori pokazuju napredak, ali uveliko zavise od vanjske podrške, a ne od formalnih promjena u nastavnim planovima.

Visoko obrazovanje bilježi značajniji napredak, naročito kroz projekte poput UNIGEM. Projekat sistemski pristupa pitanju rodne ravnopravnosti kroz uspostavljanje mehanizama za inkluzivnost i prilagođavanje nastavnih planova da uključuju rodne teme (Šiljak i dr., 2022). Reforma obrazovnog sistema uključuje i primjenu Zakona o ravnopravnosti spolova, koji zahtijeva uklanjanje sadržaja koji naglašavaju stereotipne uloge muškaraca i žena, te integraciju sadržaja koji promovišu rodnu ravnopravnost na svim nivoima obrazovanja. Osnivaju se tijela na univerzitetima koja problematizuju pitanja rodne ravnopravnosti, uključujući praćenje i podršku u provođenju politika i praksi koje uključuju rodnu dimenziju. Prema Bakšić-Muftić (2000, UNDP), Univerzitet u Sarajevu i Univerzitet u Banjoj Luci bilježe napredak u integraciji rodne ravnopravnosti kroz saradnju s NVO i agencijama za ravnopravnost spolova. Ove promjene su značajne, ali često rezultat pritiska izvan akademskih institucija. Reforme takođe uključuju promjene etičkih kodeksa kako bi se naglasila neprihvatljivost seksualnog uznemiravanja, te saradnju univerziteta s nevladinim sektorom na promociji ravnopravnosti spolova.

Korištenjem kvantitativnih i kvalitativnih pokazatelja za procjenu stanja rodne ravnopravnosti i programima obuke za nastavno osoblje, univerziteti teže jačanju kapaciteta u obradi ovih tema. Otpor prema integraciji tema rodne ravnopravnosti, uključujući rodno osjetljiv jezik, odražava šire društvene norme. Iako postoji opća podrška za takav jezik, mnogi nastavnici ga doživljavaju kao nepotreban ili u suprotnosti s jezičkim pravilima, što ukazuje na potrebu za ciljanom obukom (Šiljak i dr., 2022). Ove prepreke naglašavaju važnost kontinuiranih napora, uključujući zakonsku podršku poput Zakona o ravnopravnosti spolova, koji nalaže uklanjanje stereotipa i promociju jednakosti na svim nivoima obrazovanja.

Siromaštvo i socio-ekonomski status

Socio-ekonomska situacija (SES) u Bosni i Hercegovini obilježena je visokom stopom nezaposlenosti i političkom nestabilnošću. Nedovoljno otvaranje radnih mjesta i ograničene mogućnosti za profesionalni razvoj podstiču mlade da emigriraju. Obrazovni rezultati u BiH također odražavaju postojeću socio-ekonomsku situaciju.

U PISA istraživanju iz 2018. godine, SES¹ SES se procjenjuje korištenjem međunarodno uporedivog Indeksa ekonomskog, socijalnog i kulturnog statusa (ESCS²), koji omogućava identifikaciju učenika i škola koje su u povoljnijem ili nepovoljnijem položaju u svakoj zemlji. Učenici se smatraju socio-ekonomski privilegovanim ako se nalaze među 25% učenika s najvišim vrijednostima ESCS indeksa u svojoj zemlji ili ekonomiji. S druge strane, učenici su u nepovoljnom položaju ako su među 25% onih s najnižim vrijednostima ESCS indeksa. Istraživanje je pokazalo da BiH zaostaje za

1 Socio-ekonomski status (SES) odnosi se na položaj pojedinca ili grupe unutar hijerarhijske društvene strukture, koji je određen kombinacijom ekonomskih, socijalnih i radno vezanih faktora kao što su prihod, obrazovanje i zanimanje (Oakes & Rossi, 2003).

2 Ovaj indeks se izvodi iz nekoliko varijabli koje se odnose na porodičnu pozadinu učenika: obrazovanje i zanimanje roditelja, broj materijalnih dobara u domaćinstvu, te broj knjiga i drugih obrazovnih resursa dostupnih u domaćinstvu.

razvijenim zemljama u prosječnom uspjehu iz čitanja, matematike i nauke. Politička nestabilnost i kompleksna administrativna podjela BiH otežavaju koordiniran politički odgovor na ovaj problem. Pitanja nasilja, rodne neravnopravnosti i razlika povezanih sa SES-om ukazuju na potrebu za sveobuhvatnim, višeslojnim intervencijama koje će adresirati uzroke ranjivosti adolescenata (Džumhur, 2019).

Razlike u zadovoljstvu životom što je pokazatelj mentalnog zdravlja, također su povezane sa SES-om. Učenici iz porodica koje imaju povoljan SES lakše imaju pristup resursima koji im omogućavaju da zadovolje osnovne potrebe, kao i obrazovne, zdravstvene i druge ciljeve. S druge strane, izostanci s nastave, preskakanje časova ili kašnjenje češće se javljaju kod učenika iz porodica sa nižim SES-om. Podrška koju roditelji pružaju učenicima također zavisi od SES-a. Učenici iz porodica sa povoljnim SES-om imaju podršku roditelja u učenju, prilikom suočavanja s teškoćama u školi, kao i u ohrabrivanju samopouzdanja i vjere u vlastite sposobnosti. Učenici s nižim SES-om češće su izloženi nasilju, verbalnim i fizičkim prijetnjama. Rezultati PISA istraživanja također ukazuju na specifične teškoće s kojima se suočavaju adolescentkinje u BiH. Naime, ustanovljen je rodni jaz u rezultatima iz matematike i nauke

– djevojčice postižu niže rezultate u poređenju s dječacima, što može negativno uticati na njihovo interesovanje i mogućnosti za uspjeh u STEM oblastima.

Kulturološka očekivanja dodatno komplikuju položaj adolescentkinja, jer se tradicionalne rodne uloge koje se pripisuju ženama fokusiraju na porodične i kućne obaveze, često stavljajući obrazovanje u drugi plan – naročito u porodicama sa nižim SES-om. Osim toga, nedostatak ženskih uzora u akademskim i profesionalnim sferama u BiH može obeshrabrili djevojke u težnji za visoko obrazovanje i radnim mjestima, što dodatno doprinosi društvenoj nejednakosti (Džumhur, 2019). Rješavanje ovih izazova zahtijeva sveobuhvatne strategije koje će osigurati jednake obrazovne i zdravstvene mogućnosti za sve adolescente, bez obzira na njihov socio-ekonomski status. Samo na taj način može se osigurati pravičnost u obrazovanju i uslovi za uspjeh sve mlade populacije u BiH.

Analiza projekata koji nisu u okviru UNICEF-a

U BiH postoje programi i projekti koji su usmjereni na prevenciju rodno zasnovanog i drugih oblika nasilja, unaprjeđenje mentalnog zdravlja, te psihosocijalne podrške mladima. U nastavku teksta je opisano nekoliko njih koji su ostvarili značajan doprinos. Što se tiče dječjih brakova i njihove prevencije, iako su identifikirane prepreke u tretiranju ovog problema, trenutno nisu dostupni inicijative ili programi usmjereni na prevenciju dječjih brakova u BiH.

Budi Muško klubovi

Klubovi „Budi muško“ namijenjeni su srednjoškolcima uzrasta od 15 do 19 godina koji se okupljaju radi promocije zdravih stilova života, razvoja mladih, rodne ravnopravnosti i prevencije nasilja. Osnivanje ovih klubova započelo je 2006. godine, a do danas postoje klubovi u više gradova BiH – uključujući Banju Luku (uz podršku Instituta za razvoj zajednice Perpetuum mobile), Mostar, Tuzlu i Sarajevo.

Mladi u okviru klubova organizuju razne aktivnosti i „flash mob“ događaje. Klubovi su i dalje aktivni u 2024. godini.

Projekat „Vršnjačko i rodno zasnovano nasilje u osnovnim školama u BiH“

Ovaj projekat je implementiran u periodu od 2017. do 2019. godine u 31 osnovnoj školi u Kantonu Sarajevo, Hercegovačko-neretvanskom i Srednjobosanskom kantonu. Provodila ga je Fondacija TPO u saradnji s tri kantonalna ministarstva obrazovanja. Svi članovi školskih zajednica (pedagozi, nastavnici, učenici i roditelji) edukovani su o temama kao što su rodno zasnovano nasilje, mentalno zdravlje i vršnjačko nasilje. Projekat je rezultirao podizanjem svijesti o svim oblicima nasilja, kao i učešćem škola u kampanji „16 dana aktivizma protiv rodno zasnovanog nasilja“.

Program Y (i Program E za učenike osnovnih škola)

Program Y već više od 15 godina implementiraju Institut za populaciju i razvoj (IPD), Snaga mladih Mostar i Institut za razvoj mladih i zajednice Perpetuum mobile Banja Luka. Provođi se u BiH, Hrvatskoj, Albaniji, Kosovu i Srbiji. Cilj programa je prevencija rodno zasnovanog nasilja i promocija zdravih stilova života kod mladih žena i muškaraca uzrasta 14–29 godina, kroz radionice o rodnim normama, partnerskom nasilju, seksualnosti, roditeljstvu itd. U okviru ove inicijative edukovano je 120.000 srednjoškolaca i 1.600 nastavnika na Zapadnom Balkanu.

Program podrške osnaživanju, zapošljavanju i samozapošljavanju mladih – YES centar Sarajevo

Ovaj projekat imao je za cilj osnaživanje 300 mladih iz socijalno marginalizovanih grupa kako bi iskoristili stečena znanja i vještine za dugoročno osiguranje svojih ekonomskih perspektiva i društvene integracije. YES centar za mlade uspostavila je organizacija SOS Dječija sela BiH kao odgovor na izazove s kojima se suočavaju mladi koji odrastaju u alterna-

tivnim oblicima skrbi i mladi iz socio-ekonomski ugroženih porodica. Centar je nudio informacije o poslovima i aktivizmu, obuke, obrazovanje i finansijsku podršku za start-up ideje. Na kraju projekta, zaposleno je 117 mladih, a 22 su pokrenula vlastiti biznis.

Projekat BeWell Digital

Cilj ovog projekta bio je unapređenje mentalnog zdravlja u zemljama učesnicama (Slovenija, Grčka, BiH, Crna Gora i Albanija) kroz edukaciju, osnaživanje i korištenje digitalnih alata. Uspostavljena je i mreža savjetovaništa (online i offline) sa obučanim omladinskim radnicima i psiholozima. Kao rezultat projekta, kreiran je WB Youth Support Portal (<https://wbyouthsupport.net/about/>), gdje mladi sa Zapadnog Balkana mogu dobiti savjetovanje i podršku od svojih vršnjaka o temama mentalnog zdravlja.

Prijateljski centar za zdravlje mladih

Prijateljski centar za zdravlje mladih (PCZM) Udruženja XY počeo je s radom 2004. godine uspostavljanjem prvog savjetovaništa za seksualno i reproduktivno zdravlje mladih u BiH. Centar pruža savjetovanje iz oblasti mentalnog zdravlja putem e-maila, telefona, Skype-a i uživo. Namijenjen je mladima iz marginalizovanih grupa (npr. pripadnici romske populacije, osobe homoseksualne orijentacije i osobe koje žive s HIV-om), kao i roditeljima koji žele pružiti podršku adolescentima.

Prevenција rodno zasnovanog nasilja u adolescentnim vezama i promocija vrijednosti ravnopravnosti spolova među adolescentima

U periodu 2007–2010, Udruženje Vesta implementiralo je projekat s ciljem boljeg razumijevanja potreba i problema mladih vezanih za rodno zasnovano nasilje u adolescentnim vezama. Na osnovu ankete sprovedene među 1.022 srednjoškolaca iz 32 srednje škole u Tuzlanskom kantonu izrađene su preporuke koje su dovele do izrade Programa za prevenciju rodno zasnovanog nasilja u adolescentnim vezama za srednje škole Tuzlanskog kantona.

Podrška osobama s problemima mentalnog zdravlja

Projekat podrške osobama s problemima mentalnog zdravlja u BiH provodi se od 2009. godine. Podržan je od strane Ministarstva civilnih poslova BiH, Federalnog ministarstva zdravstva, Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite RS, Odjela za zdravstvo Vlade Brčko distrikta, zavoda za javno zdravstvo (FBiH i RS), agencija za kvalitet i akreditaciju u zdravstvu (FBiH i RS), profesionalnih udruženja medicinskih sestara, psihijatar, psihologa i socijalnih radnika te udruženja korisnika usluga mentalnog zdravlja. Cilj projekta je jačanje usluga mentalnog zdravlja u zajednici i poboljšanje njihovog kvaliteta i dostupnosti.

©UNICEF/BHG/2023/Zolota

Analiza UNICEF projekata

Inicijativu **“Empower Her”** sprovodila je Fondacija Cure od 5.2.2024. – 5.8.2024., a usmjerena je na djevojke i žene iz ruralnih područja. Kroz treninge, radionice i onlajn kampanju, obučeno je 12 djevojaka starosti 16–24, da postanu vršnjačke edukatorice o rodno zasnovanom nasilju (RZN). 33 žene su bile učesnice radionica, a online kampanjom je obuhvaćeno 911 korisnika putem onlajn kampanje. Pored adolescentkinja, obuhvaćeni su i adolescenti, putem inicijative **“Safe and Aware- Adolescent Girls on the Internet”**, kojeg je sprovodilo Udruženje za afirmaciju kulture i umjetnosti ART Bratunac uz podršku Kulturnog centra Bratunac. Dječaci i djevojčice starosti 12–18 godina, kao i predstavnici institucija koje rade s mladima, educirani su o opasnostima i rizicima prisutnim na internetu.

Na području Unsko-sanskog kantona i kantona 10, **Humanitarna organizacija “Genesis Project”** je sproveo inicijativu **“Pitamo vas šta želite znati o...”**. U okviru inicijative ispitano je mišljenje 2768 učenika i učenica osnovnih i srednjih škola, prosječnog uzrasta 15 godina, od strane predstavnika i predstavnica Humanitarne organizacije „Genesis Project”. Jedan od rezultata projekta je priručnik „Pitamo vas šta želite znati o...” koji je distribuiran u sve škole u ova dva navedena kantona/županije.

Humanitarna organizacija “Genesis Project” provodila je i UPSHIFT projekat koji se realizira se u nekoliko područja Bosne i Hercegovine, u trajanju od 15.4.2023. do 31.1.2025. godine. Kreiran je Praktikum za nastavnike i nastavnice, koji je stručnom osoblju u 15 škola omogućio da drže radionice sa adolescentkinjama i adolescentima, na teme koje su se pokazale relevantnim za njih, uključujući i teme o njihovim pravima. Adolescentkinje i adolescenti su na radionici identifikovali probleme u lokalnoj zajednici i razvijali rješenja za njihovo prevazilaženje. U aktivnosti je uključeno 50 škola, a odabrano je 10 timova sa ukupno 40 ado-

lescenata, čime je ostvarena saradnja i povezivanje mladih iz BiH i Srbije.

Društvo psihologa Republike Srpske, u saradnji sa Republičkim pedagoškim zavodom, Ministarstvom prosvjete i kulture Republike Srpske i Ministarstvom zdravlja i socijalne zaštite provelo je projekat „Ako nas pitate imamo šta da kažemo”. Projekat je sproveden na teritoriji Republike Srpske, u periodu od aprila do decembra 2023. godine, a obuhvatao je učenike/ce, nastavnike/ce, pedagoge/inje, psihologe/inje iz 50 osnovnih i srednjih škola u Republici Srpskoj, kao i 23 centra za zaštitu mentalnog zdravlja sa ukupno 92 zdravstvenih profesionalca i profesionalke. Osim toga, izvršena je analiza stručnih kapaciteta i potreba centara za zaštitu mentalnog zdravlja u Republici Srpskoj za pružanje podrške djeci, adolescentkinjama i adolescentima i roditeljima u oblasti mentalnog zdravlja. Kao jedan od produkata ove inicijative nastao je priručnik „Ako nas pitate imamo šta da kažemo” s ciljem jačanja stručnih saradnika i saradnica škole i podizanja svijesti adolescentkinja i adolescentata o pravima djece, rodnoj ravnopravnosti, nasilju i štetnim društvenim normama i pristupu uslugama u osnovnim i srednjim školama republike Srpske.

Bosansko-hercegovačka integrativna dječija i adolescentna psihoterapijska Asocijacija (BHIDAPA) provodila je projekat „Transformisanje usluga za osnaženu budućnost za sve adolescentkinje, kroz osnaživanje stručnjaka unutar zdravstvenog, socijalnog i odgojno-obrazovnog sektora u podršci adolescentkinjama koje su preživjele nasilje” uz saglasnost resornih ministarstava. Prjekat je trajao od 16. februara 2023. godine do 25. augusta 2023. godine. Provodio se u raznim regijama Bosne i Hercegovine, uključujući Federaciju Bosne i Hercegovine, Republiku Srpsku i Brčko Distrikt. Ciljna populacija projekta obuhvata adolescentkinje, roditelje i primarne staratelje, kao i profesionalce i profesionalke zaposlene u centrima za socijalnu skrb, cen-

trima za mentalno zdravlje, vrtićima i školama, koji su uključeni u uspostavljenu interdisciplinarnu mrežu stručnjaka. Aktivnosti obuhvaćene projektom uključuju specijalizirane obuke za stručnjake s ciljem podizanja svijesti o nasilju, rizicima i intervencijama kroz teorijske, iskustvene i supervizijske module. Projekat je obuhvatio 1947 indirektnih korisnika, od kojih je 863 (60.%) djevojčica. Dugoročni cilj projekta je osiguranje pristupa adolescentkinja kvalitetnim uslugama mentalnog zdravlja i podrške u psihosocijalnom i obrazovnom razvoju. Projekat se također fokusira na smanjenje stigme i povećanje svijesti stručnjaka o oblicima zlostavljanja, s posebnim naglaskom na seksualno zlostavljanje/uznemiravanje.

Projektom "Jednaki u znanju – jednaki u društvu", koji je provodilo **Udruženje građana Ekosol**, u suradnji s lokalnim partnerima (Udruženjem građana "Euro Rom" Tuzla te internacionalnom srednjom školom Richmond Park u Tuzli), nastojala se riješiti obrazovna nejednakost i promovirati kulturna inkluzija među srednjoškolkama, posebice iz romske zajednice. Projekt se proveo u Tuzlanskom kantonu te je trajao od 1. marta 2024. do 30. juna 2024. godine. Aktivnosti projekta uključivale su održavanje serije od četiri praktične radionice za izradu suvenira i sličnih proizvoda od drveta i ekološki prihvatljive plastike pomoću CNC gravera i rezača, kao i 3D printera. Nadalje, aktivnosti se podrazumijevale izradu i distribuciju suvenira građanima i donaciju dijela suvenira UNICEF-u. Ukupan broj osoba uključenih u projekt je 20 djevojaka (od čega 10 romskog porijekla) koje su sudjelovale u radionicama, te 100 učesnika koji su sudjelovali na okruglim stolovima. Ključni rezultati su stjecanje praktičnog znanja (rada na mašinama), upoznavanje djevojaka iz dvije grupe te tako razvijanje međusobnog razumijevanja i razbijanje stereotipa o Romima.

Projekat pod nazivom IT Girls Are Coming to Your Schools / IT Girls Clubs primarno vodi **Naučno-umjetničko udruženje "Laboratorium"** iz

Tuzle. Cilj projekta je unapređenje obrazovanja mladih djevojaka, s posebnim fokusom na osnaživanje adolescentkinja za obrazovanje u STEM oblastima. Projekat se realizuje u saradnji sa UN Women, UNDP-om, ministarstvima obrazovanja, osnovnim i srednjim školama u BiH, privatnim i javnim univerzitetima, kao i drugim povezanim partnerima (BIT Alijansa, prihvatni centri). Projekat se realizuje u periodu od 1. februara 2023. godine do 31. decembra 2024. godine, na području Federacije BiH, Republike Srpske i Distrikta Brčko i trenutno uključuje 49 aktivnih IT Girls klubova, dok je 33 još u izgradnji. Osim toga, u aktivnosti projekta uključeno je 120 obrazovnih radnika i radnica. Ciljna grupa ovog projekta su adolescentkinje od 13 do 18 godina, odnosno učenice osnovnih i srednjih škola na području Federacije BiH, RS i Distrikta Brčko. Kao jedan od ishoda projekta, povećan je broj adolescenata i mladih, primarno djevojčica, koji imaju mogućnost razviti ključne IT kompetencije.

Projekat „Ensuring protection and access to basic social services for refugee and migrant children in the TRC Ušivak-Sarajevo and TRC Borići – Bihać“ implementirala je organizacija **World Vision BiH** u periodu od 1. juna 2023. godine do 31. maja 2024. godine. U realizaciji su učestvovalе vladine institucije (Ministarstvo sigurnosti, SPS, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice), međunarodne nevladine organizacije (Save the Children, DRC, MDM), UN agencije (UNHCR, UNICEF, UNFPA, IOM), kao i lokalne organizacije (Crveni krst, Fondacija BH inicijativa žena, Vaša prava). Projekat je dodatno podržan kroz saradnju s centrima za socijalni rad, s ciljem osiguravanja zaštite i pristupa osnovnim socijalnim uslugama za djecu i mlade u pokretu.

Sproveden je u privremenim prihvatnim centrima Ušivak – Sarajevo i Borići – Bihać. Projekat je bio namijenjen djeci i mladima u pokretu, sa posebnim osvrtom na maloljetnike i maloljetnice bez pratnje i djecu koja su razdvojena od roditelja. Bili su uključeni i njihovi roditelji kao i određen broj radnika i radnica koji su

u kontaktu sa njima. Glavne aktivnosti ovog projekta su bile usmjerene na kreiranje sigurnog okruženja za djecu, pružanje mentalne i psihosocijalne pomoći, pružanje 24/7 pomoći i zaštite za djecu bez pratnje i djecu kojima su one neophodne, kao i obezbjeđivanje zakonskog starateljstva za djecu bez pratnje. Rezultati projekta su: uspostavljanje 24/7 zona za djecu bez pratnje u dva kampa, uspostavljanje okruženja prilagođenih djeci u kampovima, obezbjeđivanje mentalne i psihosocijalne podrške djeci i mladima u pokretu, obezbjeđivanje identifikacije, upućivanje partnerima na dalju pomoć i podrška djeci bez pratnje i razdvojenoj djeci, povećano praćenje, prijavljivanje i prevencija nasilja nad djecom. "Girls on the Move" je jedna je od inicijativa koja je sprovedena je od strane World Visiona BiH i usmjerena na pomoć djevojkama u pokretu, starosti 10–17 godina. Pružena im je psihosocijalna podrška i dodijeljen im je staratelj. Kroz fokus grupe se utvrdilo da je ova ciljna grupa bila znatno manje zastupljena u odnosu na dječake u pokretu. Takođe je ustanovljeno da su djevojkama veoma značajne teme koje su relevantne i za tinejdžerke koje nisu u stanju ugroženosti, poput standarda ljepote i mode promovisanih na društvenim mrežama, kao i poteškoće u održavanju lične higijene tokom kretanja, te je World Vision te teme inkorporirao u svoje redovne aktivnosti.

Udruženje Nova generacija je sprovedla projekat pod nazivom „Breaking Barriers: Transforming Services for An Empowered Future for All Girls“ u saradnji sa BHIDAPA, Humanitarna organizacija „Genesis Project“, Društvom psihologa Republike Srpske, centrima za socijalni rad, centrima za mentalno zdravlje u periodu od novembra 2022. do oktobra 2023. godine na nivou BiH. Pružena je podrška adolescentkinjama i adolescentima putem „Plavog telefona“, te savjetovanje i usmjeravanje prema relevantnim institucijama, da bi se na taj način zaštitila njihova prava. Organizovane su radionice i edukativni programi u školama kako bi se podigla svijest o mentalnom zdravlju, prevenciji nasilja i ostalim osjetljivim temama. Učesnici projekta su sprovedli istraživanje i ankete putem U-Report sistema, s ciljem procjene poznavanja adolescenata o pravima djevojčica i dostupnim uslugama zaštite. Ciljna grupa su bili podjednako adolescentkinje i adolescenti, te stručnjaci i stručnjakinje koji rade sa mladima u obrazovnim, zdravstvenim i socijalnim ustanovama, kao i lokalne vlasti i drugi koji mogu da pruže podršku i zaštitu djeci i mladima.

Također, **Udruženje Nova generacija** je sprovedla projekat pod nazivom „Voice of Girls and Boys on Mental Health in Bosnia and Herzegovina“ sa adolescentkinjama od 12 do 19 godina iz 9 opština u BiH – Federacija BiH: Sarajevo, Kalesija, Zenica, BiH (RS): Banja Luka, Bijeljina, Kotor Varoš, Kozarska Dubica, Laktaši, Prnjavor. Učestvovalo je 65 adolescentkinja. Aktivnosti projekta obuhvatale su prikupljanje podataka o mentalnom zdravlju i psihosocijalnoj zaštiti u BiH. Kroz ovaj projekat uvažene su potrebe i mišljenja adolescenata, a njihova iskustva iskorištena su kao temelj za unapređenje stanja adolescenata u BiH. Kroz projekat su uz pomoć adolescenata prikupili podatke o stavovima adolescentkinja i adolescenata u BiH o temama koje se odnose na mentalno zdravlje, neke od preporuka adolescentkinja i adolescenata su sprovedene u praksi.

Nova generacija je sprovela projekat pod nazivom „Strengthening on-line support and protection of children and families“ u saradnji sa udruženjem „Ujedinjene žene“, MUPom Republike Srpske, Dječijim savjetom i drugim donosiocima odluka na nivou Republike Srpske i Federacije BiH. Projekat je sproveden na nivou BiH, ciljna grupa su bili djeca i porodice sa povećanim rizikom, a završio je 31.10.2023. godine. Projekat je imao za cilj povećati dostupnost Plavog telefona tako što će povećati broj radnih sati (podrška je dobijena od Vlade Republike Srpske). Besplatna linija Plavog telefona za pomoć i podršku proširila je svoju djelatnost i na odrasle. Objedinili su u online formatu najvažnije informacije o svim uslugama psihosocijalne zaštite djece i mladih koje su dostupne u BiH, informisali djecu i mlade o postojanju i načinu rada navedenih usluga putem online platformi i škola, poboljšali su kvalitetu usluga koje pružaju stručnjaci kao odgovor na potrebe adolescenata. Stručna lica su dobila dodatne programe obuke, održane su radionice i konsultacije sa djecom, te su izrađeni materijali za podizanje svijesti prilagođeni djeci po preporukama Savjeta djece i mladih Plavog telefona.

Udruženje Ujedinjene žene realizovalo je projekat pod nazivom „ROBO GIRLS – Empowering girls in STEM through robotics“ u periodu od 1.3.2024. do 30.6.2024. godine na području Unsko-sanskog kantona. Ciljna grupa su bile adolescentkinje od 14 i 15 godina koje su upoznate sa STEM zanimanjima. Cilj projekta je bio da razbijanje stereotipa o tome kako su to samo muška zanimanja, te povećanje interesovanja djevojaka za bavljenje ovim zanimanjima. Projekat je bio usmjeren na 3 osnovne škole u FBiH čiji učenici još nisu pohađali nastavu iz robotike, gdje su se održala predavanja na temu robotike. Na kraju projekta održano je takmičenje iz robotike sa učenicama 3 škole koji su pohađale nastavu. Direktni korisnici su 84 djevojke i 3 predavača, indirektno oko 1000 učenica i učenika i nekoliko hiljada ljudi koji su pratili projekat preko društvenih mreža. Znanja djevojaka o robotici značajno su unaprijeđena, dok su društvene mreže korištene za informisanje široke publike o projektu i njegovim rezultatima.

Komiteo za međunarodnu razmjenu studenata medicine Republike Srpske realizovao je projekat pod nazivom „Why it matters“ u periodu od 1.6.2024. do 31.7.2024. godine na području grada Banja Luka. Cilj projekta je bio isticanje važnosti ishrane u zdravlju žena, posebno u razdoblju adolescencije, te informisati što veći broj adolescentkinja i adolescentata o najboljim načinima zdravog života. Glavni cilj je bio poboljšati prehrambene navike među adolescentkinjama i adolescentima u Bosni i Hercegovini, što dovodi do zdravije zajednice, boljeg kvaliteta života, smanjenja troškova zdravstvene zaštite i povećanja intelektualnog kapaciteta. U projektne aktivnosti su bili uključeni adolescentkinje i adolescenti srednjoškolskog uzrasta – direktno 72 polaznika radionica, indirektno više od 20 000 ljudi putem društvenih mreža. Održani su interaktivni susreti sa adolescentima u Gimnaziji u Banjoj Luci, gdje je bilo uključeno oko 300 adolescentata, kao i takmičenje u kuhanju. Adolescentkinje i adolescenti su dobili nova

znanja o zdravoj ishrani, te su naučili kako da pripremaju zdrave obroke.

Saradnja između organizacija koje provode aktivnosti usmjerene na osnaživanje adolescentkinja ključna je za postizanje održivih i široko dostupnih rezultata. Kroz zajednički rad, organizacije mogu objediniti svoje resurse, ekspertizu i mreže kako bi efikasno odgovorile na kompleksne potrebe adolescentkinja, posebno u osjetljivim i marginalizovanim grupama. Ovaj pristup omogućava kreiranje sveobuhvatnih programa koji pokrivaju različite aspekte osnaživanja – od edukacije o pravima i rodnoj ravnopravnosti, do pružanja psihosocijalne podrške i osnaživanja u STEM i kreativnim industrijama.

Koordinacija među organizacijama olakšava razmjenu dobrih praksi i iskustava, čime se smanjuje mogućnost preklapanja aktivnosti i povećava efikasnost implementacije. Na primjer, uključivanje relevantnih resornih mini-

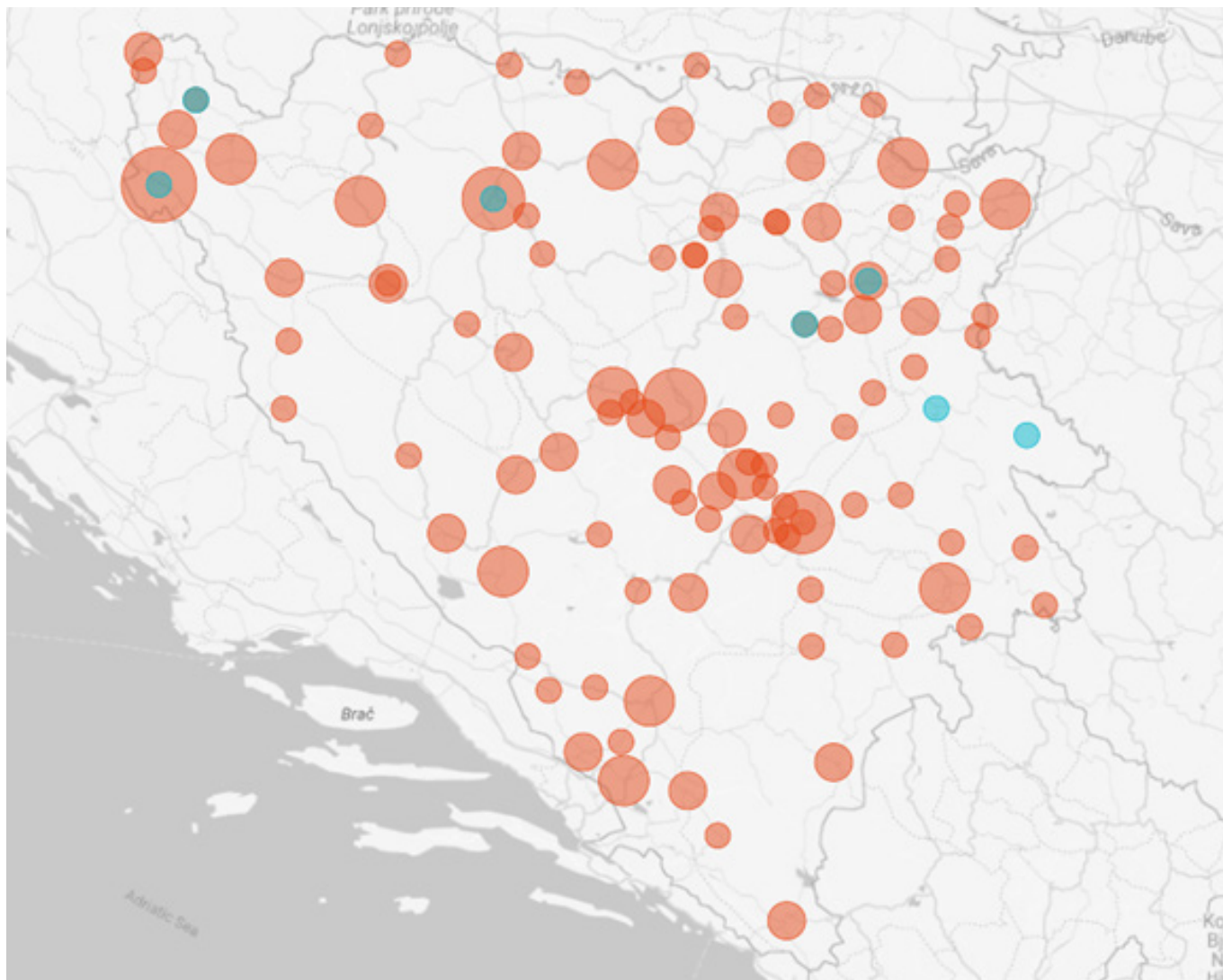
starstava, nevladinih organizacija i lokalnih zajednica omogućava prilagođavanje aktivnosti specifičnim potrebama različitih regija, dok istovremeno podiže svijest šire javnosti o važnim temama. Također, interdisciplinarni pristup, gdje se stručnjacii stručnjakinje iz obrazovnih, zdravstvenih i socijalnih sektora uključuju u zajedničke aktivnosti, doprinosi holističkom osnaživanju adolescentkinja kroz jačanje njihove otpornosti, znanja i vještina. Saradnja omogućava i jačanje glasova adolescentkinja kroz njihovo aktivno učešće u procesu donošenja odluka i oblikovanja aktivnosti. Kroz zajedničke projekte organizacija, adolescentkinje dobijaju priliku da budu liderke u svojim zajednicama, što doprinosi razbijanju rodних stereotipa i promovisanju inkluzivnih društvenih normi. Uspješni rezultati ovih inicijativa pokazuju da je saradnja ne samo poželjna, već i ključna za dugoročno osnaživanje adolescentkinja i stvaranje inkluzivnijeg društva.

©Plavi telefon BiH/2023

Rezultati

Geografski obuhvat UNICEF-ovih inicijativa

Slika 2. Geografski obuhvat UNICEF Adolescent Girls Program inicijativa u BiH

Legenda za mapu:

Veći narandžasti krugovi: Prikazuju područja/gradove s većim brojem inicijativa. Što je krug veći, to su UNICEF-ove inicijative koje se sprovode u tom području brojnije.

Manji narandžasti krugovi: Predstavljaju područja/gradove s manjim brojem inicijativa

Plavi krugovi: Oznake za UNICEF-ove inicijative koje nisu obuhvaćene dubinskom analizom u ovom implementacijskom istraživanju.

Na web stranici: <https://lookerstudio.google.com/reporting/b1524063-86cd-4a3d-b29f-65f6837201af> dostupna je interaktivna mapa koja prikazuje UNICEF-ove intervencije u Bosni i Hercegovini u okviru Adolescent Girls Programa

Geografska rasprostranjenost: jednaka dostupnost za sve?

Partnerske organizacije UNICEF-a u Bosni i Hercegovini sprovode projekte u različitim regijama, sa ciljem da obuhvate što širi spektar zajednica, te učesnika i učesnica. Aktivnosti se realizuju kako u urbanim centrima, uključujući Sarajevo, Banja Luku, Tuzlu, Zenicu, Bijeljino i Trebinje, tako i u ruralnim područjima poput Milića, Čelopeka, Velikog Čajna, Gornjeg Dragljavca i Gojevića. Ova široka geografska distribucija osigurava uključivanje adolescentkinja i adolescenata iz različitih sredina, čime se povećava dostupnost inicijativa širom zemlje. Većina UNICEF-ovih projekata teži uključivanju različitih grupa adolescentkinja i adolescenata, kao što su marginalizovane i nedovoljno zastupljene grupe s posebnim fokusom na djevojčice iz ruralnih područja, adolescente i adolescentkinje iz romskih zajednica te djecu i mlade u pokretu, uključujući djevojke bez pratnje, kako u okviru aktivnosti, tako i kao korisnike i korisnice rezultata projekata.

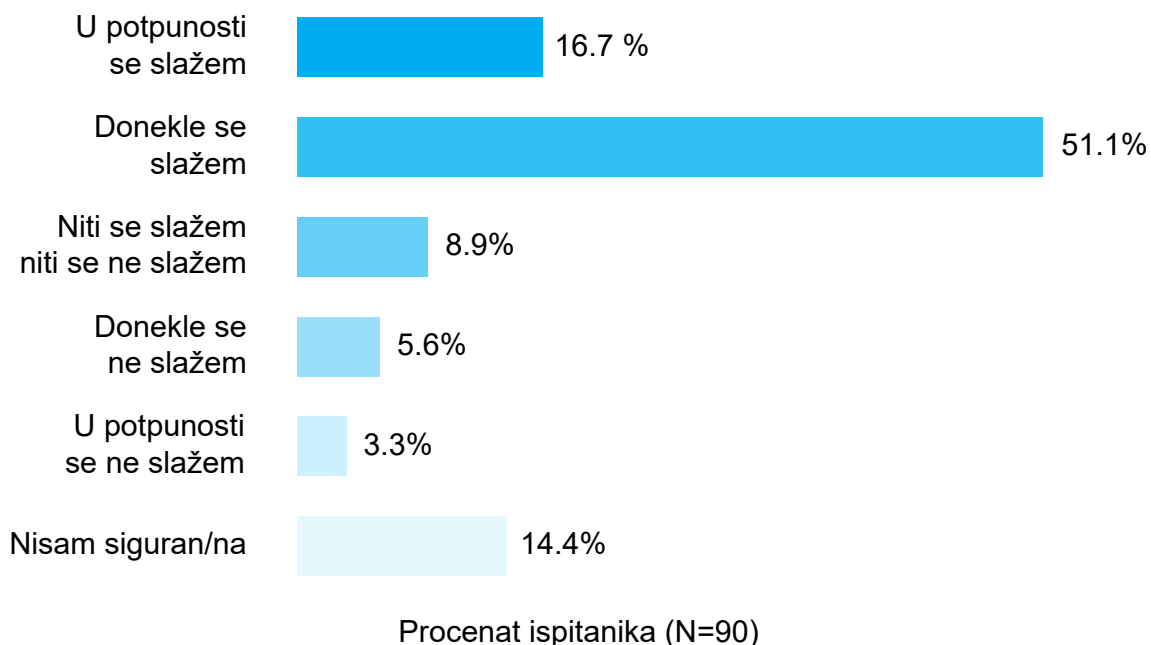
Međutim, podaci našeg istraživanja pokazuju da i dalje, uprkos velikim naporima organizacija, postoje značajne geografske i logističke prepreke u samoj implementaciji inicijativa, ali i ravnopravnom pristupu adolescentima i adolescentkinjama. Na primjer, dva od tri korisnika BHIDAPA projekta se donekle ili potpuno slažu sa tvrdnjom da postoje geografske i logističke prepreke u pristupu adolescentima i adolescentkinjama. Geografske prepreke podrazumevaju razlike u razvijenosti između urbanih i ruralnih područja, kao i između različitih regija. Ruralna područja često imaju manje razvijenu infrastrukturu, što otežava pristup osnovnim uslugama, uključujući zdravstvo, obrazovanje ali i mogućnost sprovođenja i implementacije projekata. Ograničeni materijalni i ljudski resursi, tehnička i tehnološka neopremljenost, kao i kratki vremenski okviri samo su neke logističke prepreke sa kojima se organizacije koje provode inicijative susreću. Stoga je potrebno u budućnosti osigurati jednostavniji i kvalitetniji pristup adolescentima i adolescentkinjama u područjima otežanog dohvata, kao što su ruralna i manje razvijena područja Bosne i Hercegovine.

Primjer dobre prakse o pristupu adolescentima i adolescentkinjama

Kroz zajednički rad Društva psihologa Republike Srpske i Genesis projekta, dva priručnika – „Ako nas pitate, imamo šta da kažemo“ i „Pitamo vas šta želite znati o...“ – razvijena su i distribuirana kako bi postala dostupna širokom broju adolescentkinja i adolescenata širom Bosne i Hercegovine. Ovi priručnici nastali su na temelju prijedloga samih adolescentkinja i adolescenata, koji su imali priliku identificirati teme koje su za njih relevantne i značajne.

Priručnik „Ako nas pitate, imamo šta da kažemo“ distribuiran je u sve osnovne i srednje škole u Republici Srpskoj, dok je priručnik „Pitamo vas šta želite znati o...“ distribuiran školama u Unsko-sanskom kantonu i Kantonu 10 u Federaciji BiH.

Ovaj pristup omogućio je adolescentkinjama i adolescentima ne samo da se upoznaju s ključnim informacijama, već i da se osjećaju kao aktivni sudionici i sudionice u kreiranju sadržaja koji odgovaraju njihovim interesima i potrebama. Na ovaj način, Društvo psihologa Republike Srpske i Humanitarna organizacija „Genesis Project“ osigurali su da edukativni materijali budu ne samo informativni nego i prilagođeni stvarnim potrebama mladih, doprinoseći njihovom osnaživanju i kvalitetnijem informisanju.

Grafikon 1: Procenti odgovora na pitanje „Postoje poteškoće u pristupu ciljnim adolescentima i adolescentkinjama zbog geografskih ili logističkih prepreka“

Dalje, rezultati ukazuju i na određene izazove u smislu informiranosti adolescentkinja i adolescenata o dostupnim uslugama koja nije jednaka u urbanim i ruralnim područjima, što može biti posljedica neujednačene implementacije programa ili nedovoljne komunikacije s ranjivim skupinama. Također, geografske i logističke prepreke jasno ograničavaju pristup nekim ciljnim skupinama, što ukazuje

na potrebu za dodatnim ulaganjima u lokalne kapacitete. U ovom kontekstu, primjena digitalnih tehnologija mogla bi ponuditi rješenja za prevazilaženje ovih barijera. Slijedom izjava, evidentno je da pristup adolescentima i adolescentkinjama u kontekstu mentalnog zdravlja i psihosocijalne podrške nije jednak zbog geografskih i logističkih prepreka.

“

„Smatram da su projekti dostupni svima, ali da ih možda u određenoj mjeri treba modifikovati u samo implementaciji, u smislu da, više pažnje bi trebalo posvetiti seoskim sredinama, više edukacija, više priče, više posjeta, živih tema. Gradovi su negdje svima dostupni, svim implementatorima je lakše da nešto završe u nekom većem gradu nego da se cimaju, putuju, i onda ljudi biraju nekada i lakše metode i načine.“

Član tima partnerske organizacije iz RS

”

Ispitanici i ispitanice naglašavaju nedostatak stručnjaka i stručnjakinja, te resursa u manjim zajednicama. Navode se kadrovski i strukturni problemi koji značajno otežavaju rad s adolescentima i adolescentkinjama, posebno kada je riječ o osjetljivim temama poput seksualnog nasilja, gdje nedostatak obučanih stručnjaka i stručnjakinja, te supervizije predstavlja ozbiljan izazov. Sistem podrške, uključujući centre za socijalni rad i policiju, nerijetko pokazuje manjak efikasnosti, što dodatno usporava pravovremenu intervenciju i podršku adolescentima i adolescentkinjama. Istovremeno, kontekstualni izazovi u zajednicama, osobito u ruralnim sredinama, uključuju predrasude i ograničenu svijest o važnosti mentalnog zdravlja, što dodatno ograničava pristup uslugama. Adolescentkinje i adolescenti, te njihove obitelji u mnogim slučajevima nisu dovoljno informirani o tome gdje i kako mogu potražiti pomoć, što dodatno produbljuje problem.

UNICEF-ovi partneri ulažu značajne napore u uključivanje marginalizovanih i nedovoljno zastupljenih grupa adolescentkinja i adolescentata, s posebnim fokusom na djevojčice iz ruralnih područja, adolescente i adolescentkinje iz romskih zajednica i djecu i mlade u pokretu, uključujući djevojke bez pratnje. Iako se ulažu značajni naponi, postavlja se pitanje efikasnosti i prilagođenosti pristupa potrebama ovih grupa tokom osmišljavanja i implementacije projekata.

Izazovi:

Stvarna prepreka ili prilika za razvoj?

U implementaciji projekata usmjerenih na osiguravanje ravnopravnog pristupa uslugama mentalnog zdravlja i psihosocijalne podrške za adolescentkinje i adolescente u Bosni i Hercegovini, pored geografskih prepreka identificirano je i nekoliko ključnih logističkih izazova koje je potrebno adresirati u budućim projektima tretirajući ih kao priliku za osiguranje pristupa ali i inovativnih rješenja u implementaciji projekata. Na primjer, Humanitarna organizacija "Genesis Project", Naučno-umjetničko udruženje Laboratorijum i World Vision suočili su se s nizom izazova tokom realizacije svojih aktivnosti:

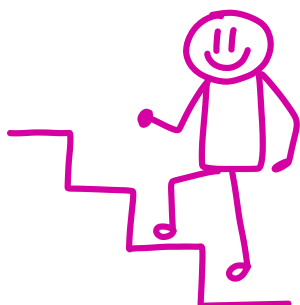
1. ograničenja materijalnih i ljudskih resursa,
2. tehnička i tehnološka neopremljenost škola,
3. kratki vremenski okviri za implementaciju projekata i
- 4.
5. strukturalni izazovi obrazovnog sistema.

Svi ovi izazovi značajno su uticali na sam proces implementacije projekata. Dodatno, izazovi terenskog rada, poput nepredvidivog broja korisnika i korisnica, te nemogućnosti predviđanja potreba zajednica u kriznim situacijama mogu otežati precizno planiranje. Uprkos ovim poteškoćama, implementatori su uspješno identificirali i primijenili strategije za prevazilaženje ovih prepreka, osiguravajući kvalitetnu realizaciju svojih inicijativa.

Tehnička i tehnološka neopremljenost škola dugo je prepoznata kao prepreka u obrazovnom procesu, a tokom implementacije projekata predstavljala je poseban izazov, u smislu nemogućnosti pristupa adolescentkinja i adolescentata aktivnostima projekata zbog nedostatka računarske opreme ili interneta. Međutim, Humanitarna organizacija "Genesis Project" pokazala je da se fleksibilnošću i pravovremenim planiranjem mogu prevazići

takve prepreke. Uz podršku UNICEF-a, donirana je tehnička oprema školama u ruralnim područjima čime je omogućeno učešće adolescentkinja i adolescenata iz ovih zajednica u UPSHIFT projektu. Dodatno, ova donacija potaknula je lokalne zajednice da pruže podršku mladima kroz donacije i druge vidove pomoći, čime je dodatno unaprijeđen proces implementacije. Ovo nam implicira koliko je važno da prije same implementacije ispita-mo potrebe i mogućnosti krajnjih korisnika i korisnica, u svrhu identifikacije potencijalnih izazova i ometajućih faktora.

Različiti nivoi motivacije i angažovanosti nastavnika i nastavnica također predstavljaju izazov u implementaciji projekata koji za svoju ciljnu grupu imaju adolescentkinje. Dok su neki nastavnici i nastavnice aktivni i entuzijastični u motiviranju učenica za različite aktivnosti, poput IT girls klubova u projektu Naučno-umjetničkog udruženja Laboratorijum, drugi pokazuju manje interesa, što dovodi do neujednačenog kvaliteta provedbe programa. Neusklađenost u motivaciji i angažovanosti nastavnika i nastavnica značajno je usporavalo proces i zahtijevalo prilagodbu projekta u cilju osiguranja učešća škola, ali i impliciralo o važnosti pažljivog planiranja projekata i pružanja adekvatne podrške nastavnicima i nastavnicama, te školama u realizaciji projektnih ciljeva. Slični izazovi su prisutni i u ruralnim područjima, gdje nastavnici i nastavnice nemaju dovoljno prilika za profesionalno usavršavanje, što ih stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na kolege i kolegice iz urbanijih sredina, npr. kod primjene priručnika „Ako nas pitate, imamo šta da kažemo“, kao i priručnika „Pitamo vas šta želite znati o...“

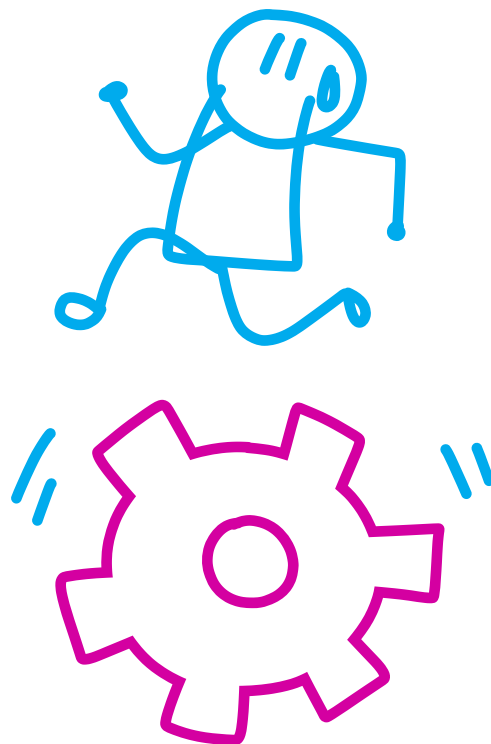
Izazovi vezani za obrazovni sistem uključuju i ograničene kapacitete nastavnog osoblja i škola za dodatne angažmane, u smislu nemogućnosti koordinacije između projektnih aktivnosti i redovnih radnih obaveza nastavnika i nastavnica, kao i teškoće u usklađivanju projektnih aktivnosti s postojećim nastavnim planovima i obavezama. Primer ovih ograničenja jasno je vidljiv u projektu Naučno-umjetničkog udruženja Laboratorijum, gde se pokazalo da rigidni obrazovni sistemi onemogućavaju integraciju projektnih aktivnosti u redovne planove i programe nastave, što je dovodilo do nemogućnosti učenika i učesnica da učestvuju u projektima zbog rasporeda i školskih obaveza, kao i preopterećenosti nastavnika i nastavnica zbog nemogućnosti uključivanja projektnih aktivnosti u njihovu normu koji pritom nisu bili dodatno plaćeni za ovaj rad. S druge strane, u sredinama poput kantona Sarajevo, gde je obrazovni sistem fleksibilniji, omogućeno je uključivanje projektnih aktivnosti u nastavni plan i program, što je rezultiralo većim uspehom projekta.

Gore navedeni izazovi ističu važnost bolje koordinacije u planiranju i jačanja komunikacije između organizacija koje provode inicijative i obrazovnih institucija. Posebnu pažnju treba posvetiti razvoju senzibiliteta školskih uprava prema potrebama edukatora i edukatorica, s ciljem smanjanja opterećenja nastavnika i nastavnica. To bi pomoglo osiguranju adekvatne implementacije projekata. što nam pokazuje značajnost temeljnog razumijevanja lokalnog konteksta i specifičnih mogućnosti obrazovnog sistema, jer se u različitim kantonima primenjuju različiti pristupi, što direktno utiče na efikasnost implementacije sličnih inicijativa. Kontinuirano usavršavanje nastavnog osoblja ključno je za kvalitetnu implementaciju projekata usmjerenih na rad s adolescentima i adolescentkinjama. Kako se aktuelni problemi u današnjem društvu neprestano menjaju, kao i pristupi njihovom rešavanju, važno je da nastavno osoblje, te stručnjaci i stručnjakinje koji rade sa mlad-

ima poseduju znanja koja će im omogućiti lakše prepoznavanje potreba mladih i načina kako na njih odgovoriti, uzimajući u obzir individualnost učenika i učenica, kontekst iz kojeg dolaze, kao i nivo emocionalnog i intelektualnog razvoja. Na ovaj način, nastavno osoblje stiče veštine i kompetencije koje im omogućiti da budu podrška adolescentima i adolescentkinjama, ali i da im nastavni plan i program prilgode, učine aktuelnijim i zanimljivijim. Pored toga, neophodno je omogućiti posebne edukacije prilagođene specifičnim potrebama projekata, kao što je bilo u slučaju Laboratorima i projekta IT girls.

Na taj način, oni ne samo da unaprjeđuju svoje profesionalne kapacitete, već i doprinose uvođenju inovativnih pristupa u školski sistem, koji dugoročno mogu koristiti učenicima i učenicama, te lokalnim zajednicama. Posebno je važno prepoznati da obuke nastavnika i nastavnica, iako ponekad izazovne za organizaciju, predstavljaju ključnu priliku za osnaživanje obrazovnog sistema. Primjeri poput Naučno-umjetničkog udruženja Laboratorijum i Humanitarne organizacije "Genesis Project", koji su uspješno pružili edukacije nastavnicima i nastavnicama uz pomoć pravovremenog planiranja i inovativnih rješenja, ukazuju na značaj ulaganja u razvoj ljudskih resursa. Ove edukacije omogućavaju nastavnicima i nastavnicama da bolje razumiju specifične potrebe adolescentkinja i adolescenata, uvode savremene metode učenja i doprinose boljoj integraciji projektnih aktivnosti u nastavni plan i program u onoj mjeri u kojoj je to moguće. Na taj način, školski sistem postaje fleksibilniji i spremniji za rješavanje izazova, omogućavajući ostvarenje dugoročnih promjena u obrazovnom procesu i maksimalno korištenje dostupnih resursa.

Organizacije koje provode inicijative ističu značaj kulturoloških, legislativnih, i društvenih promjena koje imaju direktnu povezanost sa podrškom sistema projektnim aktivnostima. Naglašavaju da samo uz blisku saradnju s

institucijama, kroz osmišljene akcije, zapošljavanje dodatnog osoblja i umrežavanje sa stručnjacima i stručnjakinjama, opseg inicijativa može biti proširen na način koji donosi dugoročnu korist. Ovo umrežavanje bi omogućilo da se na osnovu projektnih aktivnosti partnerskih organizacija razviju širi sistemski pristupi, čime bi se stvorili temelji za održiv i integrisan model podrške korisnicima i korisnicama, sa maksimalnim efektima za zajednicu. Na to su kroz svoja iskustva najviše ukazivali iz partnerske organizacije World Vision, koja se u implementaciji projekta „Ensuring protection and access to basic social services for refugee and migrant children in the TRC Ušivak – Sarajevo i TRC Borići – Bihać” suočila s jedinstvenim izazovima. Projekat je bio fokusiran na pružanje medicinske i psihološke pomoći djevojčicama i djevojkama bez pratnje. Međutim, njihovo kratko zadržavanje u tranzitnim centrima, zajedno s nedostatkom kvalifikovanog osoblja, posebno prevodilaca, otežavalo je sprovođenje aktivnosti. Na osnovu iskustava u okviru ovog projekta, zaključeno je da implementacija ovako kompleksnih projekata sa nepredvidivim okolnostima treba realizirati kroz koordinirano planiranje i stalno prilagođavanje potrebama korisnica.

Pristup uslugama mentalnog zdravlja za adolescente: Izazovi ruralnih zajednica i multisektorske saradnje

UNICEF-ovi programi usmjereni na pružanje podrške adolescentkinjama i adolescentima, suočavaju se s brojnim izazovima koji utiču na efikasnost implementacije i ravnopravnost pristupa. Posebnu prepreku predstavljaju stigma i kulturne barijere. U mnogim zajednicama, mentalne bolesti su stigmatizirane, što dovodi do odbijanja pomoći i izbjegavanja razgovora o mentalnom zdravlju. Stigmatizacija problema mentalnog zdravlja je izraženija u ruralnim područjima i marginaliziranim zajednicama, gdje tradicionalne norme i kulturni obrasci oblikuju percepciju adolescentkinja i adolescenata, te njihovih porodica. Postoje indikacije da će u ruralnim sredinama odlazak na radionice mentalnog zdravlja biti od strane roditelja procijenjen kao da njihovo dijete ima problem sa mentalnim zdravljem i funkcionisanjem, te će nerado puštati svoju djecu se uključe u aktivnosti ovakvog tipa. Stigma vezana za mentalno zdravlje prisutna je u svim sredinama, ali je izraženija u manjim i slabije naseljenim zajednicama, gdje postoji manjak kulturnih i obrazovanih ustanova kao prostora za informisanje i podizanje svijesti o ovim temama. Dodatno, nedostatak informisanosti i povjerenja prema međunarodnim institucijama i nevladinom sektoru doprinosi posmatranju tema mentalnog zdravlja kroz ekstreme, odnosno kroz prizmu patologije, što dalje ograničava otvorenost prema psihološkom savjetovanju i psihoterapiji, te smanjuje mogućnost dobijanja adekvatne psihosocijalne podrške. Nalazi istraživanja pokazuju da se izazovi ovog tipa prevazilaze transparentnošću, otvorenim pristupom, razgovorom sa stanovnicima (roditeljima) koji žive u ruralnim sredinama. To nije proces koji se dešava "preko noći", što sugerise da veće šanse za uspjeh u "privlačenju" roditelja, adolescentkinja i adolescenata, te njihovom ubjeđivanju u korisnost sprovedenih inicijativa, imaju organizacije koje rade duži niz godina i stekle su određen ugled u lokalnoj zajednici.

Pored stigme, izazovi pristupa uslugama mentalnog zdravlja uključuju nedostatak zdravstvenih ustanova, stručnog osoblja i adekvatne saobraćajne povezanosti. U ruralnim područjima, adolescentkinje i adolescenti su posebno pogođeni nedostatkom infrastrukturne podrške i ograničenim brojem stručnjaka i stručnjakinja koji mogu pružiti psihosocijalnu podršku. Loša ili nepostojeća saobraćajna povezanost dodatno komplikuje dostupnost usluga, a često ni same zdravstvene ustanove nemaju odgovarajuće kapacitete za pružanje ove vrste pomoći. Za adolescente, adolescentkinje i njihove porodice, to znači višesatna putovanja do najbližih centara za mentalno zdravlje, što mnoge obeshrabruje u nastojanjima da dobiju podršku stručnjaka i stručnjakinja. Nedostatak ljudskih resursa, uključujući mali broj stručnjaka i stručnjakinja, te preopterećenost postojećih timova, značajno utiče na kvalitet pruženih usluga. U prvom redu, nedostatan je broj stručnjaka i stručnjakinja iz oblasti mentalnog zdravlja, koji bi radili sa adolescentkinjama koje su preživjele seksualno nasilje i zlostavljanje. Kako bi se ovaj tip izazova prevazišao, partnerske institucije, kao što je BHIDAPA, organizuju edukacije za stručnjake i stručnjakinje, upravo na teme seksualnog zlostavljanja i nasilja. Nalazi sugerisu da su ove edukacije korisne za stručnjake i stručnjakinje, ali neophodno je da se njihova realizacija nastavi podržavati i implementirati.

Kao važan nalaz izdvaja se i to da, iako postoje stručnjaci kao što su pedagozi, psiholozi i socijalni radnici u obrazovnim institucijama, neophodno je da i oni prolaze kroz obuke neformalnog obrazovanja. U današnjem svijetu promijena, nije dovoljno da se samo izvrši fakultet, neophodno je da se ovi stručnjaci nastave edukovati o novim pristupima radu sa adolescentkinjama i adolescentima, kako bi bili bolja podrška za svoje učenike i učenice, a koji su u adolescentnom uzrastu.

“

“Stručna lica koje su se obrazovale prije 40 godina, sad imaju poteškoću i da im je potrebna dodatna edukacija da mogu da razumiju, prije svega, današnje društvo i današnje probleme, da to nije isto kao 80-ih, 90-ih, da predstavljamo poputno jednu drugu generaciju. Sad su potpuno drugi problemi nego što su tad bili, mislim da je nekako važno za njih, na primjer, da se edukuju, da se prilagode ovom sad društvu. Isto tako, mislim da je svakom stručnom licu, bilo gdje da radi, potrebno da ima tu neku kontinuiranu edukaciju, kontinuiranu evaluaciju svog rada.”

Član partnerske institucije iz RS

”

U prilog važnosti edukovanja stručnog osoblja u školama govori i podatak da su adolescentkinje i adolescenti ti koji povremeno pozivaju institucije koje sprovode UNICEF-ove inicijative, kako bi u njihovim školama, njihovim vršnjacima i vršnjakinjama održali radionicu ili edukaciju na teme iz oblasti mentalnog zdravlja i psihosocijalne podrške. Koliko god da su adolescentkinje i adolescenti proaktivni, njihove se inicijative ne mogu kvalitetno nastaviti odvijati bez podrške osoblja u obrazovnim institucijama.

Iako su izazovi brojni, poduzeti su značajni koraci za prevazilaženje ovih prepreka. Primarno preventivne mjere – edukacije o mental-

nom zdravlju, promocija zdravih stilova života i prevencija nasilja – ključni su elementi za dugoročno unapređenje dobrobiti adolescentkinja i adolescenata. Ove se mjere sprovode od strane nevladinih organizacija, obrazovnih institucija i sličnih organizacija koje su uključene u UNICEF-ove inicijative. Gotovo da i nema mjera koje se sprovode od strane zdravstvenih institucija. Nalazi istraživanja ukazuju na potrebu za otvorenim dijalogom između adolescentkinja i adolescenata i s jedne strane i institucija poput centara za mentalno zdravlje i centara za socijalni rad sa druge strane, a u svrhu razbijanja stigme koji obavlja ove institucije, u prvom redu centara za socijalni rad.

©Društvo psihologa RS/2023

“

“Naprimjer, oni Centar za socijalni rad vežu za nasilje i samo za prijavu nasilja, nisu upoznati s tim u kojim još situacijama mogu da im pomognu. Samim tim, nedostatak informisanosti, ali i o samim uslugama, onemogućava da se adolescentkinje i adolescenti jave za pomoć ako im zatreba.”

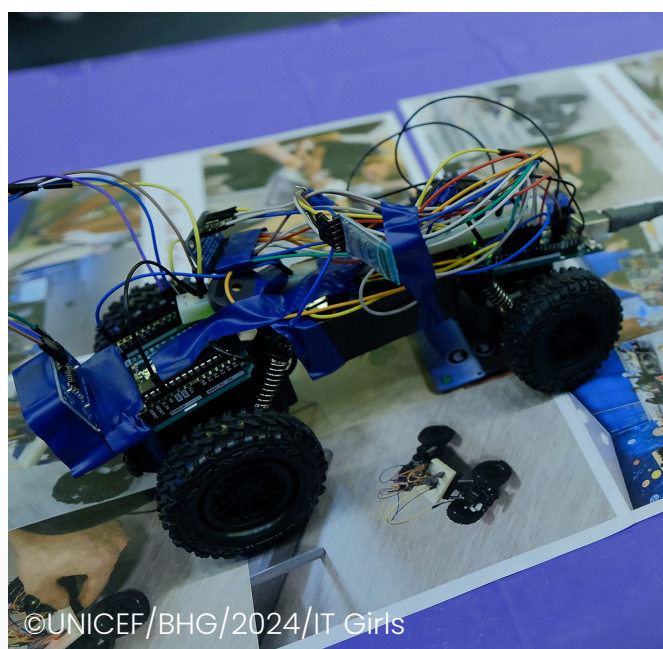
Član partnerske institucije iz RS

”

Korištenje digitalnih platformi za pružanje savjetodavnih usluga na daljinu, omogućilo je da usluge mentalnog zdravlja postanu dostupne i u udaljenim regijama. Ipak, treba naglasiti da digitalne platforme nose posebne izazove. Adolescentkinje i adolescenti iz ruralnih zajednica suočavaju se sa poteškoćama u pristupu digitalnim tehnologijama zbog nedovoljne informatičke infrastrukture i ograničenih resursa u školama i porodicama. Iako su jednako sposobni i potencijalno zainteresovani za rad u digitalnom okruženju, nemaju dovoljno prilika za sticanje digitalnih vještina koje bi im omogućile ravnopravno sudjelovanje u savremenim obrazovnim programima. Dodatno, adolescentkinje i adolescenti iz porodica sa slabijim socioekonomskim statusom trebaju dodatnu podršku u postizanju obrazovnih kompetencija i prevazilaženju nedostataka obrazovnog kapitala. Preciznije rečeno, adolescentkinje i adolescenti iz ovakvih porodica nemaju neometan pristup računarima, internetu i ostalim materijalima neophodnim za učešće u inicijativama koje sprovodi UNICEF. Ove okolnosti zahtijevaju ciljane programe podrške koji će osigurati jednak pristup obrazovanju i omogućiti svakom adolescentu i adolescentkinji da razviju svoj puni potencijal, bez obzira na porijeklo ili finansijske mogućnosti porodice, što su institucije koje sprovode UNICEF-ove inicijative u dobroj mjeri i postigle. Dobar primjer su IT Girls

kampovi i klubovi, gdje je adolescentkinjama obezbijeđen pristup potrebnoj tehnologiji.

Pored toga, u siromašnijim sredinama, adolescentkinje i adolescenti manje su upoznati sa dostupnim izvorima psihološke pomoći i podrške, kao što je rad savjetodavnih linija za pružanje besplatne psihološke pomoći i podrške. Ovaj se izazov nastoji prevazići većim promovisanjem ovakvih linija u obrazovnim institucijama, za vrijeme trajanja nastave, te kroz vršnjačku edukaciju, na način da adolescentkinje i adolescenti, uključeni u rad ovih linija, dalje šire informacije među svojim vršnjacima i vršnjakinjama.

Partnerstva sa vladinim institucijama, nevladinim organizacijama i lokalnim zajednicama pokazala su se kao ključna komponenta za osiguranje sveobuhvatne podrške adolescentima i adolescentkinjama. Primjer dobre saradnje vidi se u slučaju UPSHIFT-a, gdje su članovi Humanitarne organizacije "Genesis Project" tima stalno u komunikaciji sa školama, adolescentima i adolescentkinjama, te nadležnim ministarstvima, od kojih treba da

dobiju dozvolu za ulazak u obrazovne institucije i implementaciju aktivnosti u istima. Sjajan primjer saradnje vidi se i u slučaju besplatnih savjetodavnih linija za pružanje psihološke pomoći i podrške (kao što je Plavi telefon) i policijskih uprava, koji su kontinuiranom komunikacijom i saradnjom uspjeli postići da se prijave suicida i sumnji na nasilje shvataju ozbiljno, te policijske uprave obavještavaju savjetodavne linije o ishodima poslatih prijava.

“

“Mislim da imamo, pogotovo sa Policijskom upravom poprilično lijepu saradnju. Jer, na primjer, kad ovom Odjelu za visokotehnološki kriminal mi pošaljemo neku prijavu, oni nam uredno odgovaraju na to i kontaktiraju nas za dodatne informacije. Imali smo situacija da nas nazove policijski službenik, poslali smo prijavu za sumnju na suicid, da nas kontaktiraju, a to čisto da nas obavijeste, da su uspjeli da pronađu osobu, u smislu da se ne brinemo.”

Član partnerske organizacije iz RS

”

Međutim, složenost decentralizovanog sistema vlasti u Bosni i Hercegovini, posebno u Federaciji BiH gdje postoji više ministarstava obrazovanja, dodatno otežava koordinaciju i implementaciju projekata. Nedostatak saradnje i koordinacije između sektora, te inertnost u reagovanju na inicijative također ograničava potencijal iste.

Iako su nedostatak resursa i izazovi u obrazovnom sistemu značajne prepreke u implementaciji projekata, one su istovremeno otvorile prostor za inovativne pristupe i jačanje kapaciteta lokalnih zajednica i organizacija. Implementacija ovih inicijativa pokazala je važnost fleksibilnosti, strateškog planiranja i multisektorske saradnje u prilagođavanju ak-

tivnosti specifičnim potrebama različitih grupa adolescentkinja i adolescenata, uključujući marginalizovane i nedovoljno zastupljene populacije.

Međutim, kako bi se osigurala dugoročna efikasnost i održivost projekata, ključno je kontinuirano praćenje i evaluacija procesa implementacije. Posebna pažnja treba se posvetiti prilagođavanju projektnih aktivnosti potrebama korisnika i korisnica, te realnim mogućnostima, uz jačanje koordinacije i saradnje svih uključenih aktera. Na primjer, Humanitarna organizacija "Genesis Project" godinama posluje na prostoru BiH i sprovodi projekte, ima dobru komunikaciju sa Ministarstvima i uspijeva pribaviti neophodne dozvole za sprovođenje

svojih aktivnosti. Bilo bi korisno da oni upoznaju ostale partnerske organizacije, koje se susreću sa većim izazovima u pribavljanju dozvola za sprovođenje aktivnosti, sa adekvatnim načinima i nivoima komunikacije, za pribavljanje neophodnih saglasnosti.

Dobar primjer efikasnog pristupa je sklapanje memoranduma o saradnji sa lokalnim institucijama, što se pokazalo korisnim za obezbjeđivanje podrške i resursa potrebnih za realizaciju projektnih aktivnosti. Ovakva praksa može se institucionalizovati kao standardni dio projektnih aktivnosti, čime bi se osigurala dugoročna održivost i povećala relevantnost inicijativa u različitim zajednicama širom zemlje. Ovakvi pristupi mogu dodatno unaprijediti kvalitet i dostupnost usluga za adolescentkinje i adolescente širom zemlje, uz istovremeno smanjenje sistemskih barijera.

©UNICEF/BHG/2016/Kapetanovic

Dizajn i realizacija

Uključenost adolescenata u dizajn UNICEF-ovih inicijativa

Uključivanje adolescentkinja i adolescenata u dizajn i implementaciju UNICEF-ovih inicijativa pokazalo se ključnim za povećanje relevantnosti i uspješnosti projekata. Ovo se ogleda prvenstveno u aktivnom učešću adolescentkinja i adolescenata u fokus grupama, gdje se traži njihovo mišljenje o temama poput mentalnog zdravlja i psihosocijalne podrške. Adolescentkinje i adolescenti su motivisani i spremni da doprinesu kada se njihove ideje i stavovi uvažavaju, dok inicijative sprovedene bez njihove participacije često nailaze na slabiji odaziv i manji entuzijazam.

“

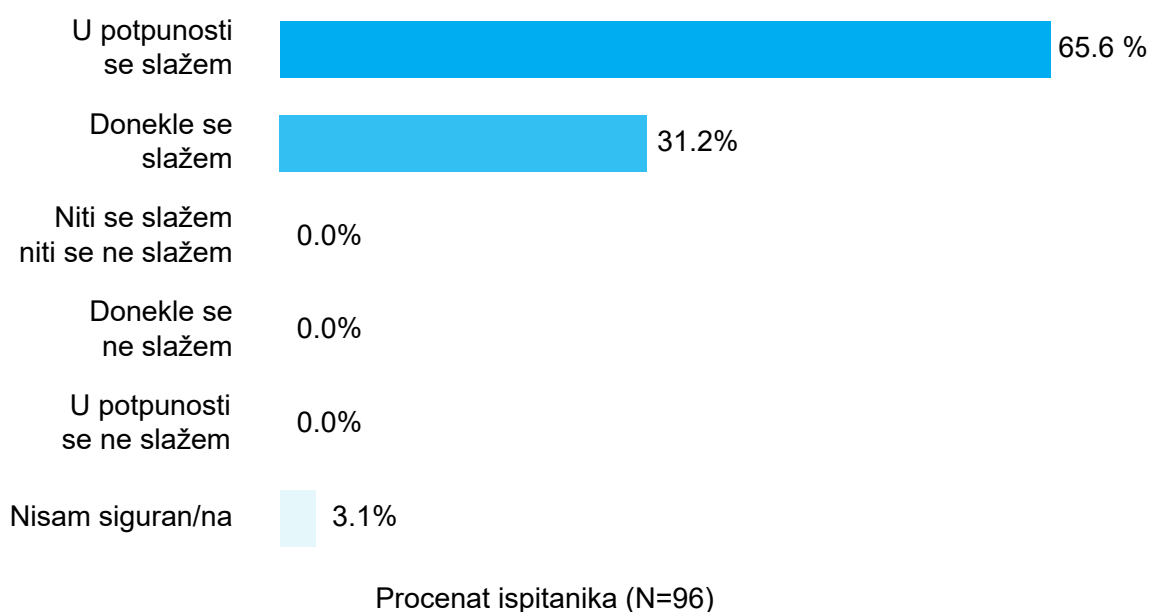
„I njihovo interesovanje je bilo izuzetno veliko tada, bili su u čuđenju “Da li je moguće da nas neko pita kako ćemo mi, šta mi želimo da radimo, kako projekat da se odvija? Koje teme hoćemo? Ako mi kažemo da nećemo rodnu ravnopravnost da radimo, vi ste je prekrížili, niste radili. Ako smo zainteresovani za mentalno zdravlje, Vi ste nam to ponudili. Nikad nismo imali projekat gdje je neko ponudio, došao i pitao djecu o čemu želite da pričamo. To je bila prva stvar, osnovna, koja je, da kažemo, rasturila projekat. Tako smo ih nekako motivisali da rade, da sarađuju s nama. Kažu da se to ranije nikad nije desilo.”

Član tima partnerske organizacije iz RS

”

Participacija adolescentkinja i adolescenata u oblikovanju projektnih inicijativa potvrđuje važnost empirijskog pristupa u razumijevanju njihovih potreba, umjesto oslanjanja na pretpostavke i procjene. Na primjer, kada su adolescentkinje i adolescenti izrazili preferenciju za interaktivne metode rada, ove preporuke su integrisane u dizajn projekata, što je vidljivo u inicijativama "Pitamo vas šta želite znati o...". Ova participativna metodologija ne samo da unapređuje kvalitet programa, već ima i dodatne benefite, poput jačanja povjerenja adolescentkinja i adolescenata u stručne saradnike i saradnice, te povećanja njihove spremnosti da se obrate za pomoć kada je to potrebno. Primjer projekta BHIDAPA-e, koji je uključivao adolescentkinje i adolescente kroz fokus grupe kako bi se ispitala njihova mišljenja i potrebe tokom faze planiranja, pokazu-

je visok nivo podrške stručnjaka i stručnjakinja za mentalno zdravlje sadržaju obuke. Gotovo svi ispitanici i ispitanice (97%) smatraju da je obuka obuhvatila sve ključne aspekte rada s adolescentima i adolescentkinjama koji su žrtve nasilja, što ukazuje na široko prihvatanje i podršku među stručnjacima i stručnjakinjama uključenim u edukacije (Grafikon 3). Ovaj nalaz sugerira da su edukativni sadržaji bili relevantni i prilagođeni potrebama stručnjaka i stručnjakinja u cilju poboljšanja kvalitete rada s mladima koji su pretrpjeli nasilje. Drugim riječima, kada se adolescentkinje i adolescenti uključuju u dizajn inicijativa, onda i stručnjaci i stručnjakinje koji rade sa njima dobijaju značajne podatke, koji im omogućuju da budu bolji izvor podrške za same adolescentkinje i adolescente.

Grafikon 2: Sadržaj obuke je obuhvatio sve važne aspekte rada s adolescentima i adolescentkinjama koji/e su žrtve nasilja

Dodatni primjeri uključenosti adolescentkinja u dizajn inicijativa vide se u radu Savjeta djece i mladih Plavog telefona. Adolescentkinje su davale svoje ideje za dizajn web stranice Plavog telefona, za informacije koje treba da se nalaze na sajtu, kako bi web stranica bila prilagođena i za druge adolescentkinje i adolescente. Prema riječima zaposlenih u Pla-

vom telefonu, ideje adolescentkinja su se prihvatale čak iako sami zaposleni nisu vidjeli potrebu za uključivanjem određenih tema na web stranicu.

“

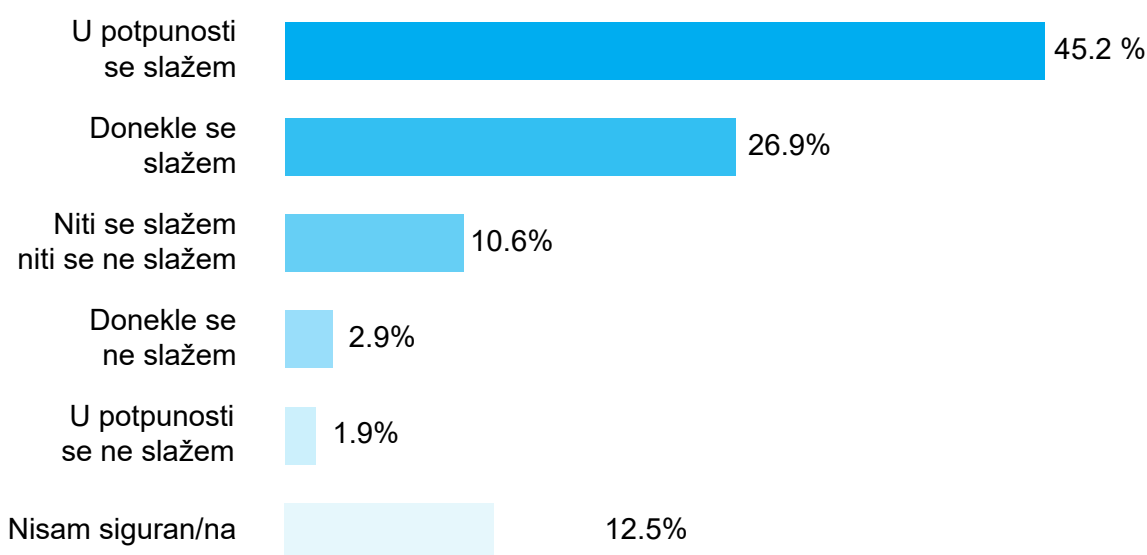
“Ako primijetimo da bi nešto moglo biti triggerujuće i za njih i za drugu djecu, onda im svakako skrenemo pažnju, dajemo svoje mišljenje, ali uvijek im damo prostor da uvažavaju to ili ne uvažavaju. Ako smatraju da je ono kako su oni uradili njima okej, ne smatraju da treba da se promijeni, svakako ćemo uvažiti njihova razmišljanja i njihove ideje.”

Član tima implementatora partnerske organizacije iz RS

”

Visoka uključenost adolescentkinja i adolescenata u osmišljavanje inicijativa koje finansira UNICEF potvrđena je njihovim odgovorima na pitanje o učešću u planiranju aktivnosti

(Grafikon 4), gde je čak 72% ispitanika i ispitanica izjavilo da se donekle ili u potpunosti slaže sa navedenom tvrdnjom.

Procenat ispitanika (N=104)

Grafikon 3: Bio/la sam uključen/a u planiranje nekog dijela programskih aktivnosti

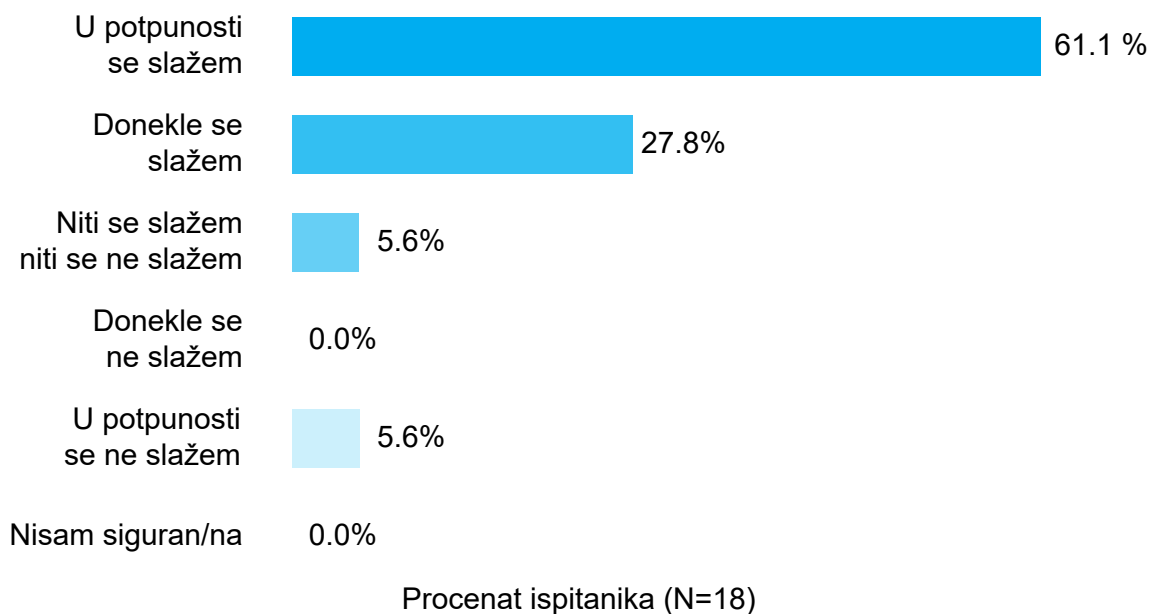
Stručni saradnici i saradnice u školama ističu da konsultovanje adolescentkinja i adolescenata donosi dodatnu vrijednost inicijativama, omogućavajući bolje razumijevanje njihovih potreba i interesa. Uključivanje adolescentkinja i adolescenata u kreiranje sadržaja i metoda rada rezultira boljim odnosima između učenika i učenica, stručnih sarad-

nika i saradnica, te unapređenjem kvaliteta pružene podrške. Preciznije rečeno, gradi se odnos povjerenja među učenicima i učenicama, te stručnim saradnicima i saradnicama, pri čemu se učenici i učenice češće obraćaju stručnim saradnicima i saradnicama za pomoć. Takođe, kroz ovakav pristup, stručni saradnici i saradnice mogu identifikovati

učenike i učenice kojima je potrebna dodatna individualna savjetodavna podrška, čime se osigurava pravovremeno reagovanje na njihove potrebe.

Kada je u pitanju projekat IT Girls, rezultati ankete ukazuju na to da većina nastavnika i nastavnica smatra da su adolescentkinje bile uključene u donošenje odluka o programskim aktivnostima. Na pitanje da li je tokom rada programa

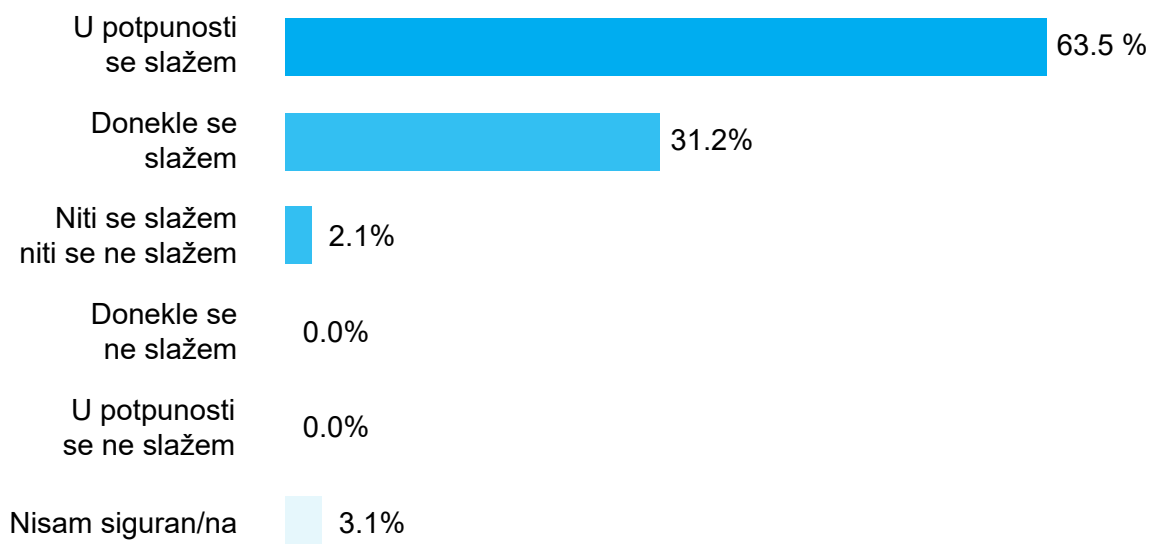
traženo mišljenje adolescentkinja o provedenim aktivnostima, 61,11% nastavnika i nastavnica se u potpunosti složilo, dok je dodatnih 27,78% bilo djelimično saglasno sa ovom tvrdnjom. Slično, kada se analizira stepen uključenosti adolescentkinja u odluke o aktivnostima, većina nastavnika i nastavnica smatra da su one bile uključene u donošenje odluka o programskim aktivnostima (Grafikon 5).

Grafikon 4: Tokom rada programa tražio/la sam mišljenje adolescenata/adolescentkinja o aktivnostima koje smo provodili

Praksa uključivanja adolescentkinja i adolescenata u dizajn i implementaciju projekata doprinosi efikasnijem odgovoru na njihove specifične potrebe i otvara prostor za dalji razvoj inicijativa koje osnažuju mlade. Ovo posebno naglašava potrebu za većim brojem participativnih programa na prostoru Bosne i Hercegovine, koji ne samo da unapređuju dobrobit adolescentkinja i adolescenata, već i jačaju njihove veze sa stručnim saradnicima i saradnicama, te zajednicama. Samo ukl-

jučivanje adolescentkinja i adolescenata, kao i upiti o njihovim potrebama, predstavljaju jedan oblik intervencije i početak kreiranja odnosa povjerenja, koji je ključan za stvarno otkrivanje i zadovoljenje njihovih potreba. Na primjer, učesnici i učesnice obuka koje je provodila organizacija BHIDAPA su se gotovo u potpunosti složili da su njihove projektne aktivnosti bile usklađene sa potrebama adolescentkinja i adolescenata u zajednici (Grafikon 6).

Procenat ispitanika (N=96)

Grafikon 5: Projektna aktivnost bila je usklađena s potrebama adolescentkinja i adolescenata (mentalno zdravlje, psihosocijalna podrška itd.) u mojoj zajednici (ispitivanje korisnika/ca projekta BHIDAPA-e)

Uključenost adolescenata u realizaciju UNICEF-ovih inicijativa: ključni elementi i pristupi

Kako bi se osigurala značajna uključenost adolescentkinja i adolescenata u realizaciju projekata, neophodno je stvoriti sigurne uvjete u kojima oni mogu slobodno i autentično izraziti svoje mišljenje. To zahtijeva od partnerskih organizacija aktivnosti da budu fleksibilni, prijemčivi i kulturalno osviješteni, prilagođavajući se specifičnostima lokalnih zajednica. Na primjer, u pojedinim dijelovima BiH, aktivnosti nisu mogle biti organizovane petkom zbog religijskih običaja, što je zahtijevalo promjenu rasporeda i višestruke posjete kako bi se osiguralo da sve adolescentkinje i adolescenti, uključujući i one koji su išli na molitvu, dobiju jednaku priliku da učestvuju. Dodatno, pri implementaciji projekata koji podrazumijevaju rad sa adolescentima i adolescentkinjama u pokretu, u isto vrijeme u kampu su bile prisutne adolescentkinje sa Kube, koje su se oblačile u skladu sa svojom kulturom, i adolescentkinje i adolescenti sa Bliskog istoka, koji su naviknuti na drugačiji način odijevanja. Implementatori projektnih aktivnosti morali su da vode računa

o tome kako će raditi sa adolescentima i adolescentkinjama, kakva će pravila uspostaviti, kako ne bi došlo do sukoba među adolescentima i adolescentkinjama, usljed djelovanja kulturoloških i/ili religijskih razlika. Određen broj adolescentkinja i adolescenata (pogotovo iz područja Afrike) implementatori projekata su morali podučavati i osnovnim higijenskim navikama.

U drugim geografskim područjima, stručni saradnici i saradnice koji rade sa adolescentima i adolescentkinjama su radili po smjenama, te su svakodnevno zvali implementatore UNICEF-ovih inicijativa, usljed čega su oni bili dostupni kako vikendima, tako i praznicima, kako bi se što efikasnije implementirale projektna aktivnosti. Sve rečeno naglašava važnost fleksibilnosti i prijemčivosti pri planiranju i realizaciji aktivnosti.

Bitno je naglasiti da uključivanje adolescentkinja i adolescenata samo u pripremnim fazama projekta ne može dovesti do željenih dugoročnih efekata. Adolescentkinje i adolescenti trebaju biti aktivno uključeni u realizaciju

svojih ideja, što im onda omogućava da vide rezultate njihovog doprinosa. Preciznije rečeno, adolescentkinje i adolescenti treba da budu uključeni od dizajna do implementacije projektnih aktivnosti. Ovo je naročito vidljivo na primjeru projekta "Pitamo vas šta želite znati o", gdje su se adolescentkinje i adolescenti najprije izjašnjavali o tome koje teme žele da se obrađuju sa njima, a onda su te teme i uvrštene u radionice, koje su se održavale na časovima odjeljske zajednice. Uključenost adolescentkinja i adolescenata od dizajna do implementacije takođe je vidljiv na primjeru UPSHIFT inicijativa, gdje adolescentkinje i adolescenti na radionicama najprije razvijaju svoje ideje, a zatim, kad dobiju novčana sredstva, istu ideju i realizuju u lokalnoj zajednici.

Tokom trajanja projekta "Pitamo vas šta želite znati o", implementatori projekta su sprovodili monitoring, na način da su prisustvovali

časovima odjeljske zajednice, kad su se sprovodile radionice sa adolescentima i adolescentkinjama, te su utvrdili da su adolescentkinje i adolescenti proaktivni i voljni da učestvuju u radionicama na teme koje su oni sami predložili. Što se UPSHIFT inicijative tiče, adolescentkinje i adolescenti koji sprovode svoje inicijative u lokalnoj zajednici imaju podršku kako svog mentora i mentorice/tim lidera i liderice, tako i implementatora projektnih aktivnosti. I tokom implementacije UPSHIFT inicijativa, vrši se monitoring od strane implementatora projekta, koji prate dokle su adolescentkinje i adolescenti stigli u realizaciji svojih ideja. Redovito se prati i evaluira rad inicijativa kao što su IT Girls klubovi u školama.

Realizacija ideja adolescentkinja i adolescenata u sklopu UNICEF-ovih inicijativa odvija se na nekoliko nivoa, pružajući im priliku da preuzmu vlasništvo nad svojim inicijativama.

Primjer dobre prakse uključivanja adolescentkinja i adolescenata

U projektu UPSHIFT adolescenti/ice predlažu i implementiraju mini-projekte u svojim lokalnim zajednicama, poput uređenja zajedničkih prostora ili organizacije edukativnih aktivnosti za vršnjake. Njihovo učešće u redizajniranju web stranica organizacija, kao što je Plavi telefon, dodatno pokazuje koliko su njihovi prijedlozi značajni. Adolescentkinje su sugerisale dodavanje kontakata centara za mentalno zdravlje i drugih relevantnih institucija, što je implementirano u redizajnirani izgled web stranice.

Aktivno uključivanje u realizaciju ne samo da podstiče razvoj vještina adolescentkinja i adolescenata, već ih kroz proces zajedničkog odlučivanja i preuzimanja odgovornosti uvodi u kulturu demokratičnosti. Istovremeno, ovo

iskustvo jača njihovo samopouzdanje i osjećaj pripadnosti zajednici, pružajući im priliku da prepoznaju sopstvenu vrijednost i sposobnost da doprinesu pozitivnim promjenama.

“

„Nikad se mi nismo prilagođivali njima, više su se oni prilagođavali nama i našim idejama, što nam je stvarno bilo novo da nas toliko neko uvažava za neko naše mišljenje i tada smo stvarno shvatile u redu, naš glas je stvarno bitan. I ajde da ovo uradimo još bolje nego što smo zamišljale na Upshiftu i da damo još više nego što smo dali na Upshiftu i svog vremena i mišljenja i iskustva svega. Tako da naše učešće u samom rezultatu stvarno je bilo ključno.“

Adolescentkinja, uključen u jedan od projekata partnerske organizacije iz RS

”

Adolescentkinje i adolescenti pokazuju visok nivo motivacije i kreativnosti, što je vidljivo kroz aktivnosti poput vršnjačke edukacije, društveno korisnih akcija ili radionica na teme mentalnog zdravlja. Njihovo učešće u ovakvim projektima omogućava jačanje ličnih i socijalnih kompetencija, dok lokalne zajednice istovremeno imaju koristi od njihovih inicijativa. Međutim, ključ za uspjeh leži u dostupnosti podrške iz različitih izvora – od roditelja i nastavnika i nastavnica, preko stručnih saradnika i saradnica u školama, do resornih ministarstava. Neophodna je i podrška šire društvene zajednice, civilnog društva, pogotovo kako bi se umanjila ili čak eliminisala negativna retorika, koja okružuje nevladine organizacije i druge institucije koje sprovode UNICEF-ove inicijative. Bez aktivne uključenosti i podrške ovih aktera, implementatori UNICEF-ovih inicijativa ne mogu u potpunosti odgovoriti na potrebe adolescentkinja i adolescenata niti osigurati održivost svojih aktivnosti.

Saradnja adolescentkinja i adolescenata sa svim akterima osnažuje njihove veze sa lokalnom zajednicom, čime se postiže razvoj participativnijeg i inkluzivnijeg okruženja u kojem adolescentkinje i adolescenti mogu aktivno doprinijeti razvoju svojih zajednica i unaprijediti sopstvene vještine i samopouzdanje. UNICEF-ova praksa uključivanja adolescentkinja i adolescenata u sve faze – od planiran-

ja preko implementacije do evaluacije – služi kao primjer dobrih praksi koje promovišu participaciju i osnaživanje adolescentkinja i adolescenata, istovremeno osiguravajući bolju povezanost i saradnju između različitih aktera. Naročito uspješni primjeri uključivanja adolescentkinja i adolescenata jesu projekti “Pitam vas šta želite znati o” i UPSHIFT, kao i u radu Savjeta djece i mladih Plavog telefona. Nešto manje uspješni primjeri vide se u radu World Visiona, u prihvatnim kampovima za djevojke i adolescentkinje u pokretu. Naime, iako se one uključuju u radionice i trudi se sa njima uspostaviti odnos povjerenja, one se u kampovima relativno kratko zadržavaju, te svaki pokušaj dugoročnijeg uključivanja adolescentkinja u pokretu u dizajn UNICEF-ovih inicijativa ostaje bezuspješan.

Primjer dobre prakse oblikovanja i realizacije inicijativa

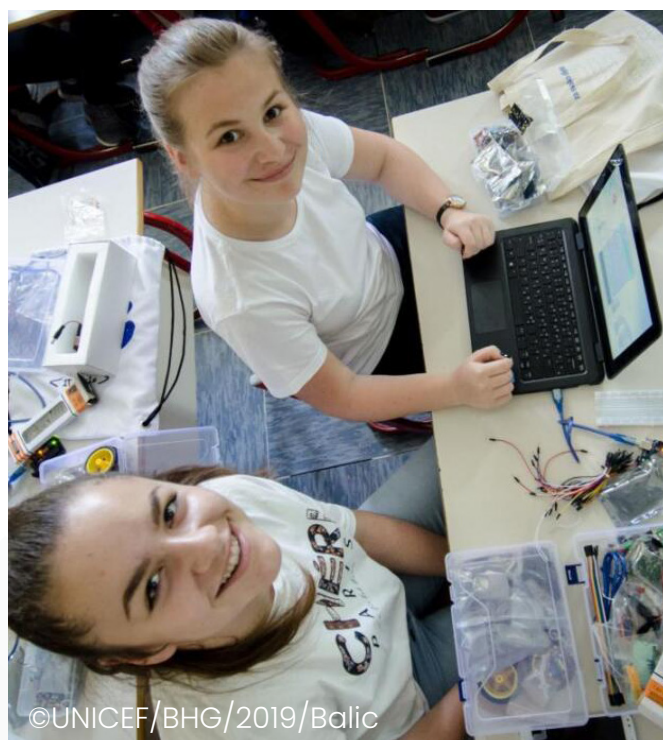
Angažovanjem adolescentkinja i adolescenata u oblikovanju i realizaciji inicijativa otkrivaju se ključni uvidi koji ostaju nevidljivi bez njihove direktne participacije. Kroz realizaciju projekta "Pitamo vas šta želite znati o...", ustanovljeno je da među adolescentima i adolescentkinjama i dalje postoji izražena sklonost ka tradicionalnim rodnim ulogama i podjeli poslova, te određeni nivo tolerancije prema vršnjačkom nasilju i zadirkivanju. Ovi nalazi ukazali su na potrebu za kontinuiranim senzibiliziranjem adolescentkinja i adolescenata o temama rodne ravnopravnosti i nasilja, te za osnaživanjem njihove svijesti o važnosti odabira zanimanja temeljenog na ličnim interesima i sposobnostima, a ne na rodnim stereotipima.

Participativni pristup: Adolescenti u središtu oblikovanja inicijativa

Nalazi dobijeni ovim implementacijskim istraživanjem, ukazuju na to da bi njihova integracija u redovne nastavne planove i programe povećala efikasnost pomenutih inicijativa. Uključivanje inicijativa u redovne nastavne planove i programe omogućilo bi adolescentima i adolescentkinjama sticanje ključnih kompetencija za aktivno građanstvo, socijalno djelovanje i individualnu dobrobit. Kad bi inicijative bile uključene u redovne nastavne planove i programe (kao što je, recimo, UPSHIFT), adolescentkinje i adolescenti bi sticali praktična znanja (kao što je pisanje projekata, vršenje nabavki, pisanje faktura i proračuna) i u sklopu formalnog obrazovanja, pa ne bi bili "primorani" da takva praktična znanja traže isključivo u neformalnom obliku obrazovanja.

Kako bi se ovo ostvarilo, neophodno je podići svijest nastavnika i nastavnica, razrednika i razrednica, te rukovodilaca i rukovoditeljica obrazovnih institucija i drugih ključnih aktera o značaju UNICEF-ovih inicijativa, kao

i prilagođavanje nastavnih planova i programa. Samo kroz dosljednu i sistemsku implementaciju programa moguće je adresirati duboko ukorijenjene društvene norme i pružiti mladima podršku potrebnu za razvijanje kritičkog mišljenja, socijalnih kompetencija i svijesti o sopstvenim pravima i mogućnostima.

©UNICEF/BHG/2019/Balic

“

„U tim manjim lokalnim zajednicama ljudi se uglavnom poznaju i ta informacija da se nešto dešava, da su djeca otišla na radionicu, ne znam ni ja u neki drugi grad, da su bili tamo da su ostvarili neki uspjeh, da su dobili sredstva, to se sazna vrlo brzo. I onda ljudima koji rade u privatnom sektoru to bude nekako jako drago i onda oni gledaju da im pomognu na neki način.“

Član tima partnerske organizacije iz RS

”

Učešće mladih u dizajnu i realizaciji UNICEF-ovih inicijativa ima višestruke pozitivne efekte, kako na njihov lični razvoj, tako i na razvoj zajednice. Kroz ove inicijative, mladi se povezuju na osnovu zajedničkih interesa i ciljeva, bez obzira na različitosti poput mjesta stanovanja, socijalnog statusa ili etničke pripadnosti. Posebna vrijednost ovih aktivnosti ogleda se u prilici za umrežavanje mladih iz različitih dijelova Bosne i Hercegovine, što doprinosi njihovom međusobnom razumijevanju i osjećaju pripadnosti zajednici. Također, mladi se susreću s praktičnim zadacima koji im omogućuju da steknu iskustvo u planiranju i realizaciji inicijativa, kao što su nabavka materijala, organizacija događaja i koordinacija aktivnosti, čime razvijaju dodatne kompetencije koje će im koristiti u budućem angažmanu. Aktivno učešće u organizaciji radionica, edukacija i drugih aktivnosti pruža adolescentima i adolescentkinjama priliku da jačaju osjećaj postignuća, te razvijaju adaptivne i prenosive vještine kao što su timski rad, organizacija i komunikacija.

Praksa uvažavanja mišljenja adolescentkinja i adolescenata ima potencijal da transformiše školsko i društveno okruženje u kojem mladi odrastaju. Integriranje participativnih metoda u obrazovni sistem kreira pozitivnu školsku klimu i kulturu u kojoj se adolescentkinje i adolescenti osjećaju osnaženo, prepoznato i

spremno da doprinesu pozitivnim promjenama u svojoj zajednici. Ovi napori ne samo da unapređuju dobrobit mladih, već i jačaju temelje inkluzivnijeg i pravednijeg društva.

Vršnjačka edukacija i vršnjačko umrežavanje u okviru UNICEF-ovih inicijativa

Prema sociokulturnoj teoriji Vigotskog, komponenta vršnjačke edukacije i saradnje je vrlo važna. Najefikasnije je učenje od kompetentnijeg vršnjaka i vršnjakinje i taj oblik podučavanja lakše i efikasnije vodi u daljnji razvoj i napredak. Pri implementaciji UNICEF-ovih inicijativa jasno se uočava komponenta vršnjačkog timskog rada i umrežavanja, prvenstveno kad je riječ o implementaciji UPSHIFT mini projekata i u radu Savjeta djece i mladih Plavog telefona. Adolescentkinje i adolescenti u grupama osmišljavaju ideje i prate tok njihove implementacije, diskutuju i sarađuju. Dešavalo se da na izradi ideja rade duže nego što je predviđeno formalnim dijelom rada sa implementatorima projekata. Pri implementaciji UNICEF-ovih inicijativa, umrežavaju se adolescentkinje i adolescenti iz različitih geografskih područja Bosne i Hercegovine, na način koji im nije dostupan u okviru neformalnog obrazovanja, što je naročito vidljivo u radu Savjeta djece i mladih Plavog telefona, u čiji su rad uključene adolescentkinje iz nekoliko različitih gradova Bosne i Hercegovine.

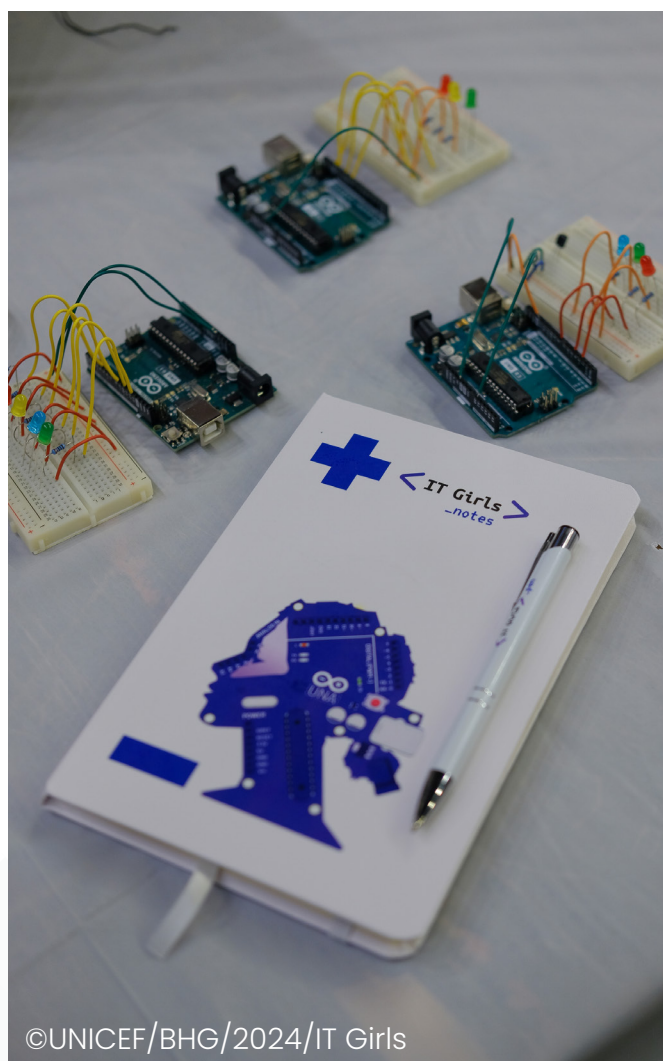
Neke adolescentkinje i adolescenti su učestvovali više puta u UNICEF-ovim inicijativama, pri čemu su svaki naredni put uključivali mlade vršnjake i vršnjakinje iz svojih zajednica, što je omogućilo širenje znanja i participaciju novih generacija. Ovaj proces stvara prirodan mehanizam za umrežavanje i mentorstvo među adolescentima i adolescentkinjama. Također, adolescentkinje i adolescenti koji su već uključeni u UNICEF-ove inicijative često djeluju kao poveznica između organizacija i drugih adolescentkinja i adolescenata u zajednici, koji nisu direktno uključeni u projektne aktivnosti. Na taj način, efekti inicijativa prelaze granice formalno definisanih ciljanih grupa, omogućavajući širi društveni uticaj koji nije uvijek evidentiran u izvještajima.

Adolescentkinje i adolescenti se angažuju u različitim oblastima, kao što su ekološka osviještenost, mentalno zdravlje, edukacija o pružanju prve pomoći i podsticanje aktivnog učešća mladih u zajednici. Adolescentkinje i adolescenti imaju punu slobodu da biraju teme kojima žele da se bave i probleme koje žele da rješavaju u svojim lokalnim zajednicama, što je naročito vidljivo na primjeru UPSHIFT inicijativa. Oni prenose stečena znanja i vještine svojim vršnjacima i vršnjakinjama u zajednici, postajući neformalni mentori i mentorice, te lideri i liderice. Pored UPSHIFTA, saradnja i mentorstvo među starijim i mlađim adolescentkinjama vidljivo je u radu inicijativa IT Girls i aktivnostima Savjeta djece i mladih Plavog telefona.

Iako su adolescentkinje i adolescenti sposobni da kreiraju i implementiraju značajne projekte, uočeno je da uspješan timski rad donekle zavisi od vodstva starije, iskusnije osobe, poput mentora i mentorica u okviru UPSHIFT projekta. Mentori i mentorice igraju ključnu ulogu u strukturisanju timskih aktivnosti, raspodjeli odgovornosti i pružanju smjernica tokom implementacije. Bez odgovarajuće podrške, dešava se da adolescentkinje i adolescenti nejednako raspodijele zadatke, što može rezultirati time da jedna osoba preuzme leadersku

ulogu dok drugi ostanu pasivni izvršioci. Mentorska podrška omogućava adolescentima i adolescentkinjama da razviju vještine liderstva, timskog rada i donošenja odluka. Ovo je posebno važno za inicijative u kojima planiranje i realizacija akcija u zajednici zahtijevaju složeniji nivo koordinacije i saradnje.

UNICEF-ove inicijative uspješno promovišu vršnjačku saradnju i osnaživanje adolescentkinja i adolescenata kroz timski rad i umrežavanje. Ovaj pristup povećava kapacitet mladih za rješavanje problema u zajednici i osigurava širenje pozitivnih efekata inicijativa i na adolescentkinje i adolescente koji nisu direktni korisnici i korisnice programa. Međutim, kako bi se maksimizirali rezultati, neophodno je osigurati kontinuiranu mentorsku podršku i strukturisan pristup, čime se omogućava ravnomjerna raspodjela odgovornosti unutar timova i razvoj liderstva među mladima.

©UNICEF/BHG/2024/IT Girls

Spolne razlike u uključenosti u dizajn inicijativa

Analiza implementacije UNICEF-ovih inicijativa ukazuje na postojanje određenih spolnih razlika u uključenosti adolescentkinja i adolescenata u aktivnosti, posebno kada je riječ o temama rodne ravnopravnosti i pristupu savjetodavnim uslugama. Adolescenti pokazuju manju sklonost prema angažovanju u temama rodne ravnopravnosti u poređenju s adolescentkinjama. Nalazi našeg istraživanja impliciraju da se ovo dešava i usljed toga što

razgovor o rodnoj (ne)jednakosti adolescenti nerijetko doživljavaju kao "napad" na vlastitu muškost. Takođe, adolescenti su manje voljni da koriste savjetodavne linije ili se obraćaju za pomoć putem servisa za podršku čiji rad podržava UNICEF, uprkos dostupnosti i promociji ovih usluga. Ovo se dešava usljed dejstva ukorijenjenih tradicionalnih rodničkih i kulturnih normi, kojima se stavlja pritisak na adolescente, kako treba da budu jaki, muževni i ne pokazuju emocije.

“

“Pa da, pokazalo se u stvari vrlo nizak nivo interesovanja, pogotovo kod dječaka, odnosno adolescenata, za ravnopravnost polova. To je izašlo baš kao rezultat istraživanja. Ovo dvoje zadnje što sam vam nabrojala bi se opet dalo napraviti novo istraživanje. Zašto je to tako? Dječaci to doživljavaju kao atak na svoju ličnost, muškost i tako nešto. I ajde, znamo o tome. Djevojčici su imali malo više interesa za to.”

Član tima partnerske organizacije iz RS

”

S druge strane, kada je riječ o temama vezanim za seksualnost i seksualnu orijentaciju, ne uočavaju se značajne spolne razlike u stavovima. I adolescentkinje i adolescenti pokazuju niži nivo motivacije za bavljenje ovim temama u okviru implementacije UNICEFovih inicijativa. Ovo može ukazivati na prisutnost šire društvene stigme i nedostatak otvorenog dijaloga o seksualnosti i seksualnoj orijentaciji, što je izazov koji zahtijeva pažljivo osmišljene pristupe i dodatne napore kako bi se smanjile barijere i povećala spremnost mladih za uključivanje u ove diskusije¹.

Prema tome, postoji potreba za ciljanim i rodno senzitivnim pristupima u dizajnu i imple-

mentaciji inicijativa, kako bi se bolje razumjele specifične potrebe i barijere sa kojima se adolescentkinje i adolescenti suočavaju. Od posebne važnosti je raditi na prilagođenim pristupima osjetljivim temama kako bi se unaprijedila efikasnost programa i osigurala inkluzivnost u svim aspektima inicijativa. U prvom redu, treba se započeti od naziva inicijativa. Primjera radi, primijećeno je da su adolescenti (muškog pola) izražavali otpor prema učešću, navodeći da naziv programa nije dovoljno inkluzivan i da ne odražava mogućnost njihove participacije, uprkos činjenici da je sadržaj aktivnosti bio prilagođen za oba spola. Neke inicijative koje UNICEF podržava, kao što je rad savjetodavne linije Plavi telefon trude se da u svom radu naglase kako su dostupni i za adolescente, i za adolescentkinje, te bi bilo od značaja da UNICEF nastavi podrža-

¹ Hadžimehmedović, A., Jahić, M., & Muratović, S. (2017). Knowledge, attitudes and practices among the youth in Bosnia and Herzegovina relevant for reproductive health. Medicinski pregled, 70(9-10), 289-296.

vati njihov rad, tako da budu 24 sata dostupni za pružanje pomoći adolescentima i adolescentkinjama širom Bosne i Hercegovine.

Potrebno je prepoznati da otpor dolazi iz patrijarhalnih društvenih normi koje su oblikovale percepciju svijeta kod mladih, te da su zajedništvo i odsustvo rodne diskriminacije ključni za stvaranje inkluzivnijeg društva. Potrebno je uzeti u obzir ove patrijarhalne i tradicionalne norme te razvijati programe koji uključuju njihovo adresiranje i umanjivanje kao jedini cilj ili kao bazu za daljnji rad na nekoj specifičnoj temi. Upravo zajedničkim radom, u kojem i djevojčice i dječaci doprinose ravnopravno, moguće je graditi okruženje u kojem svi imaju jednaku šansu da učestvuju. Nazivi programa, kao prvi kontakt mladih sa projektom, oblikuju njihovu percepciju i motivaciju za učešće. Međutim, pored pažljivog razmatranja naziva projekta, potrebno je raditi na tome da kroz prateće komunikacione strategije naziv jasno prenosi poruku inkluzivnosti, zajedništva i relevantnosti za sve ciljne grupe. Na taj način, moguće je osnažiti učesnike i učesnice da zajedno preispituju stereotipe i grade ravnopravnije društvo.

Dodatni, zanimljiv nalaz našeg istraživanja jeste taj da adolescentkinje stavljaju veći akcenat na međuljudske odnose i bliskost u socijalnim odnosima. Pokušavaju da razumiju dinamiku ovih odnosa, te propituju odsustvo bliskosti i razumijevanja sa članovima i članicama njihove primarne porodice. Sa druge strane, adolescenti stavljaju veći akcenat na društvenu moć i uticaj koji mogu ostvariti u svojoj društvenoj zajednici. Dok su adolescentkinjama uzori bliske osobe, adolescenti se češće ugledaju na tzv. influencersere i influencerice, te lidere i liderice sa društvenih mreža. Ovakav nalaz u skladu je sa ranijim istraživanjima, a koja pokazuju da su, zbog rodni uloga, osobe ženskog spola više usmjerene na pomaganje drugima i održavanje pozitivnih socijalnih odnosa².

² Su, R., Rounds, J., & Armstrong, P. I. (2009). Men and things, women and people: a meta-analysis of sex differences in interests. *Psychological Bulletin*, 135(6), 859–884. <https://doi.org/10.1037/a0017364>

Prepreke i izazovi za uključenost adolescenata u UNICEF-ove inicijative

Pridržavanje strogih etičkih principa, u skladu sa UNICEFovom politikom o etici, ključni je aspekt osiguravanja zaštite učesnika i učesnica, te kvaliteta istraživanja. Međutim, ovi visoki standardi ponekad donose izazove, poput usporavanja realizacije projektnih aktivnosti ili potrebe za prilagođavanjem prvobitno planiranih metodologija. Na primjer, zbog nemogućnosti obezbjeđivanja reprezentativnog uzorka, NVO Nova generacija je morala da preusmjeri svoj pristup sa planiranog kvantitativnog istraživanja na kvalitativno, koristeći tehniku fokus grupnih intervjuja. Ovakve promjene naglašavaju složenost balansiranja između etičkih zahtjeva i istraživačkih ciljeva. Kao mjera kojom bi se izazovi ovog tipa mogli uspješno prevazići, te kako bi sam proces bio što jednostavniji i kraći, partnerske institucije su se prilagodile, te su umjesto kvantitativnih istraživanja odradili kvalitativna istraživanja, za koja je lakše bilo ispuniti zadate etičke standarde. Međutim, ovakvo prilagođavanje rezultira opterećenju ljudskih resursa. Drugim riječima, pored redovnih aktivnosti, implementatori su bili nagažovani u projektne aktivnosti. Prema tome, bilo bi poželjno da se u budućnosti od strane UNICEFa omogući organizacijama psihosocijalna i supervizijska podrška.

©UNICEF/BHG/2024/Panjeta

Važan izazov projekata za adolescentkinje i adolescente odnosi se i na pogodnost uzorka uključenog u aktivnosti. Naime, u projektne aktivnosti se češće uključuju adolescenti i adolescentkinje koji su već motivisani za učešće u aktivnostima u zajednici, što potencijalno ograničava obuhvat inicijativa i njihovu transformativnu moć. Ovo ukazuje na potrebu za prilagođavanjem postojećih programa kako bi uključili manje motivisane adolescentkinje i adolescente i doprinijeli njihovom osnaživanju i promjeni stavova. Nalazi istraživanja impliciraju da bi se navedeno bar djelimično moglo postići konsultovanjem adolescentkinja i adolescenata i traženjem njihovog mišljenja, što je i učinjeno projektom "Pitamo vas šta želite znati o". Implementatori tog projekta najprije su sproveli istraživanje među adolescentkinjama i adolescentima, čime se mogli utvrditi potrebe adolescentkinja i adolescenata i, pa tek onda sprovoditi radionice i ostale aktivnosti sa njima.

Još jedan značajan izazov odnosi se na tehničke uslove za učešće u online edukacijama i radionicama. U slučaju UPSHIFT projekta, pojedine adolescentkinje i adolescenti nisu posjedovali adekvatnu tehničku opremu za praćenje aktivnosti. Organizacije koje sprovode UNICEF-ove inicijative riješile su ovaj problem nabavkom računara i laptopa za škole, što je omogućilo uključivanje adolescentkinja i adolescenata iz različitih socioekonomskih pozadina, čime su smanjene nejednakosti u pristupu aktivnostima. Nalazi istraživanja impliciraju da su inicijativama obuhvaćeni adolescentkinje i adolescenti iz ruralnih područja, ali da je ovo polje na kojem se može dodatno raditi i unaprijediti, kroz terenske posjete, "žive" priče i orijentisanost projektnih inicijativa ka ruralnim područjima. Potrebno je dodatno senzibilizirati i roditelje adolescentkinja i adolescenata u ruralnim područjima za razgovor o temama poput mentalnog zdravlja, psihosocijalne podrške i sl.

Dodatni izazov u dosezanju adolescentkinja i adolescenata predstavlja složenost institucio-

nalnog okvira u Bosni i Hercegovini. Decentralizovan sistem vlasti zahtijeva odobrenje entitetskih/kantonálnih resornih ministarstava za sprovođenje aktivnosti u školama. Iako su provjere kvaliteta sadržaja koje se plasiraju učenicima od neophodne i u centralizovanim sistemima, decentralizovani sistem dodatno povećava potrebu za većim angažmanom, koordinacijom i predanošću svih uključenih aktera. Ova dodatna složenost ističe važnost osiguravanja odgovornog pristupa, pri čemu nadležna ministarstva imaju ključnu ulogu u procjeni relevantnosti i kvaliteta sadržaja kako bi se zaštitili interesi djece i osigurala adekvatnost materijala koji se koriste u obrazovnom procesu. Uprkos ovim administrativnim izazovima, organizacije poput Humanitarne organizacije "Genesis Project" pokazale su značajnu fleksibilnost, osiguravajući potrebna odobrenja prije implementacije svake inicijative. Humanitarna organizacija "Genesis Project" je široko povezana s različitim institucijama i ministarstvima te posluje nešto više od 25 godina. Njihovi zaposleni ističu značaj dobrog planiranja pri implementaciji UNICEF-ovih projekata. U tom kontekstu, bilo bi korisno da i druge institucije intenzivnije sarađuju s nadležnim ministarstvima i promoviraju svoj rad, kako bi osigurala potrebna odobrenja za sprovođenje svojih aktivnosti i projekata, te time doprle do ciljnih grupa na odgovoran i kvalitetan način.

Iako izazovi kao što su etička ograničenja, pogodnost uzorka adolescentkinja i adolescenata, tehnička opremljenost i administrativna složenost utiču na proces implementacije, organizacije koje sprovode UNICEF-ove inicijative uspješno su prevazišle ove barijere. To su uradile kroz prilagođavanje istraživačkog nacrta, te su prilikom implementacije projekata prelazili sa kvantitativnog na kvalitativno istraživanje, u kojem je lakše bilo prikupiti neophodne saglasnosti i zadovoljiti UNICEF-ove etičke standarde. Dodatno, područjima u kojima su bili slabiji tehnički uslovi nabavljeni su računari i ostala neophodna informatička oprema za uspješno sprovođenje aktivnosti.

Implementatori (u prvom redu: Humanitarna organizacija "Genesis Project") prikupili su neophodne dozvole i saglasnosti od nadležnih ministarstava, s tim da bi bilo korisno da se uspostavi dogovor ministarstava i institucija koje sprovode UNICEFove inicijative, na način da se brže odobre određeni slični projekti, umjesto da se za svaki zasebno, uvijek iznova traži odobrenje.

Ovi izazovi, umjesto da ograniče obim inicijativa, predstavljaju prilike za unapređenje postojećih programa, razvoj inkluzivnijih pristupa i osiguranje dugoročne održivosti inicijativa. Sistematski pristup i fleksibilnost implementatora ključni su za prevazilaženje ovih prepreka i ostvarivanje značajnog uticaja na živote adolescentkinja i adolescenata.

Uticaj kulturnih i rodni normi na uključivanje adolescentkinja u projektne aktivnosti

U periodu socijalizacije u prvim godinama najveći uticaj na djecu imaju roditelji, odgajatelji i odgajateljice i bliske osobe, dok u razdoblju srednjoškolske socijalizacije vodeću ulogu imaju vršnjaci i vršnjakinje, mediji i druge interesne grupe. Okolina i društvo na različite načine utiču na oblikovanje kolektivnih i ličnih identiteta. Postupci i poruke koje šaljemo djeci utiču na formiranje njihovog identiteta. Takve poruke mogu biti diskriminirajuće na temelju vjere, kulture i spola. Jedna od bitnih oblasti koja pronalazi svoje mjesto u oblikovanju identiteta su rodne uloge, koje su proizvod društvenih normi i očekivanja, pri čemu djeca usvajaju ponašanje koje se smatra prikladnim za određeni spol (IPDBiH, 2022).

Projektne inicijative pokazuju visok nivo ravnopravnog uključivanja adolescentkinja i adolescenata, čime se adresiraju uticaji kulturnih i rodni normi na participaciju. Aktivnosti omogućavaju adolescentkinjama i adolescentima ravnopravan pristup i učešće u svim fazama, od odabira tema do implementacije projekata. Adolescentkinje i adolescenti su pokazali motivaciju i spremnost za saradnju, zajednički birajući teme koje smatraju važnim za sebe i svoje zajednice. Ovaj participativni pristup omogućio je adolescentkinjama i adolescentima da se osjećaju osnaženo u izboru tema koje ih direktno dotiču, čime se dodatno razbija uticaj tradicionalnih normi i promovise jednakost u projektima usmjerenim na dobrobit mladih.

U okviru nekih od ovih inicijativa ponuđene su različite teme za razgovor sa stručnjacima i stručnjakinjama. Mladi su se posebno interesovali za teme mentalnog zdravlja i prevencije nasilja, prepoznajući njihov značaj. Međutim, određene teme poput rodne ravnopravnosti i pitanja LGBT zajednice, naišle su na izražen otpor adolescentkinja i adolescenata. Bez obzira na geografsko područje, učenici iz urbanih i ruralnih područja u Federaciji BiH pokazali su jednaku nemotivisanost da učestvuju u diskusijama o ovim temama, što ukazuje da postoji prostor za dodatna istraživanja koja bi pomogla razumijevanju zašto adolescentkinje i adolescenti ne žele da razgovaraju o određenim temama.

“

„Adolescenti nisu željeli da pričaju o rodnoj ravnopravnosti, a pokazalo se i da adolescentkinje ne žele i da ih ne interesuju teme gdje se spominje LGBT zajednica, to su baš onako u svim školama skladno u svim školama odbili.“

Član tima partnerske organizacije iz RS

”

Kulturne norme koje društvo nameće adolescentkinjama i adolescentima služe kao okvir njihovog ponašanja i stavova, što dovodi do odbacivanja tema koje dovode u pitanje tradicionalne uloge i vrijednosti. Ovakve reakcije naglašavaju važnost ne samo rada s adolescentkinjama i adolescentima, već i šireg pristupa koji uključuje edukaciju cjelokupne zajednice. Fokus na mijenjanje društvenih narativa i osnaživanje razumijevanja o rodnoj ravnopravnosti i različitosti ključno je za prevazilaženje otpora i stvaranje inkluzivnijeg okruženja. Također, važna je i normalizacija tema mentalnog i seksualnog zdravlja te seksualnosti i rodnog identiteta kroz ukupno obrazovanje mladih.

Širenje pristupa izvan škola i uključivanje roditelja, lokalnih zajednica i ključnih društvenih aktera kao što su uzori adolescentkinja i adolescenata, omogućilo bi sveobuhvatnije djelovanje na promjenu stavova i prevazilaženje normi koje ograničavaju otvorenost prema temama rodne ravnopravnosti i različitosti. Ovim proširenim inicijativama doprinijelo bi se dugoročnoj promjeni društvenih percepcija i praksi.

Adolescentkinje: Snaga koja donosi promjene

Adolescentkinje u Bosni i Hercegovini se često percipiraju kao nježne i osjetljive, dok se od dječaka očekuje da budu snažni i da ne pokazuju osjećanja. Takva tradicionalna rodna očekivanja dovode do toga da dječaci izbjegavaju traženje pomoći. Dominantna društvena norma sugerise da dječacima nije potrebna pomoć i da se mogu sami nositi sa svojim problemima, čak i u osjetljivoj dobi kao što je adolescencija.

Neki od implementatora projekata koji su se sproveli u saradnji sa UNICEF-om navode da se adolescenti (dječaci) u manjem broju uključuju u projekte pomoći i podrške, jer pomišljaju da bi okolina mogla to okarakterisati kao njihovu slabost, što je dovelo do njihovog povlačenja i niskog broja prijavljivanja na linije za pomoć. Implementatori Plavog telefona ističu da mali broj dječaka u projektima koji nude pomoć i podršku ne znači da su dječacima pomoć i podrška nepotrebni, već da nisu dovoljno ohrabreni da se obrate. Kultura koja promoviše samostalne i neosjetljive uloge za dječake sprečava ih da prepoznaju svoje potrebe i da traže odgovarajuću pomoć. Za postizanje jednakih mogućnosti za sve potrebno je ohrabriti adolescente da se uključe u projektne aktivnosti.

“

“ Najviše se povezuje sa tim porukama koje se šalju djeci, kad su malena i od odrastanja.. kako se usmjeravaju rodne uloge. Tako da dječaci treba da budu jaki, da nemaju problema, da ne smiju plakati. Slično tome, djevojčice više, nekako, smatrati kao nekim, recimo, nježnim ili neko ko se više podstiče da se, otvara....djevojčice i kasnije, žene će više tražiti pomoć. Prosto okolina ih tako od malih nogu podstiče, dok muškarci, dječaci, nisu nekako podsticani od malih nogu da traže pomoć.”

Član tima partnerske organizacije iz RS

”

Adolescentkinje su u većem broju uključene u projektne aktivnosti u odnosu na dječake, što odražava njihovu posvećenost stvaranju pozitivnih promjena u društvu. Iako su na početku osjećale nesigurnost i strah od mogućih negativnih reakcija okoline, njihovo učešće u projektima značajno je doprinijelo njihovoj ličnoj i socijalnoj emancipaciji. Kroz aktivnosti su stekle sigurnost i samopouzdanje, oslobodivši se straha da će njihovo mišljenje biti ignorisano dok su razvijale sposobnost jasnog izražavanja svojih stavova.

Njihovo angažovanje ih je osnažilo da postanu aktivne nositeljke promjena u društvu, a svojim primjerom su motivisale druge djevojčice da se uključe u projekte. Kroz kontinuirano sticanje vještina i znanja, adolescentkinje su pokazale sposobnost da projekte podignu na viši nivo i doprinesu promjeni percepcije žena u društvu Bosne i Hercegovine.

“

“Ranije sam se uvijek bojala da kažem svoje mišljenje, misleći da će neko pomisliti da je glupo ili nevažno, ali kroz ovo savjet sam se oslobodila po tom pitanju i sad nemam problem da kažem šta mislim”

Adolescentkinja, Članica Savjeta za djecu Plavog telefona

”

Uključenost adolescentkinja u projektne aktivnosti ima dugoročne pozitivne efekte, mnoge od učesnica su postale prepoznatljive liderke promjene u svojim zajednicama, sposobne da prepoznaju i adresiraju izazove sa kojima se suočava njihova zajednica. Njihov angažman je pored ličnog razvoja doprinio širem društvenom uticaju na način da ruši predrasude o sposobnosti djevojčica, koje društvo u BiH vidi kao manje sposobne od dječaka.

U okviru projekta koji je sprovodila Humanitarna organizacija "Genesis Project" u BiH pod nazivom UPSHIFT, adolescentkinje i adolescenti iz različitih lokalnih zajednica su ostvarili izuzetno dobru saradnju kroz komunikaciju i razmjenu ideja u svrhu realizacije projekta, te su se na taj način povezali da su ostali u prijateljskim odnosima poslije realizacije projektnih aktivnosti. Adolescentkinje i adolescenti su istakli da je za njih najljepši dio projekta bilo upoznavanje sa vršnjacima i vršnjakinjama iz drugih lokalnih zajednica i iz Srbije. Neki od njih

su imali priliku da prisustvuju radionicama na lokaciji sa drugim adolescentkinjama i adolescentima i mentorima i mentoricama u sklopu projekta, oni su podijelili pozitivna iskustva sa radionica na lokaciji sa posebnim osvrtom na druženje koje je uslijedilo poslije održavanja radionica sa ostalim učesnicima i učesnicama projekta UPSHIFT. Adolescentkinje i adolescenti koji nisu imali priliku da budu prisutni na radionicama na lokaciji navode to kao nedostatak, jer vjeruju da bi takva mogućnost dodatno uljepšala njihovo iskustvo. Učenici i učenice različitih škola u BiH koji su bili uključeni u projektne aktivnosti su se međusobno podržavali, motivisali i ohrabivali da zajedno postignu najbolje rezultate. Pristup kakav su oni pružili je imao za rezultat ogroman uticaj na njihov razvoj i međusobne odnose. Mnogi od učesnika i učesnica koji dolaze iz manjih sredina su priznali da nisu bili svjesni da problemi postoje u svakom gradu nezavisno od njegove veličine.

“

„...drago mi je što smo zaista imali priliku da nešto uradimo.neka manja zajednica i sve uvijek bude kao: šta ćeš ti, ne znaš ti, neko drugi će to i slično. Drago mi je što smo imali priliku da mi nešto uradimo, da mi nešto promijenimo, evo, drago mi je, radi samopouzdanja koje smo dobili tim radionicama“

Adolescentkinja uključena u projekat iz RS

”

Uticaj društvenih normi na motivaciju adolescentkinja i adolescenata i značaj zajedničkih projekata

Adolescentkinje i adolescenti su pod snažnim uticajem društvenih normi i percepcija koje usvajaju iz svoje okoline, uključujući poruke koje dolaze od roditelja, nastavnika i nastavnica i drugih autoriteta. Odrastajući u sredinama gdje dominira stav da promjene treba da

pokreće neko drugi, adolescentkinje i adolescenti često razvijaju osjećaj bespomoćnosti i gube motivaciju da se aktivno uključe u rješavanje problema u svojim zajednicama. Ova društvena dinamika dodatno otežava njihovu spremnost da budu pokretači promjena, posebno u kontekstu tradicionalnih kulturnih i rodničkih normi koje postavljaju ograničenja njihovim djelovanjem.

Kroz projektne aktivnosti, adolescentkinje i adolescenti su imali priliku da se upoznaju sa izazovima i problemima u različitim zajednicama u Bosni i Hercegovini i Srbiji. Ovo iskustvo omogućilo im je da steknu širu perspektivu, bolje razumiju specifične izazove drugih sredina i razviju osjećaj solidarnosti. Uključivanje adolescentkinja i adolescenata u projekat UPSHIFT, koji je sprovedla Humanitarna organizacija "Genesis Project", ostvarilo je mogućnost za smanjenje predrasuda i jačanje društvene kohezije. Otvorenost mladih prema novim iskustvima i različitim ljudima pokazala je njihovu spremnost da preispitaju ukorijenjene društvene norme i distanciraju se od ograničenja koja nameću tradicionalne vrijednosti.

Posebno je značajno da su adolescentkinje i adolescenti, nakon završetka projektnih aktivnosti nastavili da održavaju kontakte i saradnju koja je proizašla iz njihovog zajedničkog angažmana. Ovakve inicijative pokazuju značaj zajedničkih projekata u izgradnji povjerenja među adolescentkinjama i adolescentima iz različitih etničkih, kulturnih i geografskih sre-

dina. Projekti ovog tipa doprinose ne samo smanjenju predrasuda, već i podsticanju dugoročne socijalne kohezije.

Ovi nalazi ukazuju na važnost stvaranja prostora za dijalog i zajednički rad među adolescentkinjama i adolescentima, jer omogućavaju rušenje barijera koje nameću kulturne i rodne norme. Kroz ovakve inicijative, oni dobijaju priliku da postanu aktivni kreatori i kreatorice inkluzivne budućnosti, fokusirani na zajedničke ciljeve i dobrobit svih mladih u Bosni i Hercegovini.

Projektne aktivnosti u kojima su učestvovali adolescentkinje i adolescenti, pokazali su značajan napredak u razvijanju njihovih socijalnih vještina, međusobne saradnje i sposobnost za pokretanje inicijative koja bi riješila probleme s kojima se društvo bori u Bosni i Hercegovini. Adolescentkinje i adolescenti širom Bosne i Hercegovine su snažni pokretači promjena koji aktivno mijenjaju tradicionalne kulturne i rodne norme u želji da stvore ravnopravije društvo.

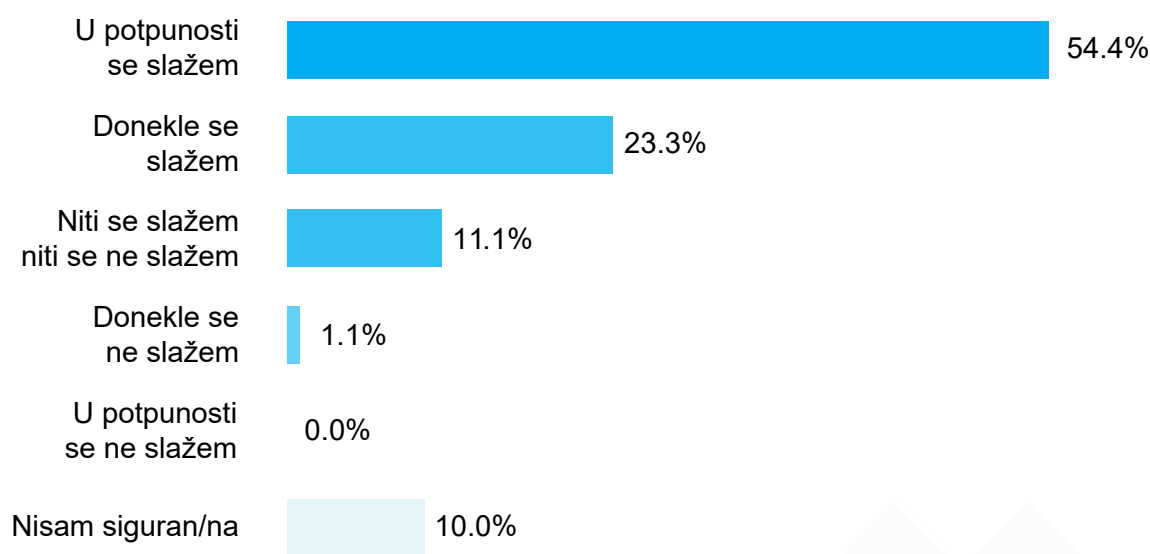
©UNICEF/BHG/2024/UPSHIFT

Fidelitet (dosljednost) i izazovi dosljednosti

Provođenje inicijativa prema originalnom dizajnu

Kada govorimo o fidelitetu (dosljednosti) u provođenju inicijalno planiranih aktivnosti prema originalnom dizajnu važno je podsjetiti da se pravno-političko uređenje Bosne i Hercegovine (BiH) zasniva na Dejtonskom mirovnom sporazumu iz 1995. godine, koji je definirao Ustav BiH. Državu čine dva entiteta – Federacija BiH (sačinjena od 10 kantona) i Republika Srpska te Distrikt Brčko kao zasebna administrativna jedinica. Iako se ovaj podatak može činiti redundantnim u odnosu na primarni cilj analize, isti dobija sasvim drugu konotaciju kada uzmemo u obzir činjenicu da partnerske organizacije u provođenju projektnih aktivnosti iskazuju zavidan stepen motiviranosti, uključenosti i angažiranosti kako bi dosljedno provodili inicijative prema originalnom dizajnu

iz programskih planova, a da nailaze upravo na pravno-političke prepreke i izazove koji im otežavaju ili čak onemogućavaju da realiziraju inicijalno zamišljene aktivnosti. Rezultati istraživanja među stručnjacima i stručnjakinja uključenim u projekat pokazuju da je implementacija aktivnosti uglavnom bila u skladu s planiranim ciljevima i rokovima. Više od polovine ispitanika i ispitanica (54.4%) u potpunosti se slaže s ovom tvrdnjom, dok 23.3% donekle podržava ovo mišljenje, što ukupno čini visokih 77.7% pozitivnih odgovora. Ovi podaci ukazuju na visoku dosljednost u realizaciji projektnih aktivnosti. Ipak, zapaženo je da 11.1% ispitanika i ispitanica ima neutralan stav, dok 10% izražava nesigurnost u pogledu toga da li su inicijative sprovedene u skladu s planiranim ciljevima i rokovima (Grafikon 7). Ovo može upućivati na izazove u sprovođenju aktivnosti, koji su možda povezani s kontekstualnim ograničenjima ili specifičnostima lokalnih uslova.

Procenat ispitanika (N=90)

Grafikon 6: Implementacija projektnih aktivnosti bila je u skladu s planiranim ciljevima i rokovima

Uvijek nedostaje još jedan papir : administrativna prepreka u realizaciji aktivnosti

Partnerske organizacije se suočavaju sa značajnim izazovima prilikom pribavljanja neophodnih saglasnosti od strane brojnih ministarstava, što je zakonski zahtjev za realizaciju projektnih aktivnosti. Administrativni aparat otežano funkcioniše jer postoji više

nivoa vlasti (entitetske, kantonalne, općinske) a vladin i nevladin sektor su često (neopravdano) suprotstavljeni, dok implementatori moraju privremeno ili trajno obustaviti rad na planiranim aktivnostima jer im put dobijanja dozvola/saglasnosti za rad onemogućava da realizuju započeto. To rezultira time da planirane aktivnosti nisu do kraja realizirane zbog etičkih pitanja.

“

„Dakle, mislim da najveće poteškoće jeste napraviti u stvari tu prenosnicu i taj jedan most u kojem bi protočnost nevladinog sektora prema vladinom sektoru i vladinog sektora posebno prema nevladinom sektoru bio otvoren i kao da je u stvari obrnut sistem. Kao da mi vladi trebamo, a ne da vlada radi za sistem i treba da radi i za nas kao nevladin sektor koji radi određeni dio“

Član tima partnerske organizacije iz FBiH

”

Navedena prepreka je prisutna i onda kada postoji opravdana namjera i potreba da se radionice za učesnike i učesnice iz različitih dijelova BiH, ali i regije organizuju na jednom mjestu s ciljem rješavanja konkretnih izazova.

“

„Ono što je za mene bio izazov jeste da etička dilema za osobe koje su se javljale i molile da budu dio ovog projekta, da im je nužno potrebna edukacija iz ovog i bez obzira što nismo dobili dozvolu od određenog kantona ili određene regije da su oni spremni da prekrše to pravilo i da u stvari zbog svoje vlastite inicijative budu tu. Za mene je lično bio etički izazov s jedne strane da mi jesmo ovde za dobro djece i mladih, a ako ćemo poštovati zakon kao da nas zakon na neki način gura da ga se krši na jedan neobičajno nepristojan način“

Član tima partnerske organizacije iz FBiH

”

Strani plaćenici ili graditelji nove, stabilnije budućnosti?

Mediji igraju važnu ulogu u formiranju slike o ljudima i/ili pojavama. U godinama koje su iza nas, prisutno je kontroverzno i negativno, najčešće neistinito opserviranje rada nevladinog sektora (u daljem tekstu NVO) u BiH. Neadekvatna retorika koja stigmatizira radnike i radnice u NVO sektoru onemogućava kvalitetno i dosljedno provođenje inicijativa, s obzirom na to da su učesnici i učesnice često prinuđeni svakodnevno objašnjavati, deman-

tirati natpise i tekstove u bh. medijima, a koji diskredituju rad ljudi u NVO sektoru, iznoseći neutemeljene tvrdnje koje se odnose na korumpiranost i udruživanje sa organizacijama stranog uticaja. Navedeno rezultira formiranjem negativne slike o NVO sektoru i njegovim predstavnicima i predstavnicama, što dalje vodi uskraćivanju podrške i nepovjerenju od strane vladinih institucija, te umanjuje povjerenje zajednica u kvalitet rada i ciljeve NVO-a.

“

„Vrlo su se različiti izazovi javljali i mijenjali i pojavljivali... a naročito u periodu zadnje dvije godine, jedan od najvećih izazova s kojima se suočavamo, jedna vrlo negativna retorika koja je prisutna naročito u našem dijelu Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj, prema nevladinim organizacijama, gdje se vrlo jasno šalju poruke da smo mi strani plaćenici, agenti stranog uticaja, gdje se vrši tako jedna ružna kvalifikacija onog što mi radimo“

Član tima partnerske organizacije iz RS

”

Realnost pokazuje drugačiju sliku – onu u kojoj NVO organizacije igraju ulogu u stabilizaciji i unapređenju životnih uslova, posebno adolescentkinja i adolescenata. Kroz multisektorske pristupe, uključujući programe psihosocijalne podrške, prevenciju nasilja, borbu protiv dječijih brakova, te inicijative za očuvanje mentalnog zdravlja, ove organizacije direktno doprinose stvaranju sigurnijeg i prosperitetnijeg društvenog okruženja. Njihov rad nadilazi pružanje usluga, one predstavljaju poveznicu između različitih sektora i služe kao katalizatori promjena u društvenim normama i politikama. NVO sektor u BiH predstavlja snažnog saveznika i njihove inicijative daju konkretne rezultate koji se ogledaju u unapređenju kvalitete života adolescentkinja i adolescenata, jačanju socijalne kohezije, i kreiranju boljih prilika za sve.

Umjesto stigmatizacije, neophodno je prepoznati njihovu ulogu u procesu izgradnje otpornog i inkluzivnog društva, te ih podržati kao partnere u transformaciji zajednica.

©Plavi telefon BiH/2023

“

„Tako da je UPSHIFT, jedna od tih inovacija koje smo donijeli u Bosnu i Hercegovinu, mi ih imamo još jako puno, poput Fudbal 3, jednog inovativnog načina upotrebe sporta u cilju rješavanja sukoba, razvoja komunikacijskih vještina i mnoge druge inovativne metode koje smo i u saradnji s UNICEF-om, ali i u saradnji sa našim drugim međunarodnim partnerima donosili u Bosnu i Hercegovinu i i dalje donosimo“

Član tima partnerske organizacije iz RS

”

Oksimoroni stvarnosti – škole kao katalizatori pasivnosti

Obrazovni sistem, kako na najvišim razinama upravljanja, tako i na nivou školskih zajednica, suočava se s brojnim izazovima u implementaciji planiranih aktivnosti. Situacija u školama, koje bi trebale biti ključni nositelji promjena, često odražava nedosljednosti i prepreke u provođenju inicijativa. Partnerske organizacije ne mogu dosljedno provoditi planirane aktivnosti, između ostalog, i zato što se dešava da u nekim školama direktori i direktorice ne dozvoljavaju učenicima i učenicama da se uključe u aktivnosti, pri čemu ne nude opravdane razloge. Sa druge strane, rezultati ovog istraživanja upućuju na nedostatak motivacije mnogih prosvjetnih radnika i radnica da se uključe u aktivnosti projekta. Čak i ako se uključe nameću intervencije koje smatraju relevantnim, samim tim ideje i rješenja, te time uskraćuju razvoj kritičkog mišljenja kod adolescentkinja i adolescenata i jasno im stavljaju do znanja da nisu kompetentni da adekvatno procijene i identificiraju problem u njihovim zajednicama. Razuđenost obrazovnog sistema, dakle različiti obrazovni pristupi u različitim entitetima/kantonima onemogućavaju jednoznačni dogovor i provedbu aktivnosti.

Nastavnik/ca (ni)je svemoguć/a?!

S obzirom na prethodno navedene poteškoće i izazove, jasno je da provedba i uspješnost mnogih intervencija u velikoj mjeri ovisi o želji, motivaciji, kreativnosti i snalažljivosti samih nastavnika i nastavnica. Oni se u svakodnevnom radu, a samim tim i u realizaciji aktivnosti, nerijetko suočavaju sa nedostatkom motivacije mladih da se uključe u programe, kao i teškoćama da okupe učenike i učenice koji bi aktivno participirali. Njihova uloga nije samo da prenesu sadržaj projekata učenicima i učenicama, već i da balansiraju svakodnevne obaveze, administrativne zahtjeve i dodatne aktivnosti. Balansiranje između projektnih aktivnosti i izvršavanja svakodnevnih obaveza je još jedna od prepreka sa kojima se suočavaju nastavnici i nastavnice u svom radu. Ne bismo trebali zanemariti činjenicu da nastavnici i nastavnice za učešće u projektima u kojima škola učestvuje nisu finansijski nagrađeni, što dodatno smanjuje njihovu motivaciju da budu uključeni.

“

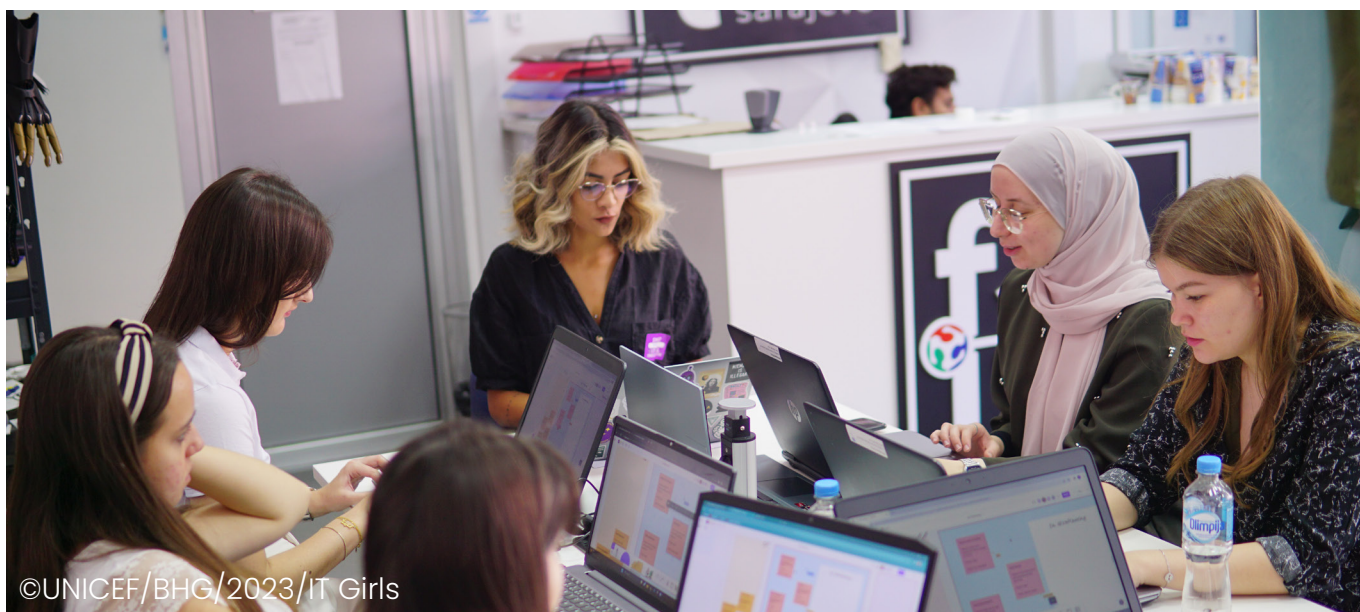
“ Često se suočavamo s problemima poput nedostatka stručnog kadra u školama. U bilo kojoj profesiji nailazimo na slične situacije – manjak stručnosti i prilagođavanja dovodi do praznina u radu. Ovo nije iznimka, već vrlo česta pojava. Osim toga, važno je motivisati nastavnike, jer smatram da samo osnaženi nastavnici mogu iz djece izvući njihov puni potencijal. Kada nastavnik osjeti podršku i zna vrijednost svog rada, njegov entuzijizam i predanost prenose se na učenike.”

Nastavnik uključen u projekat partnerske organizacije iz FBiH

”

Njihova predanost i kreativnost omogućava povezivanje projektnih ciljeva s nastavnim planovima, osiguravajući da aktivnosti budu i praktične i inspirativne za učenike i učenice, čime doprinose uspjehu inicijative. Otežavajuće okolnosti za nastavnike i nastavnice su: nedostatak vremena, tehničkih pomagala i logističke podrške (npr. prijevoz djece iz ruralnih područja). Nastavnici i nastavnice nastoje prevazići izazove tako što će biti model, dakle, ličnim primjerom, strašću, harizmom, ljubavlju i angažiranošću potiču učenike i učenice da ih prate (što najčešće i jeste slučaj).

Njihova predanost i kreativnost omogućava povezivanje projektnih ciljeva s nastavnim planovima, osiguravajući da aktivnosti budu i praktične i inspirativne za učenike i učenice, čime doprinose uspjehu inicijative. Otežavajuće okolnosti za nastavnike i nastavnice su: nedostatak vremena, tehničkih pomagala i logističke podrške (npr. prijevoz djece iz ruralnih područja). Nastavnici i nastavnice nastoje prevazići izazove tako što će biti model, dakle, ličnim primjerom, strašću, harizmom, ljubavlju i angažiranošću potiču učenike i učenice da ih prate (što najčešće i jeste slučaj).

©UNICEF/BHG/2023/IT Girls

Kuda idemo? Tranzit u tranzitu

Projekti pružanja podrške osobama u pokretu predstavljaju poseban izazov za partnerske organizacije, koje se prvenstveno suočavaju s nedostatkom sistemske supervizije, neophodne za provođenje psihofizički iscrpljujućih aktivnosti s visokim rizikom od profesionalnog sagorijevanja. Nedostatak prevodilaca i prevoditeljica i kulturoloških medijatora i medijatorica otežava interakciju i uspostavljanje odnosa. Na primjer, centar u Borićima (gdje je provoden projekat World Vision usmjeren na rad sa djevojčicama i djevojkama u pokretu) je tranzit u tranzitu što znači da i kada staratelji uspiju ostvariti određene kratkoročne ciljeve na osnovu hitnih, trenutnih potreba, štićenice nastavljaju putovanje, tj. ne zadržavaju se na tom mjestu. Činjenica da je BiH tranzitna zemlja, koja ima spore procedure i manjak osoblja, kao i nepovezanost sa drugim stručnim timovima van granica BiH, ali i nedostatak osnovnih sredstava, dodatno otežavaju rad i provođenje aktivnosti.

UNICEF/BHG/2024/UPSHIFT

“

„Pružanje podrške je izazov, pogotovo u situacijama kad se oni kratko zadržavaju. Čak i kad mi identifikujemo, prepoznamo nešto i znamo da bi trebalo da se s tim djetetom radi uz najbolju želju, mi nemamo vremena. Znate, ako ima dogovor da ide dalje, on ide dalje i to je tako. Mi tu ne možemo ništa učiniti.“

Član tima iz partnerske organizacije u FBiH

”

Učinkovitost pod pritiskom: Kako resursi oblikuju provedbu programa

Iako su saradnici često spremni da doprinesu bez finansijske kompenzacije zbog visokog nivoa međusobnog povjerenja, dodjela makar simboličnih honorara bila je prepoznata kao motivirajuća praksa koja doprinosi dosljednosti i kvaliteti. Mnogi od projekata obuhvaćenih izvještajem nisu samoodrživi nakon prestanka finansiranja od strane partnera.

Ograničeni finansijski i ljudski resursi značajno utiču na dosljednost implementacije programa. Finansiranje politika, projekata i intervencija za mlade u Bosni i Hercegovini iz javnih budžeta planira se na razini entiteta / kantona i distrikta. Na entitetskoj razini sredstva se osiguravaju kroz transfere i grantove relevantnim ministarstvima koja se bave pitanjima mladih. U većini slučajeva, grantovi se dodjeljuju putem javnih poziva organizacijama mladih, direktnim financiranjem nevladinih organizacija (NVO-a) ili posebnim budžetskim izdvajanjima na razini državnih institucija ili lokalnih vlasti.

Međutim, ne postoji specifična budžetska stavka za implementaciju politika i projekata usmjerenih na mlade. Ključni problemi u financiranju projekata za mlade uključuju nedostatak budžetskih sredstava i česta finansijska preklapanja na lokalnim razinama. Entitetska ministarstva rijetko surađuju. Budžeti na entitetskim i kantonalnim razinama nisu usklađeni s višegodišnjim planovima, a nedostatak analiza potreba mladih dodatno komplicira implementaciju projekata. Većina finansijskih izvještaja nije ažurirana ili dostupna javnosti, što otežava analizu potrošenih sredstava.

Ograničenja resursa značajno oblikuju kapacitet organizacija za dosljednu implementaciju programa u Bosni i Hercegovini. Nевladine organizacije se najčešće suočavaju s nedostatkom finansijskih sredstava, što ih prisilja-

va da ulože značajne napore u prikupljanje sredstava. Na ovo nisu imune ni UNICEF-ove partnerske organizacije, te se više oslanjaju na međunarodne partnere (poput UNICEF-a), jer domaći resursi nisu dovoljni za ispunjenje potreba mladih širom zemlje.

Finansijska podrška predstavlja značajan izazov za dugoročnu održivost aktivnosti, što je posebno vidljivo u primjerima gdje distribucija edukativnih materijala nije bila praćena obukom za njihovu primjenu. Iako su sve škole dobile priručnike, njihova adekvatna upotreba zavisila je od dodatnih resursa i dobrovoljnih inicijativa, što je rezultiralo neujednačenim kapacitetima za implementaciju među različitim regijama.

Tehnički izazovi, naročito u online formatima, dodatno komplikuju sprovođenje aktivnosti. Slaba internetska infrastruktura u određenim dijelovima zemlje otežava učešće učesnika, što negativno utiče na ukupnu efikasnost programa. Ovi izazovi posebno su izraženi u ruralnim sredinama, gdje ograničen pristup tehnologiji i slab kvalitet mreže smanjuju dostupnost i kvalitet inicijativa.

©UNICEF/BHG/2024/IT Girls

“

„znači ta neka tehnička i tehnološka osposobljenost timova, često puca internet, to izaziva određene frustracije, komunikacija je otežana. Oni su se snalazili na razne načine, čuli su se, ne znam, i preko Instagrama sa svojim mentorom, ali ipak to nije to, nije to isto kao kad se radi uživo, kad ste vi u direktnoj komunikaciji, kad informacija dolazi odmah u datom trenutku dok je svjež, tako da je jedna od velikih razlika ta dinamika u radu, znači puno je bolja dinamika kad se radi uživo nego kad se radi online.“

Član tima partnerske organizacije iz RS

”

Nedostatak socijalnih radnika i stručnih timova u školama predstavlja dodatnu prepreku za sprovođenje programa u skladu s planiranim obimom i standardima. Također, podaci su ukazali na neadekvatna znanja i vještine profesionalaca da pruže psihosocijalnu podršku djeci i mladima, naročito kada je riječ o osjetljivim temama, kao što su rodna jednakost i društvene norme. Stručni saradnici, poput pedagoga, psihologa i socijalnih radnika, ključni su za efikasnu implementaciju i prilagođavanje programa specifičnim potrebama učenika. Na primjer, uključivanje stručnih saradnika iz škole u projekat izrade priručnika „Ako nas pitate, imamo šta da kažemo“ i „Pitamo vas šta želite znati o“ kojeg dovelo je do poboljšanja kvalitete sadržaja i povećalo je osjećaj odgovornosti stručnih saradnika za provođenje projekta. Stoga, neophodno je unapređenje resursnih i tehničkih kapaciteta, kao i za sistemski pristup u jačanju mreže stručnih saradnika u školama. Ulaganje u ove aspekte značajno bi smanjilo varijacije u kvalitetu i obimu aktivnosti među regijama i doprinijelo ravnomjernijoj i održivijoj implementaciji programa.

Takođe, problem nedostatka kadrova u specijaliziranim oblastima, kao što je dječija

i adolescentna psihijatrija i mentalno zdravlje općenito, čini provedbu programa zahtjevnijom. Zbog ovog nedostatka, organizacije se često oslanjaju na privremene ili eksterne stručnjake, što može smanjiti kontinuitet i kvalitet usluga. Stručnjaci u školama i socijalnoj zaštiti često se suočavaju s promjenama kadra, što ometa kontinuitet u provedbi obrazovnih programa i implementacije interventnih mjera. Sa nedostatkom kadra se suočavaju i centri za socijalni rad što ponekad otežava provedbu svakodnevnih radnih aktivnosti i izazova koji su prisutni u radu sa djecom i adolescentima.

Kako bi se osigurala održivost programa i širenje stečenih znanja unutar Bosne i Hercegovine, preporučuje se strateško uključivanje stručnjaka koji se angažuju kroz outsourcing u edukativne aktivnosti. Ovi stručnjaci, pored svog osnovnog doprinosa projektu, trebali bi aktivno učestvovati u edukacijama lokalnog osoblja i relevantnih aktera, prenoseći svoja znanja i vještine. Ovakav pristup omogućio bi da znanja i kapaciteti ostanu u lokalnim zajednicama i institucijama, umjesto da zavise isključivo od vanjskih stručnjaka. Dugoročno, ovo bi doprinijelo jačanju domaćih kapaciteta i smanjenju potrebe za oslanjanjem na

spoljnu podršku, čime bi se postigla veća samoodrživost programa.

Često se programi oslanjaju na sporadična sredstva, što ograničava njihovu održivost. Na primjer, aktivnosti koje uključuju integraciju djece i mladih u pokretu s djecom iz lokalnih zajednica, kao što su izleti ili igre bez granica, ostvaruju pozitivne rezultate, ali se provode rijetko zbog nedostatka finansijske podrške. Konsistentni i kvalitetni programi ne samo da obezbjeđuju sigurnost i dobrobit djece, već i jačaju socijalnu koheziju u društvu. Stoga, kontinuirana podrška ovim inicijativama treba biti prioritet na lokalnom i nacionalnom nivou. Iskustvo Društva psihologa RS pokazuje da dobra umreženost (saradnja sa drugim organizacijama, kao što je u ovom slučaju bila Humanitarna organizacija „Genesis Project“ te Ministarstvo prosvjete i nauke republike Srpske i Republički pedagoški zavod koji su nadležni za vaspitno-obrazovni sistem), transparentna komunikacija, koja se ogleda u blagovremenoj razmjeni svih informacija, transparentnosti problema, čestim sastancima i izvještajima i naposljetku podrška partnera kao što je to UNICEF mogu ublažiti efekte ovih ograničenja.

Razlike u pristupu, poput online implementacije u udaljenim regijama, otežavaju postizanje povjerenja s učesnicima, posebno kod osjetljivih tema što upućuje na preporuku provođenja što više aktivnosti na lokaciji tokom projekata ili obezbjeđivanje adekvatnih digitalnih resursa za sprovođenje dijela aktivnosti na daljinu (na primjer, digitalni materijali za asinhrono učenje koji ne zahtijevaju komunikaciju na daljinu uživo i samim tim ne zavise u tolikoj mjeri od kvaliteta internet veze). Također, kapaciteti škola za implementaciju projekata su često vrlo ograničeni, kako u smislu materijalnih resursa, tako i ljudskih kapaciteta.

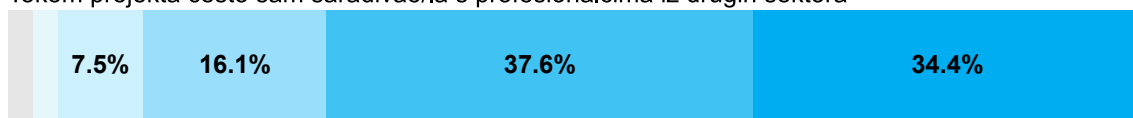
Učinkovitost saradnje između sektora u okviru programa

Saradnja nevladinih organizacija sa vladinim sektorom predstavlja važan, ali izazovan proces. Učesnici jednog od implementiranih projekata ocijenili su da je međusektorska saradnja tokom provedbe projekata bila na visokom nivou, ali da integracija aktivnosti u postojeće sisteme nije bila tako visoka, što ukazuje na potrebu za većim naporima ka institucionalizaciji efektivnih praksi. Mogućnosti za poboljšanje leže u pojednostavljenju administrativnih i birokratskih procesa te inkorporaciji inicijativa u postojeći sistem usluga (kako se vidi iz grafikona 8).

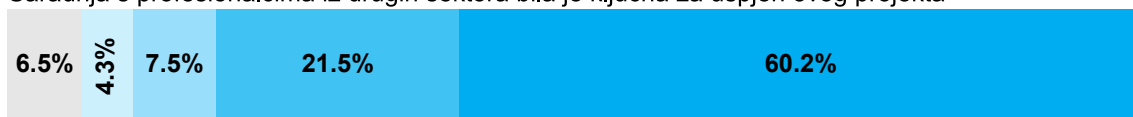

©UNICEF/BHG/2024/Djemidzic

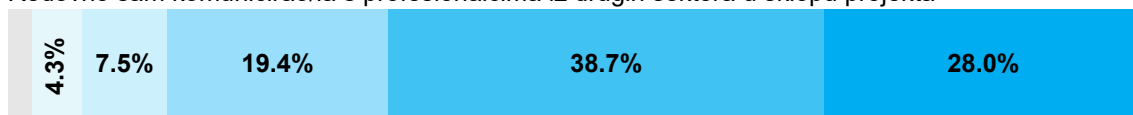
Tokom projekta često sam sarađivao/la s profesionalcima iz drugih sektora

Saradnja s profesionalcima iz drugih sektora bila je ključna za uspjeh ovog projekta

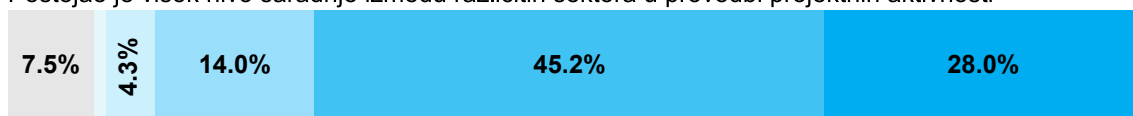
Redovno sam komunicirao/la s profesionalcima iz drugih sektora u sklopu projekta

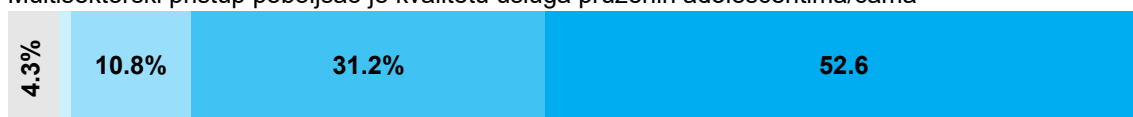
Projektne aktivnosti su se uspješno integrisale u postojeće sisteme obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite

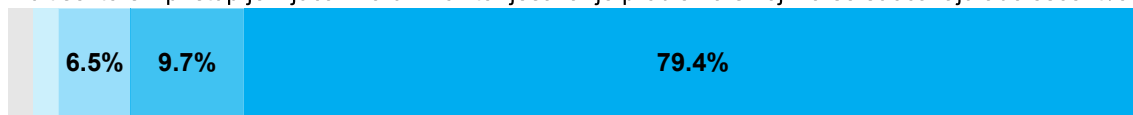
Postojao je visok nivo saradnje između različitih sektora u provedbi projektnih aktivnosti

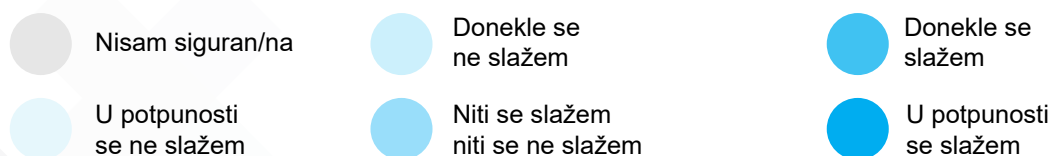
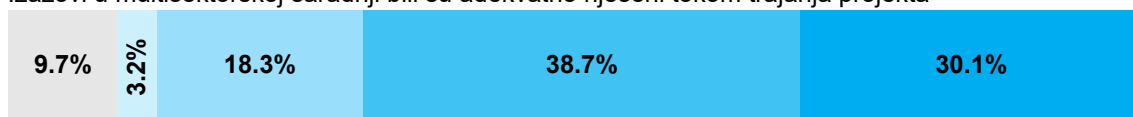
Multisektorski pristup poboljšao je kvalitetu usluga pruženih adolescentima/cama

Multisektorski pristup je ključan za ulinkovito rješavanje problema s kojima se suočavaju adolescenti/ce

Izazovi u multisektorskoj saradnji bili su adekvatno riješeni tokom trajanja projekta

Grafikon 7: Stavovi o važnosti multisektorske saradnje za realizaciju projektnih aktivnosti (N=106)

Ministarstva ne samo da odobravaju projekte, već ih i dopunjuju svojim sugestijama, čime se osigurava veća usklađenost s lokalnim potrebama. Zakonski okvir u Republici Srpskoj (RS) predviđa da svaka razina vlasti izdvaja dio budžeta za praćenje i implementaciju programa definiranih Politikom prema mladima RS-a. Ministarstva RS-a financiraju projekte za mlade, studentsku i omladinsku populaciju te nevladine organizacije poput Savjeta mladih RS-a. Na ovaj način otvara se prostor za podršku saradnji svih relevantnih dionika, od vladinih tijela do nevladinih organizacija i zajed-

nica, kako bi se postigli bolji ishodi za mlade. Saradnja s ministarstvima u FBiH i multisektorska koordinacija predstavljaju ključne korake u osiguravanju uspjeha programa za adolescentkinje i adolescente. Iako postoje izazovi, poput složene strukture odobravanja i zastarjelih obrazovnih praksi, pozitivni primjeri saradnje pokazuju da je moguće postići visoku efikasnost i održivost uz strateški pristup. Ove inicijative podstiču obrazovni napredak i već grade temelje za sistemske promjene u Bosne i Hercegovine.

“

„Tako da će ove godine biti veća promjena, svega toga u Brčko distriktu, na račun toga što je to prvi put ušlo u redovnu nastavu“.

Član tima partnerske organizacije iz FBiH

”

Uspostavljanje povjerenja sa nastavnim osobljem i uključivanje razrednih starješina osigurava dugoročnu održivost kroz obrazovni proces. Otvorena i odgovorna komunikacija između svih sudionika u implementaciji programa, osigurava da se resursi koriste učinkovito i u skladu s potrebama zajednice.

©UNICEF/BHG/2023/IT Girls

Primjeri dobre prakse u obrazovnim inicijativama za mentalno zdravlje

Iako postoje izazovi, poput složene strukture odobravanja i zastarjelih obrazovnih praksi, pozitivni primjeri saradnje pokazuju da je moguće postići visoku efikasnost i održivost uz strateški pristup. S obzirom na to da ovi primjeri potvrđuju izvodljivost i prednosti sistemskog pristupa, bilo bi poželjno da UNICEF-ove inicijative budu usmjerene ka daljoj izgradnji na ovim dobrim praksama, s ciljem dodatnog osnaživanja obrazovnog sistema i unapređenja dobrobiti učenika i šire zajednice.

Kurikulum za osnovne škole

Kurikulum za osnovne škole u FBiH obogaćen temama vezanim za mentalno zdravlje i predmet „Zdrav način života.“ Ovaj predmet obuhvata ključne teme, uključujući zdravu prehranu, tjelesnu aktivnost, prevenciju zloupotrebe supstanci i nasilja, afirmaciju različitosti te seksualno i reproduktivno zdravlje, pružajući temelj za razvoj pozitivnih životnih navika kod djece (FMON, 2023).

Pandemijski odgovor i institucionalna podrška

Ministarstvo obrazovanja KS razvilo je priručnik koji naglašava potrebu za angažmanom profesionalnih resursa poput Centra za mentalno zdravlje i Centra za obiteljsko savjetovanje. Tokom školske godine 2021/2022. promovirani su programi zaštite mentalnog i fizičkog zdravlja, uz edukaciju učenika, nastavnika i roditelja. Uvođenjem sadržaja o mentalnom zdravlju u osnovne i srednje škole postavljen je važan okvir za daljnju integraciju ovih tema u obrazovni sistem (Ministarstvo obrazovanja KS, 2021).

Tehnička podrška školama

Implementatori projekata su na samom početku primijetili problem nedostatka tehničkih resursa škola, naročito onih u manjim zajednicama, i u saradnji sa UNICEF-om i uz pomoć njihove financijske podrške donirali su odgovarajuću tehničku opremu školama, što je omogućilo adolescentima da učestvuju u radionicama i provedbi planiranih aktivnosti. U tom kontekstu se istakao i pozitivan primjer saradnje sa pedagozima i nastavnicima u školi, te bi uzimanje u obzir njihovih iskustava, preporuka i mišljenja bilo od koristi u nastavku provedbe dobrih praksi sa ciljem unapređenja obrazovnog sistema i posljedično dobrobiti učenika.

Uključivanje drugih organizacija, kao što su UNFPA koji je imao dobru saradnju sa World Vision projektom i lokalnim centrima za socijalni rad, već je prepoznato kao dobra praksa. Svakako saradnja sa UNICEF-om je bila od značajna za provedbu ovih projekta. Potrebno je dalje jačati ovu saradnju kroz formalizirane

protokole i jasnu podjelu odgovornosti kako bi se osigurao kontinuitet i jasan slijed usluga. Prioritizacija ranjivih kategorija, poput djevojčica bez pratnje, osigurava se kroz zajedničke inicijative i dijeljenje resursa među organizacijama.

“

„I radim, odem u ambulantu, odem u bolnicu. Mi smo stvarno imali jako dobru prolaznost. I dijete nijedno nije čekalo na pregled i nije ništa bilo da je diskriminisano. Dijete je stvarno dobio svu moguću potrebu“

Član tima partnerske organizacije iz FBiH

”

Važnost ovog pitanja podcrtava i činjenica da je multisektorska suradnja istaknuta kao ključni element uspjeha projekta pri anketiranju stručnjaka uključenih u projekat koji je realizirala BHIDAPA. Na tvrdnju da je suradnja s profesionalcima iz drugih sektora bila ključna za uspjeh, 60.2% ispitanika u potpunosti se slaže, dok 21.5% donekle podržava ovu tvrdnju. Slično, 34.4% sudionika u potpunosti se slaže, a 37.6% donekle slaže da su tijekom projekta često surađivali s profesionalcima iz drugih sektora (Grafikon 8). Ovi podaci ukazuju na važnost multisektorske koordinacije u uspješnoj provedbi programa.

Prema studiji objavljenoj u okviru UNIGEM projekta (Šiljak i sur., 2022), postoji jasna i vidljiva otpornost s strane institucija, upravljačkih struktura, nastavnog osoblja i studenata prema uključivanju rodni tema u nastavni proces. Institucionalni i sustavni naponi za implementaciju kurikuluma su nedovoljni, a nastavnici i studenti općenito ne prepoznaju važnost tih tema, a ponekad ih smatraju štetnim za ustaljene norme ponašanja i rodne uloge. Također, nastavno osoblje suočava se s

nizom izazova kada je riječ o uključivanju rodni tema u nastavu. Izazovi se najviše odnose na otpor prema temama rodne ravnopravnosti i LGBTQ+ zajednice, naročito dječaka, zatim strah od stigmatizacije među vršnjacima, nedostatak znanja i neadekvatne izvore informiranja adolescentkinja i adolescenata na ovu temu.

Ipak, primjera uspješne saradnje ima, jedan od njih je uvođenje tema mentalnog zdravlja, prevencije vršnjačkog nasilja i rodne ravnopravnosti u nastavni plan za časove odjeljenjske zajednice i rezultat je zajedničkih napora pedagoga, nastavnika i ministarstava.

Od strategije do uspjeha: Poboljšanje konzistentnosti i kvalitete

Identifikovano je nekoliko ključnih strategija za osiguranje dosljednosti i kvaliteta, uključujući izradu jasnih planova za provedbu svih aktivnosti unutar projekata, korištenje vizualnih alata poput postera na terenu, te pravilnu raspodjelu resursa, što je značajno doprinijelo efikasnoj implementaciji inicijativa.

Jedna važna strategija je prilagođavanje aktivnosti potrebama učenika i zajednica, uključujući interaktivne radionice i promjenu

metodologija u skladu s povratnim informacijama. Po prvi put kroz implementirane projekte koji su nastali u konsultaciji sa mladima, adolescentkinje i adolescenti su uključeni u kreiranje tema i metoda rada. Cijenili su se glasovi mladih te su nalazi ovog istraživanja ukazuju da je njihovo aktivno sudjelovanje u planiranju, provedbi i evaluaciji programa od velike važnosti za postizanje održivih rezultata. Ovaj participativni pristup osnažio je osjećaj odgovornosti i motivacije kod učesnika. Osoblje škola je neizostavan resurs kod implementacije inicijativa.

“

„... mi imamo baš veliku podršku direktora, nama direktor baš mnogo pomaže oko svega ovoga, tako da nam je drago što je i nekim dijelom škola uključena u to...” adolescentkinja,

Učesnica u jednom od partnerskih projekata

”

Primjer navedenog je razvoj priručnika „Pitamo vas šta želite znati o...” koji je kreirala Humanitarna organizacija „Genesis Project” u saradnji s Društvom psihologa Republike Srpske čije je kreiranje u saradnji sa stručnjacima i stručn-

jakinjama povećalo njihovu primjenjivost i povezanost sa lokalnim kontekstom. U ruralnim sredinama posebna pažnja posvećena je informisanju roditelja o značaju tema, čime su smanjeni otpori i povećano povjerenje.

“

“Ja bih dodao da je isto tako za uspješnost projekta doprinijelo to što su stručni saradnici iz škola bili uključeni u izradu priručnika i svih tih radionica. Znači, oni su učestvovali na izradi i imali neku emotivnu povezanost sa ovim priručnikom. I s druge strane, obavezu da te radionice stvarno provedu u svojim školama. Znači, ako sam ja učestvovao u izradi ovoga, ja hoću to da uradim u svojoj školi. Tako da, mislim da je i to u velikoj mjeri doprinijelo uspjehu projekta.”

Član tima partnerske organizacije iz RS

”

Programi za adolescentkinje u Bosni i Hercegovini demonstrirali su značajan potencijal za unapređenje mentalnog zdravlja i rodne ravnopravnosti. Ključni pravci za daljnje unapređenje uključuju intenzivniju participaciju lokalnih zajednica u vidu financijske podrške ili bilo koje druge podrške koja će omogućiti nastavak i razvoj projekata za adolescentkinje i adolescente, naročito u manjim mjestima, te kontinuirano osiguranje adekvatnih resursa, integraciju ovih programa u formalne nastavne ili van nastavne sadržaje i politike.

Osiguranje dugoročnog utjecaja programa zahtijeva fokus na kreiranje inicijativa koje nadilaze kratkoročne rezultate i pružaju održive promjene u životima adolescentkinja i adolescenata u njihovim zajednicama. Jačanje institucionalnih kapaciteta, razvoj individualiziranih pristupa koji odgovaraju specifičnim potrebama korisnika i korisnica, te jačanje intersektoralne saradnje ključni su elementi za postizanje tog cilja. Sklapanje memoranduma o saradnji sa lokalnim institucijama pokazalo se korisnim za obezbjeđivanje podrške i resursa. Ova praksa može se sistematizovati kao obavezan dio projektnih aktivnosti kako bi se povećala održivost i relevantnost inicijativa u svim zajednicama.

“

„Mi jesmo imali podršku zajednice, jer eto Teočak je jedna mala lokalna zajednica od možda nekih četiri, pet hiljada stanovnika. Znači malo smo prije početka, tj. odlaska na UPSHIFT u Šabac, imali smo već potpisane memorandume sa udruženjem žena, sa opštinom Teočak, sa Crvenim križem, Dom zdravlja Teočak i ne znam da li je još nešto bilo. Gdje smo vjerovatno ti memorandumi donijeli malo više, da kažem, poena prema pobjedi“ adolescentkinja,

Učesnica u jednom od partnerskih projekata iz RS

”

Efikasna koordinacija između sektora, kao što su obrazovanje, zdravstvo i socijalna zaštita, može smanjiti pritisak na pojedinačne institucije i osigurati bolje iskorištavanje dostupnih resursa. Redovna evaluacija napretka i prilagođavanje strategija osigurava kvalitet i relevantnost programa. Nadalje, bolje povezivanje nevladinog i vladinog sektora je ključno za kontinuitet i širu implementaciju programa. Jasno definirani standardi i

međusobno povjerenje između sektora mogu olakšati razmjenu resursa i omogućiti bolju koordinaciju. Upotreba tehnologije, kao što su online platforme za razmjenu informacija i iskustava među stručnjacima i stručnjakinjama iz različitih regija, može pomoći u prevazilaženju geografskih i administrativnih prepreka, čime se omogućava jednaka kvaliteta usluga u svim regijama.

“

„Lijepo je stvarno, UPSHIFT rekao bi da nekako indirektno utiče na društvenu koheziju, recimo, između nas koji dolazimo iz Bosne i njih koji dolaze iz Srbije.“

Adolescent, učesnik u jednom od partnerskih projekata iz RS

”

Jačanje kapaciteta na lokalnim nivoima kroz usmjeravanje donacija i finansijskih resursa prema specifičnim potrebama zajednice može povećati efikasnost i održivost programa.

Pored toga, kontinuirano profesionalno usavršavanje osoblja uključenog u implementaciju programa može dodatno osigurati kvalitet i relevantnost inicijativa. Ovi strateški pristupi imaju potencijal da značajno unaprijede efikasnost programa, povećaju njihov domet i osiguraju održive rezultate.

Univerzalni pristup, kao što je distribucija priručnika „Ako nas pitate, imamo šta da kažemo“ koji je kreiralo Društvo psihologa Republike Srpske u saradnji sa Humanitarnom organizacijom „Genesis Project“, za sve škole u Republici Srpskoj, pokazao se kao uspješan model. Projekti koji su integrisani u školski sistem (npr. IT Girls) i podržani od strane institucija (npr. Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske, Republičkog pedagoškog zavoda) imaju veću održivost, što ukazuje na važnost povezanosti i usklađenosti vladinog i nevladinog sektora. Nadalje, redovna razmjena informacija između partnera i implementatora omogućava identifikaciju problema i njihovo pravovremeno rješavanje.

Povezivanje mladih s lokalnim zajednicama i institucijama pokazalo se ključnim za

dugoročnu održivost programa i učinkovito rješavanje lokalnih izazova. Dok online radionice omogućavaju veću dostupnost i smanjenje troškova, radionice uživo, na zajedničkoj lokaciji pružaju kvalitetniju interakciju i dinamičniji radni proces. Kombinacija ovih formata može ponuditi optimalna rješenja, uz prilagodbu specifičnim potrebama timova. Poseban naglasak treba staviti na interaktivne i praktične sesije koje potiču razmjenu iskustava među učesnicima i učesnicama iz različitih regija. Radionice na zajedničkoj lokaciji istaknute su kao posebno korisne za jačanje timskog duha i razvoj vještina javnog nastupa.

©UNICEF/BHG/2024/Panjeta

“

„... Meni je online radionica bila konfuzna malo jer sjedimo ispred laptopa, nemamo dovoljno povratnih informacija ni od mentora ni od drugih timova, dok kod uživo radionica svi više komuniciramo, dijelimo naša iskustva, tako da mi je nekako ta uživo radionica bolja. I na kraju svega, vježbamo taj javni nastup, što vjerujem da je svima bitno, jer ne znam, za moj izbor fakulteta, baš mi je UPSHIFT radionice mnogo znače, i pripremaju za ono čime ću u evo npr. udućnosti da se bavim.“

Adolescentkinja, učesnica u jednom od partnerskih projekata iz RS

”

Radionice su pružile mladima praktične vještine koje nisu svima dostupne kroz formalni obrazovni sistem. Primjer UPSHIFT programa pokazuje izuzetne rezultate i visok stepen zadovoljstva među učesnicima i mentorima. Ovaj program predstavlja inovativni model rada sa mladima, koji kroz radionice i mentorstvo jača njihove kapacitete za rješavanje problema, prepoznavanje potreba u zajednici

i osmišljavanje održivih projekata. Program se sprovodi na lokaciji i online, čime omogućava veću dostupnost, a kroz metodologiju koja se oslanja na timski rad i praktične alate doprinosi razvoju vještina važnih za život i buduću karijeru. Povećanje grantova i dalji razvoj metodologije mogu dodatno poboljšati iskustva učesnika i dugoročnu održivost programa.

“

„...to jedan vrhunski proces koji je definitivno unapredio nas kao individue.“

Adolescent, učesnik u jednom od partnerskih projekata iz RS

”

Mentorska podrška doprinosi razvoju grupnog rada i kritičkog razmišljanja. Učesnici u istraživanju su istakli značaj mentora i mentorica koji su dostupni i pružaju podršku bez preuzimanja kontrole nad procesom. Međutim, prekomjerna uključenost mentora imen-

torica u školske projekte može umanjiti autonomiju adolescentkinja i adolescenata i njihovu mogućnost donošenja odluka.

“

„Ocjenjujem 10 od 10, T. je bila najbolja mentorica, uvijek smo se mogli osloniti na nju, razvijali smo sa njom timski rad i rešavanje nekih naših prepirki. I naučili smo da saslušamo nekog drugog šta priča, pogledamo njegovu ideju s više uglova, da kažem, da ne napadamo, da nema neke predrasude i tako slično. Što se tiče pomoći, uvijek tu bila na dohvat ruke.“

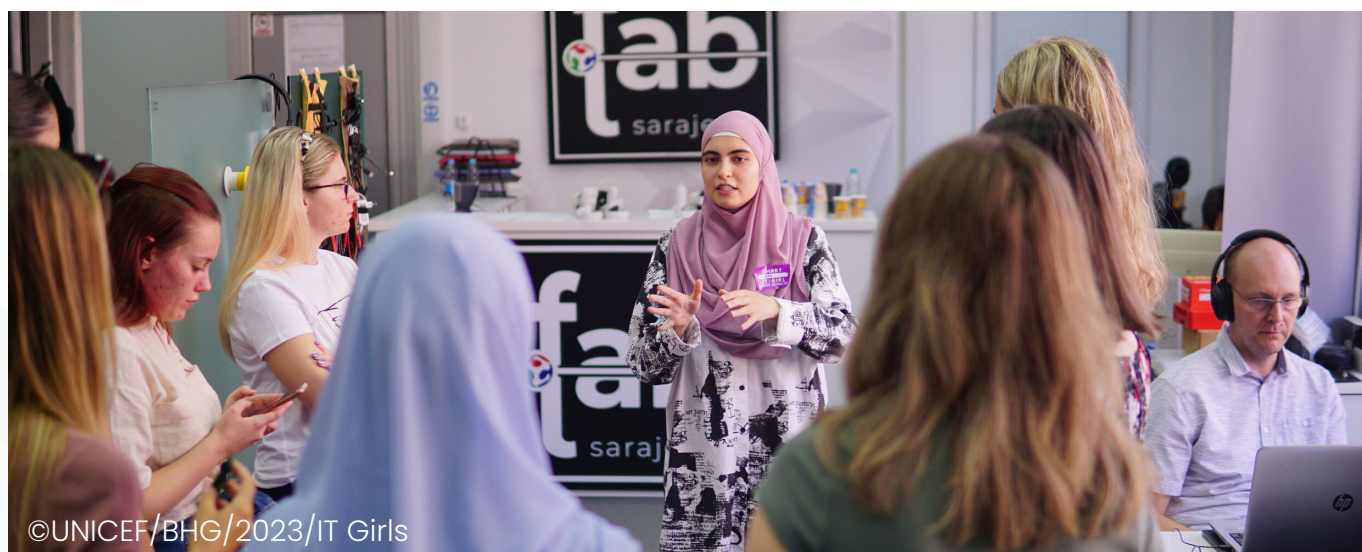
Adolescent, učesnik u jednom od partnerskih projekata iz RS

”

Dodatno, organizovanje peer-to-peer sesija može poboljšati razmjenu iskustava i osnažiti učesnike kroz međusobno učenje. Sajmovi, takmičenja i javne prezentacije omogućavaju školama i učenicima da prikažu svoje rezultate, što jača motivaciju i prepoznatljivost programa. Isticanje škola koje su uspješno implementirale program kao primjera dobre prakse motivira druge škole da se uključe.

Ovećanje broja edukacija i omogućavanje pristupa besplatnim resursima, kao što su priručnici ili interaktivni seminari, može značajno unaprijediti stručnost u prepoznavanju i odgovoru na nasilje i izazove mentalnog zdravlja adolescentkinja i adolescenata. Preporučuje se specijalizirana obuka za različite grupe, jer se smatra da bi, na primjer, nas-

tavnici i nastavnice imali bolje rezultate kada bi se fokusirali na specifične potrebe škole, dok bi socijalni radnici i radnice ili terapeuti i terapeutkinje imali obuku prilagođenu njihovim stručnim izazovima. Kontinuirano unaprijeđenje strategije komunikacije među svim učesnicima i učesnicama, uključujući korisnike i korisnice, ključno je za postizanje veće participacije i trajne angažiranosti svih strana. Otvoreni dijalog, informativne kampanje i praktična iskustva koja korisnicima omogućavaju bolje razumijevanje njihovih prava i dostupnih usluga, predstavljaju ključne korake za unapređenje kvaliteta implementacije i osiguranje održivosti programa ali i izgradnji povjerenja, jačanju uključenosti i dugoročnom uspjehu inicijativa.

©UNICEF/BHG/2023/IT Girls

Širenje obima inicijativa i održivost

Saradnja UNICEF-ovih inicijativa sa državnim institucijama Bosne i Hercegovine

Povezivanje UNICEF-ovih inicijativa koje su usmjerene na djecu, adolescentkinje i adolescente sa institucijama vlasti u Bosni i Hercegovini zahtijeva uzajamno povjerenje i kvalitetnu komunikaciju tokom čitavog ciklusa inicijativa kako bi se osigurala blagovremenost provođenja i učinkovitost ishoda.

Saradnja sa sektorom vlasti BiH za implementatore inicijativa često predstavlja jedan zahtijevan odnos obilježen prikupljanjem saglasnosti i dozvola od raznih nadležnih ministarstava, dugim periodima čekanja na odobrenje, čestim promjenama u kadrovskim i organizacijskim strukturama, a ponekad i uplivom političkih struja koje stvaraju nepovjerenje između entiteta.

“

„Naravno i proces dobijanja saglasnosti od Ministarstva nije bio lagan..., mi imamo stvarno lijepu saradnju i reputaciju s Ministarstvom prosvjete i kulture Republike Srpske, a u ovom slučaju čak ni to nije bilo dovoljno da direktorica jedne osnovne banjalučke škole nas ne doživljava kao strane plaćenike.“

Član tima partnerske organizacije iz RS

”

Složenost strukture vlasti u Bosni i Hercegovini otežava implementaciju inicijativa, budući da implementatori moraju ulagati dodatne napore u koordinaciju s brojnim kantonalnim i entitetskim ministarstvima, često za provođenje istovjetnih aktivnosti na različitim administrativnim područjima.

“

„...saradnja sa ministarstvima istovremeno je nekako i ohrabrujuća i frustrirajuća... u suštini daju prostor, čuju nas, uvažavaju naše mišljenje, vidi se da nas tu posmatraju kao nekog ozbiljnog... s druge strane, to je proces koji jako dugo traje, tako da to je nekako malo frustrirajuće, jedan korak naprijed, dva nazad“

Član tima partnerske organizacije iz RS

”

Razlike u administrativnim i obrazovnim zakonodavstvima između entiteta zahtijevaju dodatne prilagodbe programa kako bi se uskladili sa specifičnim propisima svakog entiteta. Ova pravna i proceduralna usklađivanja često komplikuju proces implementacije, povećavajući potrebu za dodatnim resursima i produžavajući vremenski okvir za realizaciju aktivnosti.

Dodatni prepreku uspostavljanju kvalitetne saradnje predstavljaju i promjene kadrova u javnim / državnim institucijama. Ovo je posebno izraženo u školama, gdje česte promjene direktora i direktorica, nastavnog osoblja ili drugih ključnih pojedinaca značajno otežavaju kontinuitet u implementaciji programa. Odlazak osoba koje su bile upućene u programe UNICEF-ovih inicijativa i dolazak neupućenih kadrova često za sobom nosi potrebu za ponovnom izgradnjom povjerenja i detaljnim upoznavanjem novih članova i članica s programom. Iako uspostavljanje formalne saradnje putem pisanih dokumenata pruža okvir za realizaciju aktivnosti, ono ne garantuje neometan kontinuitet u slučaju kadrovskih promjena, jer novi kadrovi često zahtijevaju dodatno vrijeme za informisanje i ponovno obezbjeđivanje njihove saglasnosti za nastavak programa. Ovaj proces može uzeti značajno vrijeme, posebno ako novi kadar nije motivisan ili ne pokazuje interes za

dodatne aktivnosti izvan standardnih školskih obaveza.

Izazovi se često javljaju i na nivou školskih uprava, bez obzira na saglasnosti i podršku viših instanci. Na primjer, uprkos zvaničnim dozvolama i preporukama nadležnih ministarstava, direktori i direktorice škola su u više navrata uskratili učenicima i učenicama mogućnost da učestvuju u programima, često navodeći formalno neutemeljene razloge. Dodatno, politizacija školskih uprava predstavlja značajnu prepreku. Direktori i direktorice, često vođeni uticajem političkih faktora, djeluju u skladu sa stavovima političkih partija, što dovodi do različitih reakcija u zavisnosti od političkog okruženja.

©UNICEF/BHG/2024/Panjeta

“

„...bilo je primjera gdje su direktori tih škola..., nisu dozvoljavali svojim učenicima da učestvuju u ovim aktivnostima iz raznih razloga... Da li su oni to iz nekog straha za sebe ili čisto kao opravdanje napravili“

Član tima partnerske organizacije iz RS

”

Kontrola inicijativa od strane struktura vlasti BiH predstavlja koristan i neophodan mehanizam kojim se osigurava kvalitet i pruža prilika za dodatnu korekciju i unaprjeđenje samih inicijativa. Ovaj proces omogućava da se inicijative usklade s relevantnim zakonodavnim i strateškim okvirima te da budu u skladu s prioritetima i potrebama društva. Takođe, kroz ovu vrstu nadzora može se obezbijediti veća transparentnost i odgovornost u implementaciji javnih politika, što je od ključnog značaja za postizanje dugoročnih ciljeva. Međutim, iako kontrola donosi određene koristi, značajan dio rada s strukturama vlasti često predstavlja dupli napor koji uključuje prekomjerno administriranje, komplikovane procedure i nepotrebno gubljenje resursa i vremena. Ovo je posljedica birokratskih procedura struktura vlasti BiH, koje karakteriše preklapanje nadležnosti, nedovoljna koordinacija među različitim nivoima vlasti i sporost u donošenju odluka. Takvi izazovi mogu ometati efikasnost i demotivisati one koji pokreću inicijative, što na kraju može negativno uticati na dinamiku i kvalitet realizacije ključnih projekata.

Saradnja sa institucijama vlasti se pokazuje otežana i oko pitanja rodne ravnopravnosti. Patrijarhalne vrijednosti ukorijenjene u društvu očituju se kao ometajući faktor kroz nedostatak volje institucija vlasti za pitanja poboljšanja rodne ravnopravnosti. Projekti koji se bave pitanjem rodne ravnopravnosti nailaze na nerazumijevanje i nezainteresiranost ne samo kod učenika i učenica, već često i kod institucija vlasti.

Glavni akteri saradnje u implementaciji inicijativa: Identifikacija ključnih partnera

Iako saradnja između implementatora UNICEF-ovih inicijativa sa jedne strane i državnih institucija Bosne i Hercegovine sa druge strane može biti izazovna, kada se uspostavi, ona je puna razumijevanja i omogućava efikasnu realizaciju programa.

Kako zbog same ciljane populacije tako i zbog ciljeva UNICEF-ovih inicijativa usmjerenih ka djeci, adolescentima i adolescentkinjama, najveća saradnja je ostvarena sa obrazovnim sistemima Bosne i Hercegovine, što uključuje mnogobrojne škole širom države, Ministarstvo prosvjete i kulture RS, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Republički pedagoški zavod RS, kao i druga ministarstva poput Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite RS, Federalnog ministarstva zdravstva i Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, raznih policijskih uprava i centara za socijalni rad.

Škole i centri za socijalni rad su stavljali svoje prostorne i ljudske resurse na raspolaganje inicijativama, dok su zauzvrat dobijale opremu, priručnike i obuku svojih zaposlenih, što je dovelo do osnaživanja institucija vlasti i jačanja njihove uloge u implementaciji projekata. Iako se može konstatovati da je nivo povezanosti inicijativa s uslugama vlasti tokom njihovog djelovanja bio dobar, ipak institucije vlasti nisu preuzimale odgovornost daljeg samostalnog sprovođenja inicijativa, čime bi se omogućila bolja održivost i veća skalabilnost UNICEF-ovih aktivnosti. Da bi inicijative bile održive, one moraju biti sistemski inkorporirane u obrazovni sistem. Međutim,

iskustva s otporom roditelja, te nastavnika i nastavnica (kao na primjeru uvođenja predmeta Digitalni svijet, koji je posvećen medijskom opismenjavanju, a kojeg su nastavnici i roditelji smatrali suhoparnim i neadekvatno realizovanim), ukazuju na potrebu za pažljivim

i strateškim pristupom ovakvim inicijativama. Proces zahtijeva vrijeme za postepeno usvajanje promjena, kao i uključivanje svih relevantnih aktera kako bi se osiguralo razumijevanje i prihvatanje novih praksi u obrazovnom sistemu.

“

„Što se tiče nastave ja smatram da bi ove teme i ovakvi praktikumi trebali postati obavezni dio nastavnog plana i programa..., Sve dok ne postane obavezno nešto, mislim da mnogi to shvataju kao nešto nemorajuće kao nešto što se može upotrebiti, ali ne mora...”

Član tima stručnjaka u implementaciji projekta FBiH

”

Mogućnosti institucionalne podrške u integraciji inicijativa

Održivost UNICEF-ovih inicijativa u Bosni i Hercegovini u slučaju prestanka finansiranja zavisi od velikog broja faktora, od kojih su najvažniji 1) spremnost i sposobnost lokalnih vlasti, lokalnih zajednica, ali i vlasti na kantonalnom i entitetskom nivou da preuzmu odgovornosti za nastavak finansiranja, 2) snaga i volja lokalnih, kantonalnih i entitetskih institucija, i 3) potencijalna dugoročna integracija projektnih aktivnosti u državne sisteme, ukoliko bi ta integracija bila izvodiva i održiva. Iako su projekti osmišljeni i rukovođeni od strane UNICEF-a imajući na umu održivost, realne mogućnosti integrisanja projektnih aktivnosti u državne sisteme, nakon prestanka spoljašnjeg finansiranja, u BiH u velikoj mjeri zavise od pojedinačnih lokalnih zajednica, njihovog izdvajanja iz budžeta i spremnosti lokalnih vlasti, kao i vlasti na višim nivoima, na saradnju i rad na integraciji. Uspješna integracija trebala bi se fokusirati prvenstveno na osiguravanje adekvatne strukture. To bi podrazumijevalo postojanje jasno definisanih budžetskih planova za finansiranje projektnih aktivnosti i postojan-

je dovoljnog broja osposobljenog osoblja, te stručnjaka i stručnjakinja, kako bi svojim radom mogli dugoročno održavati potrebne aktivnosti i kako bi se projektne aktivnosti mogle integrisati u postojeće državne sisteme, kao što su to školski, zdravstveni sistem i sistem javne zaštite.

Ako UNICEF prestane finansirati projekte, njihov nastavak bi zavisio od lokalnih, kantonalnih, i entitetskih sistema vlasti. S obzirom na decentralizovanu političku strukturu Bosne i Hercegovine, održivost projekata bi zavisila od individualnih organizacija vlasti i lokalnih zajednica. Iako neki regioni mogu imati političku volju i finansijske resurse za nastavak uspješnih programa, ovo može varirati, posebno u nestabilnim oblastima. Projekti koji zahtijevaju saradnju sa zdravstvenim ili obrazovnim sektorima mogu biti integrisani u budžete na svim nivoima vlasti, ako postoji politički konsenzus. Međutim, bez jedinstvene državne politike, lokalne vlasti možda neće imati resurse ili podsticaje da nastave sa takvim programima, što bi moglo dovesti do smanjenja podrške ili čak do gašenja projekata.

“

„a ukoliko zaista ne budemo imali,..., finansijska sredstva, ..., mislim da će se ovaj projekat ugasi... ali ukoliko ne bude ove podrške od strane ili UNICEF-a ili ministarstva ili nekih drugih donatora, mislim da ovaj projekat ne može biti održan.“

Član tima partnerske organizacije iz FBiH

”

Jedan od glavnih izazova za potpunu integraciju i kontinuiranu realizaciju projektnih aktivnosti je nedostatak volje lokalnih institucija da preraspodijele sredstva za implementaciju projekata. Ovo može dovesti do smanjenja mogućnosti za njihovu realizaciju i potencijalne integracije u postojeće sisteme vlasti, uprkos tome što neki UNICEF-ovi pro-

jekti u velikoj mjeri zavise od njihove podrške. Ovaj problem je posebno izražen u administrativnim jedinicima koje su već ekonomski nestabilne ili politički osjetljive. S druge strane, finansijski stabilnije lokalne zajednice imaju veću mogućnost za saradnju sa lokalnim institucijama vlasti i održavanje finansiranja.

“

„Što se tiče finansijskih okvira, to je u školama prilično teško...ali što se tiče škole, ukoliko nisu planirali, ukoliko nema sredstava za nabavku i tako dalje, ne može se nešto posebno nabavljati od te opreme. Jako je lijepo čuti da ljudi imaju podršku, međutim, ja dolazim iz sredine u kojoj nije tako... I sve se svede na borbu sa vjetrenjačama.“

Mentor tima partnerske organizacije iz FBiH

”

Primjetno je da u BiH postoji određeni napredak u institucionalizaciji ključnih elemenata UNICEF-ovih inicijativa. Međutim, ovaj proces je često spor i neujednačen, a neki regioni ili opštine nemaju kapacitet da preuzmu ove odgovornosti, zbog problema finansijske nestabilnosti i manjka prioritizacije sektora u kojima se UNICEF-ovi projekti obavljaju. Du-

goročna održivost u slučaju prestanka finansiranja takođe zavisi i od toga da li se postojeći politički i pravni okviri u zadovoljavajućoj mjeri implementiraju na nivou lokalnih i širih vlasti. U BiH je postignut napredak u uspostavljanju zakona o zaštiti djece i pravnih okvira zasnovanih na dječijim pravima, ali implementacija je često nedosljedna u različitim regijama,

pa čak i na entitetskom nivou. Ukoliko bi se finansiranje projekata značajno umanjilo ili u potpunosti prestalo, efikasnost ovih okvira u pružanju usluga djeci, adolescentima i adolescentkinjama zavisila bi od prioriteta pojedinačnih lokalnih samouprava.

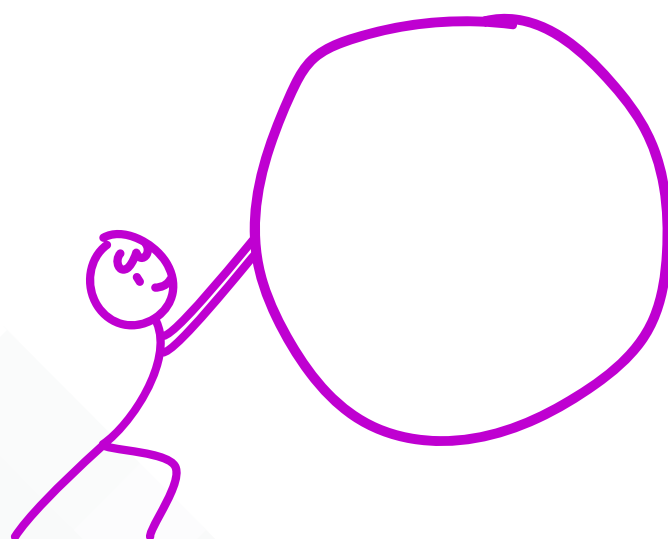
Izgradnja lokalnih kapaciteta: korak u pravom smjeru?

U kontekstu dugoročne održivosti postavlja se ključno pitanje: da li bi se održivost programa postigla pružanjem intenzivnije podrške lokalnim zajednicama u jačanju njihovih kapaciteta? UNICEF-ova strategija održivosti se često oslanja na razvoj kapaciteta lokalnih institucija i zajednica, što ukazuje na njihovu ključnu ulogu u kontinuiranom sprovođenju programa nakon završetka finansijske podrške. Održavanje ovih inicijativa dugoročno zavisi od sposobnosti lokalnih aktera, poput osnovnih i srednjih škola, domova zdravlja, socijalnih službi i drugih relevantnih institucija, da samostalno preuzmu odgovornost za implementaciju i dalje širenje programa.

Međutim, značajan izazov za održivost programa predstavlja nedostatak mehanizama kontrole nad radom određenih institucija od strane države, što povećava rizik od neadekvatne primjene ili čak zloupotrebe samih inicijativa. Često ne postoje mehanizmi za praćenje rada inicijativa i kontrolu njihovog kvaliteta. Zbog postojećih tradicionalnih društvenih normi, spomenutog manjka kontrole, posebno u kontekstu osjetljivih tema poput nasilja, a naročito porodičnog nasilja, često dolazi do zanemarivanja problema i njihovog marginalizovanja. Dodatno, visoka politizacija u sektorima koji bi trebali biti fokusirani na pružanje podrške najranjivijim kategorijama društva otežava sprovođenje programa na principima transparentnosti i efikasnosti. Ovo, u nekim slučajevima, dovodi do nejednakosti, gdje su inicijative mladih nesrazmjerno usmjerene na projekte koji su u skladu sa interesima vladajućih političkih stranaka, umjesto da se bave istinskim potrebama adolescentkin-

ja i adolescenata. Ovo uključuje i pristrasnu dodjelu grantova za projekte. Ovi faktori ne samo da ugrožavaju održivost inicijativa, već i usporavaju progres u postizanju šireg društvenog uticaja i promjena koje ovi programi teže ostvariti.

Marginalizovane, siromašne i ruralne sredine imaju specifične potrebe i kapacitete za razvoj lokalnih institucija, zahtijevajući prilagođeni pristup u odnosu na stabilnije, urbane sredine. Lokalne institucije, poput centara za socijalni rad, često su preopterećene i pokrivaju velika geografska područja sa nedovoljno stručnjaka i stručnjakinja. Djeca, adolescentkinje i adolescenti iz nerazvijenih sredina trebaju veću institucionalnu pomoć i podršku da ostvare svoje kapacitete i dostignu punoću ličnog razvoja od djece iz razvijenijih sredina, odnosno sredina u kojima su obrazovne ustanove, lokalni aktivizam i nevladin sektor razvijeni i imaju tradiciju i kontinuitet u osnaživanju mladih. U marginalizovanim zajednicama, lokalnim institucijama često nedostaju stručnost i resursi za samostalan rad. UNICEF može pomoći kroz poboljšanje obrazovanja i obuke za nastavnike i nastavnice, te socijalne radnike i radnice. Takođe, potrebno je sarađivati sa visokoškolskim ustanovama na školovanju profesionalaca koji bi se angažirali u tim lokalnim zajednicama. Bez stalne podrške, efikasnost i motivacija ovih profesionalaca mogu opasti.

“

„Dakle, na pojedincu je ta održivost projekta kad se on ugasi. Ako on nema svoj kontinuitet, ako on nema svoju snagu, da vi osnažite te ljude da oni prođu kroz duži niz edukacije, da se osnaže, da budu dalje treneri, da preuzmu trenersku ulogu. To je znanje, to je održivost...”

Član tima partnerske organizacije iz FBiH

”

U kontekstu javnih sektora kao što su obrazovanje, socijalna zaštita i mentalno zdravlje adolescentkinja i adolescenata, na koje su UNICEF-ovi projekti primarno usmjereni, ključno je osigurati integraciju projektnih aktivnosti u redovne sisteme. Ovo je ključni preduslov za dugoročnu održivost nakon prestanka spoljnog finansiranja. Posebno važan korak je uključivanje aktivnosti projekata u redovno učenje i podučavanje. Time se osigurava da obrazovne institucije na lokalnom nivou i ministarstva obrazovanja mogu održavati programe obuke, implementirati nove nastavne planove i pružati kontinuiranu podršku korisnicima i korisnicama.

Također, to podrazumijeva uključivanje elemenata projekata u državne programe zaštite dece, koji često uključuju složene sisteme soci-

jalnih usluga, koji zavise od kapaciteta lokalne samouprave da nastavi da finansira socijalne radnike, policijske uprave, programe zaštite i usluge pravnog zastupanja. U nekim područjima BiH, socijalne službe su nedovoljno finansirane i preopterećene, što čini malo vjerovatnim da bi se ovi programi mogli nastaviti bez vanjske podrške. Osim toga, određene usluge, kao što je npr. hraniteljstvo i dalje se razvijaju, kako u legislativi, tako i u stručnim i profesionalnim krugovima, ali i unutar percepcije opšte populacije. Iako je iz dobijenih podataka vidljivo da su implementatori nekih projekata uspjeli uspostaviti kvalitetnu saradnju sa institucijama na lokalnom nivou, manjak usklađene i strukturisane saradnje organizacija vlasti na kantonalnom, entitetskom i državnom nivou i dalje čini adekvatnu integraciju i samostalnu održivost izuzetno teškom.

“

„...Nije sad da smo u potpunosti ignorisani ili da uopšte nas ne prepoznaju. Uključila bih i policijske uprave kao nadležne institucije negdje. Mislim da imamo, pogotovo sa Policijskom upravom poprilično lijepu saradnju... Naravno, postoji tu, sigurno, prostora za napredak i za poboljšanje te saradnje u smislu i direktnijeg kontakta i puno većeg kontakta sa centrima.”

Član tima partnerske organizacije iz RS

”

Dodatna prepreka za integraciju projektnih aktivnosti u javne sisteme, su smjene vlasti u lokalnim zajednicama. Tokom perioda smjene, članovi timova i implementatori UNICEF-ovih projekata često su primorani ponovo uspostavljati saradnju s novim strukturama vlasti. To ukazuje na nedovoljnu spremnost

sistema na lokalnom nivou za potpunu i trajnu integraciju projektnih aktivnosti. Ovo u velikoj mjeri negativno utiče na efikasnost sprovođenja aktivnosti, njihovu eventualnu integraciju, kao i na rad implementatora, smanjujući u konačnici njihovu motivaciju.

“

„Vrlo često se zna desiti da prilikom implementacije nekog projekta dođe do smjene nekog direktora, nekoga u nadležnim ministarstvima, da se promijene ljudi, i onda vi sve ispočetka morate na novo da objašnjavate, upoznajete.“

Član tima partnerske organizacije iz RS

”

Proširenje uspješnih inicijativa: Pristup za rješavanje kompleksnih izazova.

Složen administrativni sistem Bosne i Hercegovine, obilježen velikim brojem ministarstava, neusklađenim zakonima i fragmentiranim politikama, predstavlja značajnu prepreku za širenje uspješnih UNICEF-ovih inicijativa. Različiti nivoi vlasti često djeluju samostalno, sa specifičnim procedurama i prioritetima, što otežava koordinaciju i usklađivanje aktivnosti. Iako je BiH potpisala mnoge međunarodne konvencije koje se odnose na prava djece, implementacija ovih politika je često slaba zbog nedostataka u zakonodavstvu na nivou države ili nedovoljne primjene. Glavni način otklanjanja ovih prepreka je zagovaranje reforme politike, rad na uvođenju jačih zakona o zaštiti djece, rad na reformi obrazovanja i zdravstvenih politika koje su usklađene sa međunarodnim standardima. Osim toga, neophodno je uspostaviti mehanizme koordinacije koji će omogućiti efikasniju saradnju između svih nivoa vlasti. Formiranje zajedničkih radnih tijela, koja uključuju predstavnike i predstavnice ključnih institucija, može poboljšati komunikaciju i ubrzati proces donošenja odluka. Paralelno s tim, važno je raditi na standardizaciji procedura i harmonizaciji politika

kroz razvoj zajedničkih smjernica i strategija koje bi bile prihvaćene na svim nivoima vlasti. Ovakav pristup bi omogućio lakše prilagođavanje i primjenu inicijativa širom zemlje, čime bi se osigurala njihova veća efikasnost i održivost.

Prepreke na nižim nivoima

Činjenica da je često dobijanje odobrenja od nadležnih ministarstava i drugih viših nivoa vlasti dugotrajan proces, ali isto tako da velike poteškoće mogu nastati na nižim nivoima lokalne vlasti mora da se uzme u obzir ako se ide pravcem proširenja UNICEF-ovih inicijativa, jer da bi se inicijativa uspješno realizovala za nju je neophodno da bude podržana na svim nivoima. Na prvom mjestu direktori i direktorice škola, najčešće iz nedostatka povjerenja i negativnog stava prema samim inicijativama ili organizatorima, da li to bilo iz političkih ili ličnih razloga, nerijetko prave blokade pri realizaciji inicijativa i odbijaju da daju svoj pristanak. Kako bi se uklonila ova prepreka ka proširenju, potrebno je raditi na izgradnji povjerenja prema organizacijama koje implementiraju inicijative, a sa druge strane uticati na niže nivoe državnog lanca da prihvate i odobre UNICEF-ove inicijative, i to kroz ubjeđivanje o korisnim njihovih efeka-

ta i promovisanje uspjeha prijašnjih inicijativa. Također, priznavanje neformalnog obrazovanja, i njegovog strukturiranog vezivanja za formalni sistem obrazovanja dalo bi dodatni legitimitet inicijativama i time bi se umanjila bojaznost i sumnjičavost na nižim nivoima.

Manjak zainteresovanosti

Prepreka za proširenje uspješnih inicijativa može biti i nedostatak zainteresovanog osoblja koje bi sprovodilo inicijativu u praksi. Obično učešće u sprovođenju inicijativa može oduzeti dosta vremena, a nerijetko se traži da bude na volonterskoj bazi. Ovi faktori dovode do manjka motivacije kod stručnog osoblja za pristup inicijativama. Ova prepreka se može prevazići osmišljavanjem dodatnih motivacionih strategija, poput javnog prepoznavanja i sertifikovanja angažmana kroz zahvalnice, diplome ili isticanjem primjera dobre prakse, društveno priznanje i validacija ovih aktivnosti, kao i svih ljudi koji su uključeni u ove inicijative, doprinijela bi popularizaciji i afirmaciji određenih stručnih zanimanja. Promocija inicijativa može se usmjeriti na isticanje njihove važnosti za unapređenje života djece, adolescentkinja i adolescenata, ali i na potencijalni doprinos profesionalnom razvoju stručnog osoblja. Ove aktivnosti mogu uključivati kreiranje prilika za stručno usavršavanje, umrežavanje sa kolegama i kolegicama ili sticanje dodatnih kompetencija, što bi povećalo motivaciju i interesovanje za uključivanje u programe.

Nedostaci kapaciteta lokalnih zajednica: Koja su rješenja?

Institucijama na lokalnom nivou, koje su direktni potencijalni partneri projekata, i sa kojima je ključno uspostaviti uspješnu saradnju, nerijetko nedostaju tehnički kapaciteti, resursi i stručnost za sprovođenje i održavanje inicijativa većeg obima, posebno u ruralnim ili ekonomski nestabilnim oblastima. Jedan od budućih koraka trebao bi biti rad na izgradnji kapaciteta lokalnih zajednica. Fokus bi se trebao staviti na jačanje tehničkih kapaciteta lokalnih institucija i pružalaca usluga kroz programe obuke, što bi uključivalo programe profesionalnog usavršavanja, poboljšanje vještina u upravljanju projektnim aktivnostima i stvaranje mreže podrške za pružaoce usluga. Povrh toga, uspostavljanje partnerstva sa lokalnim nevladinim organizacijama može popuniti praznine u pružanju usluga i obezbijediti više radne snage koja bi osnažila stručnost na terenu.

Svijest javnosti i nedovoljna podrška zajednice: Koja je uloga medija?

Svijest javnosti o važnosti pitanja dobrobiti djece, kao što su rani razvoj dece, obrazovanje i zaštita dece, uglavnom je ograničena, što dovodi do niskog nivoa angažovanja zajednice i podrške UNICEF-ovim inicijativama. Ulogu medija, koja se najčešće ignoriše, članovi i članice timova koji rade na implementaciji projekata u nekoliko slučajeva identifikovali su kao ključnu.

“

„Potrebno je raditi sa medijima između ostalog, evo njih se nismo dotakli, oni su itekako negde tu imaju veliku ulogu kad je u pitanju izgradnja nekog javnog mnjenja prema emigrantskoj populaciji, kad je u pitanju i zaštita djece, kad su u pitanju sve ove priče koje se plasiraju i tako dalje...”

Član tima partnerske organizacije FBiH

”

Preporuke za unapređenje efikasne saradnje s medijima i povećanje njihove uloge u promociji UNICEF-ovih projekata te podizanju javne svijesti o važnosti sprovedenih inicijativa uključuju:

- Veći broj medijskih kampanja usmjerenih na podizanje svijesti o dječijim pravima i pravima adolescentkinja i adolescenata, kao i podizanje svijesti o njihovim potrebama, uključujući rodnu jednakost i psihosocijalnu podršku, kao i na promociju postojećih projekata. Angažovanje lokalnih uticajnih osoba i medijskih ličnosti može dodatno osnažiti ključne poruke.
- Rad na suzbijanju širenja dezinformacija u medijima, kao i rad na postizanju veće odgovornosti medija prema etičkom izvještavanju, što bi se postiglo kroz ulaganje i promociju digitalnih edukativnih kampanja, veći broj sprovedenih programa medijske pismenosti i poboljšanje pristupa digitalnim resursima široj javnosti, s naglaskom na promociju postojećih projektnih aktivnosti. Kao česta pojava u medijima primjetan je neetički pristup u izvještavanju, čime se osnažuju postojeće rodne i društvene norme, stvarajući prepreke prema postizanju značajnijih društvenih uticaja i promjena, što je ultimativni cilj postojećih inicijativa. S obzirom na ovo, uticaj medija za dugoročnu održivost i stvaranje promjena je značajan.
- Uspješne inicijative mogu poslužiti kao početni momentum i model za širu implementaciju, na taj način dobivajući sigurnost i podršku i drugih ključnih aktera. Za rješavanje ovih izazova identifikovane održive strategije su upravo – promocija multisektorskih partnerstava, mobilizacija dodatnih sredstava i ulaganje u digitalnu infrastrukturu. Naglašavanjem prilagodljivosti i prilagođavanjem inicijativa potrebama Bosne i Hercegovine, može se postići proširenje inicijativa uz održavanje visoke kvalitete i impakta samih programa.

©UNICEF/BHG/2021/Djemidzic

Preporuke za politike i zagovaranje

Zagovaranje za promjene politika na institucionalnom nivou

Održivi uticaj zahtijeva sistemске promjene koje institucionalizuju mehanizme podrške za adolescentkinje i adolescente na svim administrativnim nivoima BiH. Strateško zagovaranje politika osigurava da inicijative budu efikasne, skalabilne i održive kroz jasno definisane mehanizme implementacije. Stoga je potrebno ojačati saradnju sa ministarstvima sa ciljem uspostave jasnih mehanizama zaštite mentalnog zdravlja mladih i promociju rodne ravnopravnosti.

Ministarstva treba da:

- Podrže razvoj jasnih i transparentnih smjernica za saradnju s nevladinim sektorom kako bi se olakšala implementacija programa u školama.
- Značajno prošire programsku podršku za ruralne i marginalizirane zajednice, osiguravajući da resursi budu ravnomjerno raspoređeni.
- Podrže inicijative koje se bave rodnom ravnopravnošću, uključujući obrazovanje roditelja o rodnoj ravnopravnosti.
- Osim toga, ministarstva obrazovanja i obrazovne institucije kroz svoje djelovanje treba mnogo jače da podrže multidisciplinarne pristupe, uključujući saradnju s zdravstvenim ustanovama i nevladinim organizacijama, kako bi se poboljšala kvaliteta usluga.
- Obrazovne politike bi trebale promovirati integraciju programa u škole i druge obrazovne institucije.
- Obrazovni sektor bi trebao podržati inicijative koje uključuju vršnjačku edukaciju i direktno uključivanje mladih u donošenje odluka.

Internacionalne i lokalne nevladine organizacije igraju jako važnu ulogu u jačanju kapaciteta mladih ljudi, te se stoga preporučuje niz mjera:

- Saradnja s donosiocima odluka na uspostavljanju nacionalnih standarda za usluge mentalnog zdravlja adolescentkinja i adolescenata, osiguravajući ravnopravan pristup u svim regijama, počevši od mapiranja ključnih donosilaca odluka i institucija, preko analize postojećih politika i procedura, kao i uspostavljanja kontakata sa ključnim akterima.
- Iniciranje prijedloga i zagovaranje za namjenska budžetska sredstava za razvoj infrastrukture i jačanje stručnih kapaciteta u ruralnim područjima.
- Uspostavljanje partnerstva s obrazovnim institucijama radi sistemске integracije programa psihosocijalnog obrazovanja i mentalnog zdravlja u nastavne planove i programe.
- Podržavanje donošenja politika koje promovišu rodnu ravnopravnost kroz edukaciju i praktične projekte.

©UNICEF/BHG/2023/IT Girls

Prevazilaženje geografskih i logističkih prepreka

Geografska izolacija i ograničeni resursi u ruralnim područjima značajno ograničavaju jednak pristup uslugama mentalnog zdravlja i psihosocijalne podrške. Mobilna i digitalna rješenja mogu prevazići ove prepreke, osiguravajući dostupnost usluga svim adolescentima, uključujući marginalizovane grupe.

- Formirati mobilne timove koji uključuju stručnjake za mentalno zdravlje, edukatore i socijalne radnike, kako bi pružili usluge u nedovoljno pokrivenim ruralnim područjima. Ovi timovi trebaju biti i obučeni za specifične izazove marginalizovanih zajednica.
- Implementirati digitalne materijale i platforme za edukaciju i pružanje usluga mentalnog zdravlja i psihosocijalne podrške na daljinu. Osigurati pristupačnost digitalnim materijalima i platformama ulaganjem u IT infrastrukturu u školama i zajedničkim centrima.
- Organizovati lokalne kampanje i radionice za podizanje svijesti o dostupnosti podrške, koristeći prilagođene kanale komunikacije, uključujući lokalne medije i društvene mreže.

Korištenje digitalnih alata za veći doseg

Digitalni alati mogu prevazići prepreke poput udaljenosti i stigme, čineći usluge pristupačnijim i privlačnijim za adolescentkinje i adolescente, posebno one u ruralnim i nedovoljno pokrivenim područjima.

- Razviti interaktivne, adolescentkinjama i adolescentima prilagođene, online platforme koje nude edukativne resurse, savjetovanja i forume za vršnjačku podršku.
- Pokrenuti mobilne aplikacije prilagođene potrebama adolescentkinja i adolesce-

nata, sa alatima za samopomoć u mentalnom zdravlju, sistemima za upućivanje i kontaktima za hitne službe.

- Promovisati digitalne alate kroz edukacije za nastavnice i nastavnike, adolescentkinje i adolescente, kako bi se povećala njihova upotreba i efikasnost.

Ulaganje u izgradnju kapaciteta i razvoj resursa

Održiva i efikasna implementacija projekata zahtijeva stručno osoblje i opremljene objekte. Ulaganje u izgradnju kapaciteta osigurava dugoročni uticaj i prilagodljivost promjenjivim potrebama.

- Osigurati multisektorsku koordinaciju na svim nivoima vlasti radi efikasnije implementacije i harmonizacije inicijativa/programa.
- Omogućiti kontinuirane profesionalne obuke za nastavnike i nastavnice, stručnjake i stručnjakinje za mentalno zdravlje i socijalne radnike i radnice o temama poput traume, seksualnog zlostavljanja i digitalne pedagogije.
- Obezbijediti školama i centrima za mlade osnovne resurse, uključujući pristup internetu, računare i edukativne materijale.
- Kreirati kvalitetne medijske proizvode u kojima se prikazuju jasni efekti projektnih inicijativa, a koji odgovaraju različitim medijskim formatima (npr. dokumentarni filmovi, kratki videi, intervjui) kako bi dosegli različite kategorije društva. Ovi sadržaji, korišteni u nastavi, donose novu, dinamičniju komponentu nastavnom materijalu, čineći ga pristupačnijim i zanimljivijim adolescentima i adolescentkinjama, čime se unapređuje njihova recepcija ključnih poruka. Istovremeno, nastavnicima omogućavaju da na inovativan i interaktivan način prenesu znanje, izbjegavajući

klasične metode predavanja i podstičući aktivno učešće učenika i učenica u procesu učenja.

- Razviti lokalizirane priručnike i smjernice za podršku implementaciji projekata u različitim okruženjima.
- Uspostaviti sistem mentorske podrške za stručne saradnike u manjim zajednicama kako bi se povećala kvaliteta usluga.

Jačanje učešća adolescentkinja i adolescenata u dizajnu i provođenju projekata

Participativan dizajn projekata povećava relevantnost i održivost inicijativa, podsticanjem osjećaja osnaženosti i odgovornosti kod adolescentkinja i adolescenata.

- Aktivno uključiti adolescente u sve faze dizajna i implementacije projekata formiranjem savjetodavnih odbora mladih, kako bi se prvenstveno osiguralo da se za projekte odaberu teme njima važne, te nakon toga da se te teme obrade na njima koristan i blizak način.
- Koristiti participativne pristupe, poput fokus grupa i vršnjačkih mreža, za prikupljanje uvida i osiguranje da inicijative odgovaraju potrebama i interesima mladih.
- Promovisati leaderske prilike omogućavanjem adolescentkinjama i adolescentima da donose odluke i preuzmu odgovornost za inicijative.
- Organizovati vršnjačke edukacije i takmičenja kroz koja mladi mogu razmjenjivati iskustva i dodatno osnažiti svoje vještine.

Vršnjačka edukacija i mentorstvo u okviru UNICEF-ovih inicijativa

Uvođenje mentorskih šema osigurava održivost programa, dok adolescenti usvajaju praktične vještine koje će koristiti u budućim inicijativama.

- Uvesti mentorske šeme koje uključuju adolescentkinje i adolescente koji su prošli programe kao mentori za vršnjake unutar zajednice.
- Strukturirati mentorske šeme kako bi omogućile:
 - Razvoj vještina liderstva, timskog rada i donošenja odluka kroz kontinuiranu podršku i povratne informacije.
 - Dugoročnu održivost projekata osposobljavanjem adolescentkinja i adolescenata za buduće inicijative.
- Organizovati radionice za obuku mentoričica i mentora koje će uključivati prilagođene teme poput liderstva, emocionalne inteligencije i komunikacijskih vještina.

Promovisanje rodno osjetljivih pristupa

Rodne norme značajno utiču na učešće adolescentkinja i adolescenata i pristup uslugama podrške. Adresiranjem ovih normi može se podstaći veća inkluzivnost i jednakost u okviru inicijativa.

- Osigurati da nazivi projekata i aktivnosti koriste rodno neutralan jezik kako bi se podstaklo učešće i adolescentkinja i adolescenata, bez obzira na rod.
- Uvesti obuke o rodnoj osjetljivosti za direktore škola, nastavnike, socijalne radnike i širu lokalnu zajednicu kako bi se adresirale implicitne pristrasnosti, štetne restriktivne

tradicionalne vrijednosti o rodnim ulogama i karakteristikama, te promovisale inkluzivne prakse.

- Kreirati programe koji posebno uključuju adolescente u diskusije o mentalnom zdravlju i rodnoj ravnopravnosti kako bi se adresirali tradicionalni rodni normativi.
- Razviti rodno inkluzivne metodologije koje podstiču zajedničku saradnju adolescentkinja i adolescenata na projektima.

Podizanje svijesti o važnosti mentalnog zdravlja šire lokalne zajednice

Smanjenje stigme i povećanje svijesti u lokalnim zajednicama povećat će prihvatanje i efikasnost inicijativa, posebno u regijama gdje mentalno zdravlje ostaje tabu tema.

- Sprovoditi ciljane kampanje podizanja svijesti koje adresiraju stigmatu vezanu za mentalno zdravlje, naročito u adolescentskom uzrastu, naglašavajući važnost psihosocijalne podrške u ruralnim i konzervativnim zajednicama.
- Provoditi kampanje normalizacije brige o mentalnom zdravlju te omogućiti dostupnost jasnih i tačnih informacija o mentalnom zdravlju i teškoćama sa istim.
- Podsticati multisektorska partnerstva između škola, zdravstvenih službi i nevladinih organizacija za razvoj intervencija prilagođenih zajednicama.

- Organizovati obuke za lokalne stakeholdere, uključujući direktore i direktorice, socijalne radnike/ce, stručne službe, nastavnike i nastavnice i lidere i liderke zajednica, kako bi se povećala svijest o prednostima UNICEF-ovih inicijativa.

- Kreirati letke i digitalne informativne materijale prilagođene potrebama lokalnih zajednica, koji sadrže kreativne doprinose adolescentkinja i adolescenata, poput crteža, priča i inicijativa.

Unaprjeđenje mehanizama praćenja i evaluacije

Efikasno praćenje i evaluacija osiguravaju kontinuirano unapređenje, omogućavajući UNICEF-u da prilagodi strategije za bolje ispunjavanje potreba adolescentkinja i adolescenata u Bosni i Hercegovini.

- Razviti sveobuhvatan okvir za praćenje koji prati efikasnost inicijativa, fokusirajući se na kvantitativne i kvalitativne rezultate.
- Sprovoditi longitudinalne studije za procjenu dugoročnog uticaja intervencija i modificiranje strategija prema potrebi.
- Organizovati redovne evaluacione radionice sa svim dionicima kako bi se identifikovale prilike za unapređenje.
- Provesti KAP (znanje, stavovi i prakse) studije kako bi se identifikovali otpori adolescentkinja i adolescenata prema osjetljivim temama, poput pitanja vezanih za LGBTQ+ zajednicu. Na osnovu rezultata prilagoditi strategije edukacije i komunikacije.

©Plavi Telefon BiH/2023

Aneksi

Aneks I: Istraživački tim

Održivi uticaj zahtijeva sistemsku promjenu kTim za implementacijsko istraživanje sastoji se od jednog vođe tima, četiri mentora i deset studenata. Među mentorima, dva su predstavnika Univerziteta u Sarajevu (jedan profesor i jedan asistent), dok su preostala dva asistenti sa Univerziteta u Banjoj Luci. Deset studenata koji učestvuju u istraživanju ravnomjerno su raspoređeni između dva univerziteta, pri čemu je pet studenata sa Univerziteta u Sarajevu, a pet sa Univerziteta u Banjoj Luci.

Tim Lider	
MSc Ivona Čelebić	
Mentori	
<i>Univerzitet u Sarajevu</i>	<i>Univerzitet u Banjoj Luci</i>
PhD Dženana Husremović	Milana Damjanić MA
Emina Sinanović MA	Bojana Vukojević MA
Studenti	
<i>Univerzitet u Sarajevu</i>	<i>Univerzitet u Banjoj Luci</i>
Ilma Džanko	Jelena Bačić
Verda Dolarević	Iva Patricia Davidoski
Mustafa Bešić	Miloš Grbić
Đorđije Radulović	Sunčica Čejčić
Teo Žigić	Dragana Babić

Aneks II: Detaljan opis datuma prikupljanja kvantitativnih podataka i broja ispitanika

Implementirajuća organizacija	Naziv upitnika	Tehnika prikupljanja podataka	Datum prikupljanja podataka	Broj ispitanika
Bosanskohercegovačko udruženje za integrativnu dječiju i adolescentnu psihoterapiju: Uklanjanje barijera (BHIDAPA)	Upitnik za stručnjake	Online	28. oktobar – 05. novembar	96
Udruženje za umjetnost i nauku „Laboratorium”	Upitnik za nastavnike	Online	24. oktobar – 05. novembar	19
Udruženje za umjetnost i nauku „Laboratorium”	Upitnik za učenike	Online	24. oktobar – 05. novembar	104

Aneks III: Detaljan opis datuma prikupljanja kvalitativnih podataka i broja ispitanika

Implementacijska organizacija	Alat za prikupljanje kvalitativnih podataka	Datum	Tehnika prikupljanja podataka	Moderator i Co-moderator	Broj učesnik/ca
BHIDAPA	Vodič za fokus grupu sa stručnjacima	29. Oktobar u 11h	Online	Verda Dolarević i Ilma Džanko	8
	Vodič za fokus grupu sa predstavnicima BHIDAPA organizacije	1. Novembar u 18h	Online	Emina Sinanović i Mustafa Bešić	4
Humanitarna organizacija Genesis Project Project UPSHIFT	Vodič za fokus grupu sa članovima tima (adolescenti)	22. Oktobar u 18h 23. Oktobar u 10:30h	Online Online	Đorđije Radulović i Ilma Džanko Đorđije Radulović i Ilma Džanko	10 10
	Vodič za fokus grupu sa mentorima	24. Oktobar u 18h	Online	Milana Damjanić, Đorđije Radulović i Ilma Džanko	10
	Vodič za grupni intervju sa implementacijskim partnerom – Genesis tim	25. Oktobar u 11h	Uživo	Iva Patricia Davidoski i Dragana Babić	7
Humanitarna organizacija Genesis Project Pitamo Vas: šta želite da znate...	Vodič za fokus grupu sa nastavnicima/stručnim saradnicima	24. Oktobar u 13h	Online	Ivona Čelebičić, Miloš Grbić i Đorđije Radulović	10
	Vodič za grupni intervju sa implementacijskim partnerom – Genesis tim	25. Oktobar u 09h	Uživo	Miloš Grbić i Dragana Babić	4

Društvo psihologa RS /Republika Srpska Association of Psychologists:	Vodič za fokus grupno prikupljanje podataka od članova tima Društva psihologa	28.Oktobar u 13:00h	Online	Iva Patricia Davidoski i Mustafa Bešić	1
Nova generacija	Vodič za fokus grupno prikupljanje podataka sa članovima Vijeća za djecu Plavog telefona	25. Oktobar u 16h	Online	Ivona Čelebičić, Teo Žigić i Sunčica Čejčić	6
	Vodič za fokus - grupno prikupljanje podataka sa članovima Nove Generacije/Plavog telefona	28.Oktobar u 17h	Online	Jelena Bačić i Sunčica Čejčić	2
Udruženje za umjetnost i nauku „Laboratorium“	Vodič za fokus grupu sa glavnim edukatorima	28. Oktobar u 18h	Online	Mustafa Bešić i Dragana Babić	4
	Vodič za fokus grupu sa LABORATORIUM timom	23.Oktobar u 13h	Online	Sunčica Čejčić i Miloš Grbić	3
World vision	Vodič za grupnu diskusiju sa World Vision timom	30. Oktobar u 12h	Online	Bojana Vukojević i Verda Dolarević	2
	Vodič za Fokus grupu sa starateljima	25.Oktobar	Uživo TRC Ušivak, Sarajevo	Verda Dolarević, Đorđije Radulović i Irvin Kenović	3
		30.Oktobar	Uživo TRC Borići, Bihać	Milana Damjenić, Miloš Grbić i Iva Patricia Davidoski	2
TOTAL					86

Aneks IV: Literatura i izvori za desk istraživanje

1. Agency for Gender Equality. (2023). BiH Gender Action Plan 2023-2027. <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2023/10/GAP-BiH-2023-2027-Hrvatski-jezik.pdf>
2. Alajuz, J. (2021). Promoting human rights and inclusion of Roma women and youth: Final evaluations. Sri Lanka: CARE Deutschland e.V.
3. Association XY (2019). Annual Report of the Association XY for 2019. XY. <https://ipdbih.org/wp-content/uploads/2022/07/Izvjestaj20BHS.pdf>
4. Avvisati, F. (2020). The measure of socio-economic status in PISA: A review and some suggested improvements. *Large-Scale Assessments in Education*, 8(1), 8-45. <https://doi.org/10.1186/s40536-020-00086-x>
5. Bakšić-Muftić, J., Ždralović, A., Karapetrović, M., Popov-Momčinović, Z., & Kotlo, R. (2022). How to achieve gender equality at universities in Bosnia and Herzegovina? Sarajevo: United Nations Development Programme (UNDP) in BiH.
6. Beaman, L., Duflo, E., Pande, R., & Topalova, P. (2012). Female leadership raises aspirations and educational attainment for girls: a policy experiment in India. *Science*, 335(6068), 582-586. <https://doi.org/10.1126/science.1212382>
7. Beharić, S. (2024). Mapping of Youth Policies and identification of existing support and gaps in financing of youth actions in the Western Balkans – Bosnia and Hercegovina Report. Sri Lanka: Regional Cooperation Council. BeWell@Digital. (n.d.). Youth Health Organization. Retrieved July 19, 2024, from: <https://yho.network/projects/bewelldigital/>
8. Bilić, I. (2015, September 25). Being a teenager in BiH: Problems at every step. Radio Free Europe <https://www.slobodnaevropa.org/a/bit-tinejdzer-u-bih-problemi-na-svakom-koraku/27271052.html>
9. Bojadžić, L. (2023, September 12). Allocated funds for 16 projects for youth, the Ministry invites associations to apply for a new Public Call for support for such projects. Government of Sarajevo Canton. <https://vlada.ks.gov.ba/aktuelnosti/novosti/dodijeljena-sredstva-za-16-projekata-za-mlade-ministarstvo-poziva-udruzenja-da>
10. Chattopadhyay, R. and Duflo, E. (2004). Women as policy makers: evidence from a randomized policy experiment in India. *Econometrica*, 72(5), 1409-1443. <https://doi.org/10.1111/j.14680262.2004.00539.x>
11. Council of Europe. (2021). Action plan Bosnia and Herzegovina 2022-2025. <https://rm.coe.int/action-plan-bosnia-and-herzegovina-2022-2025-eng/1680a54231>
12. Council of Europe. (n.d.). Completed projects. <https://www.coe.int/en/web/sarajevo/completed-projects>
13. Credit Agricole Group. (2024). Economic overview: Bosnia and Herzegovina. <https://international.groupecreditagricole.com/en/international-support/bosnia-and-herzegovina/economic-overview>
14. Cutler, D. M., Lleras-Muney, A., & Vogl, T. (2008). Socioeconomic status and health: dimensions and mechanisms [Working paper]. Cambridge: National Bureau of Economic Research.
15. Currie, V., Manion, K., & Wright, L. (2021). Changing Norms Related to Bullying at School: A Guide for

Trainers and Facilitators Working with Children and Young People. ChildHub: International Institute for Child Rights and Development.

16. Daguda, A. and Cvjetković, D. (2022) Regulation of financing of civil society organizations in FBiH from public budgets. Sarajevo: Sarajevo Open Centre.
17. Darfour-Oduro, S. A. and Grigsby-Toussaint, D. S. (2022). Impact of social environment on sexual behaviors of adolescent girls in 12 Sub-Saharan African countries: a cross-sectional study. *Reproductive Health*, 19(1), 1-12. <https://doi.org/10.1186/s12978-022-01448-0>
18. Dragnić, L., Bošnjak, M., Đukić, D., & Muhović, A. (2020). Equality, fairness and inclusiveness I'd like to have a basic education. Sarajevo: Center for Policy and Governance.
19. Rainbow Association. (n.d.). Projects. <https://dugabih.ba/category/projekti/>
20. Đorem, A. (2023, July 9). How close or far are we from the youth strategy? Youth Council of the Federation of BiH. <https://www.vijecemladih.ba/vijesti/koliko-smo-blizu-ili-daleko-od-strategije-prema-mladima/>
21. Džinić, L. (2021). The influence of the media in creating attitudes about the ideal of the female body. [Master's thesis]. Sarajevo: Faculty of Political Science.
22. Džumhur, Ž. (2019). PISA 2018: Report for Bosnia and Herzegovina. Sarajevo: Agency for Pre-Primary, Primary and Secondary Education.
23. European Commission. (n.d.). Funding youth policy. In Youth Wiki: National policies on youth. <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/bosnia-and-herzegovina/17-funding-youth-policy>
24. European Union (2017). A guide to EU funds. <file:///C:/Users/W10/Downloads/vodi%C4%8D%20kroz%20sredstva%20eu-a-KV0516067HRN.pdf>
25. Federal Ministry of Culture and Sports. (n.d.). Youth strategy of the Federation of BiH: Coordination of activities of the Ministry and the Federal Institute for Development Programming. <https://www.fmks.gov.ba/en/youth-strategy-of-the-federation-of-bih-coordination-of-activities-of-the-ministry-and-the-federal-institute-for-development-programming/>
26. Federal Ministry of Finance. (n.d.). Budget of the Federation of BiH for 2024 <https://fbihvlada.gov.ba/bs/budzet-federacije-bih-za-2024-godinu>
27. Federal Ministry of Education and Science (FMON). (2023). Notice. <http://fmon.gov.ba/Obavjest/Pregled/1028>
28. Foundation of Local Democracy, 2022. The Ministry of Education of Sarajevo Canton approved the use of FLD video material in primary and secondary schools with the aim of preventing violence among youth. Available at: <https://fld.ba/en/news/the-ministry-of-education-of-sarajevo-canton-approved-the-use-of-fld-video-material-in-primary-and-secondary-schools-with-the-aim-of-preventing-violence-among-y/403> [Accessed 11 Dec. 2024].
29. Faculty of Medicine, University of Zenica, 2019. Mental Health Project in Bosnia and Herzegovina. Available at: <https://medf.unze.ba/en/mental-health-project-in-bosnia-and-herzegovina/> [Accessed 11 Dec. 2024].
30. The City of Srebrenik. (2023). Youth Strategy of the City of Srebrenik 2024–2028. https://www.srebrenik.ba/images/vijesti/2024/20240105/Nacrt_Strategija_prema_mladima_Srebrenik_2024-2028.docx.pdf

31. Guthrie, C., Perico E Santos, A. V., Henderson, K., Norfolk-Beadle, A., Fordham, E., & Baucal, A. (2022). OECD reviews of evaluation and assessment in education: Bosnia and Herzegovina. Paris: OECD Publishing.
32. Haar, R., & Duncan, B. (2023). Legislating and Enforcing the Minimum Age of Marriage: A Comparative Study of Experiences and Lessons Learned in Ending the Legalization of Child Marriage. New York: UN Women.
33. Hagemann-White, C., & Mlinarević, G. (2019). Administrative data collection on violence against women and domestic violence in Bosnia and Herzegovina, in line with Istanbul Convention standards. Sarajevo: Council of Europe Office.
34. Hrle, M., & Tošić, S. (2015). Equal access to justice for children in Bosnia and Herzegovina. Sri Lanka: UNICEF.
35. Initiative for Youth Rights and Equality. (n.d.). Health at the Centre: Free expert counselling services on youth health.
<https://ipdbih.org/zdravlje-u-centru-besplatne-usluge-strucnog-savjetovanja-o-zdravlju-mladih/>
36. International Center for Research on Women & CARE International. (n.d.). Baseline study on violence against women in Bosnia and Herzegovina.
https://www.endvawnow.org/uploads/browser/files/CARE_ICRW_BiH_Baseline.pdf
37. Institution of the Ombudsman for Human Rights of Bosnia and Herzegovina. (2011). Analysis of the conditions in the area of child rights and their implementation in preschool upbringing and education. Analysis_Preschool_Nov2011_eng.pdf (ombudsmen.gov.ba)
38. Institution of the Ombudsman for Human Rights of Bosnia and Herzegovina. (2023). Report on the implementation of the recommendations of the Ombudsman of BiH from the Special Report on the Situation of Roma in Bosnia and Herzegovina.
https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/ombudsmen_doc2017070515172836_eng.pdf
39. Mehmedović, F., and Cvjetković, D. (2016). Gender equality against violence in youth relationships. Sri Lanka: The CURE Foundation.
40. Mehmedović, F. (2020). Study of Public Policies - Improving the Position of Youth in FBiH. Sarajevo: The Sarajevo Open Centre.
41. Mehmedović, F. (n.d.). Program E: Comprehensive Approaches to the Prevention of Gender-Based Violence and the Promotion of Healthy Lifestyles through the Development of Life Skills of Primary School Students Schools - Activity Book. Sri Lanka: Representative office of CARE Deutschland e. V. and Bosnia and Herzegovina
42. Ministry of Education, Science, Culture and Sports of Sarajevo Canton. (2022). Sarajevo Canton Youth Strategy for the Period 2019-2023. https://mon.ks.gov.ba/sites/mon.ks.gov.ba/files/2022-04/Strategija_prema_mladima_kantona_sarajevo_za_period_2019.-2023._godina_0.pdf
43. Ministry of Education of Sarajevo Canton. (2021). Manual for the organization and implementation of the educational process. https://mo.ks.gov.ba/sites/mo.ks.gov.ba/files/prirucnik_mo_ks_0_0.pdf
44. Mitrović, L. (2014). The United Nations Convention on the Rights of the Child and Its Significance in the Law of the Republic of Srpska in General and in Juvenile Criminal Law of the Republic of Srpska in Particular, Year book, Faculty of Legal Sciences, 4(4), 5–16. <https://doi.org/10.7251/GFP1404005M>
45. Mwakalila, E. (2022). Income inequality: a recipe for youth unemployment in Africa. SN Business & Economics, 3(1), 1-12. <https://doi.org/10.1007/s43546-022-00394-0>

46. OECD. (2023). PISA 2022 results (Volume I): The state of learning and equity in education. Paris: OECD Publishing.
47. Olsson, M. and Martiny, S. E. (2018). Does exposure to counterstereotypical role models influence girls' and women's gender stereotypes and career choices? a review of social psychological research. *Frontiers in Psychology*, 9, 1-30. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02264>
48. About us. (n.d.). WB Youth Support portal. Retrieved July 19, 2024, from: <https://wbyouthsupport.net/blog/>
49. Municipality of Novi Grad Sarajevo. (2024, April 24). Public Call: Application of the project and activities within the framework of the Implementation of policies towards youth, national minorities and gender equality. Selecting the beneficiaries of the funds provided by the budget. <https://www.novigradsarajevo.ba/news/invitation/javni-poziv-prijava-projekta-i-aktivnosti-u-okviru-implementacije-politike-prema-mladima-nacionalnim-manjinama-i-ravnopravnosti-spolova-za-odabir-korisnika-sredstva-obezbjedenih-budzetom/>
50. Osta, D. (2022). Best practices: Preventing child marriage in Bosnia and Herzegovina. Ilidža: Institute for Youth Development KULT.
51. Radetić-Lovrić, S., Ninković, O. L., Radić, D., Subotić, S., & Vulić, B. (2019). The best interests of children in contact with the law from the point of view of professionals in BiH. Banja Luka: Society of Psychologists of the Republic of Srpska
52. Regional Cooperation Council. (2020). Roma integration 2020. <https://www.rcc.int/romaintegration2020/>
53. Regional Cooperation Council. (n.d.). Youth Lab. <https://www.rcc.int/youthlab>
54. Sinanović, A., & Bašić, M. (2021). The Impact of Family Socio-Economic Opportunities on Children's School Success. [Master's thesis]. Sarajevo: Faculty of Political Science.
55. Sirin, S. R. (2005). Socioeconomic status and academic achievement: A meta-analytic review of research. *Review of educational research*, 75(3), 417-453.
56. Shaker, R. R., Rybarczyk, G. A., & Eno, J. (2009). Relating Environmental and Socioeconomic Stressors to Violent Crime: Evaluating Three Major Cities in the United States. *Papers of the Applied Geography Conferences* (pp. 411-419). Binghamton: Applied Geography Conferences
57. Stambolić, D. (2023, May 11). Decision on the distribution of funds to humanitarian/non-profit organizations and associations that applied through a public call. Municipality of Ilidža. <https://www.opcinailidza.ba/news/decision/odluka-o-raspodjeli-novcanih-sredstava-humanitarnim-neprofitnim-organizacijama-i-udruzenjima-koja-su-aplicirala-putem-javnog-poziva>
58. Šiljak, Z., Kovačević, J., & Husanović, J. (2022). Challenges of integrating gender equality into the Against Gender-Based Violence. Sri Lanka: TPO Foundation.

unicef | za svako dijete